Briefwisseling tussen Menno ter Braak en J.M.B. Stolte 1929-1935

Menno ter Braak en J.M.B. Stolte

Editie: Stichting Menno ter Braak

bron
n.v.t.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/braa002brie24_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Stichting Menno ter Braak

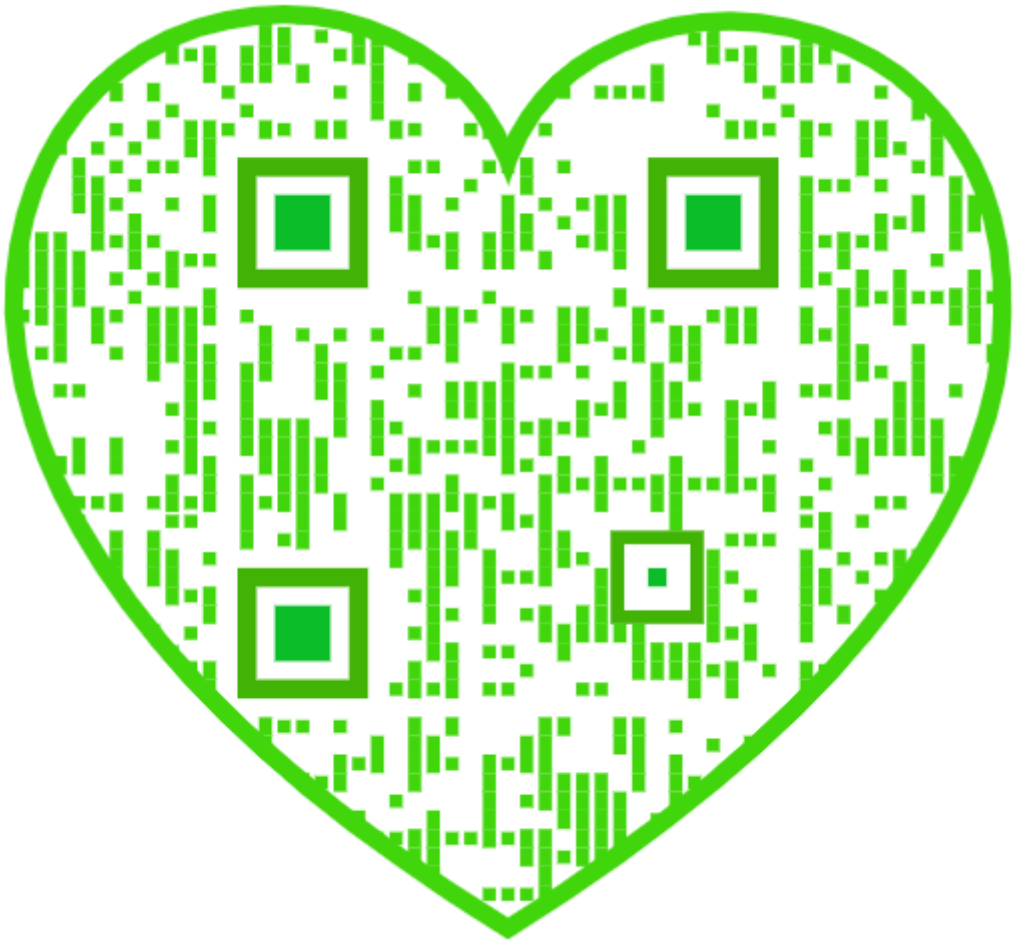

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte [Tiel]

[Tiel], 16 mei 1929

aant.

aant.

16 V '29

Lieve Hannie

Voortdurend heb ik het gevoel, dat ik door je laatst over een brief te spreken, die ik je niet gaf, een unfairheid beging. Met de beste bedoelingen. Maar het zou jou kunnen voorkomen, alsof ik eenig schoolmeesterachtig verband zou willen leggen tusschen je eindexamen en die brief, en dat is, natuurlijk, niet zoo. Als je die, inmiddels al weer 'verouderde', brief leest zul je dat wel begrijpen.

Maar ook al daarom: het is in ieder geval beter, dat ik zeg, wat ik wil zeggen, voor ik met Pinksteren vertrek. Kun je morgen (Vrijdag)avond 10 uur een eindje met me omloopen? Ik zal dan bij de deur op je wachten. Het lijkt me beter, dat ik je niet zelf afhaal. Bedenk maar één of ander sprookje.

Dag!

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte [Tiel]

[Tiel, 17 mei 1929]

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Vrijdag avond. 17

Lieve Hannie

Als je wist, hoe dikwijls ik me bedacht heb voor ik deze brief begon te schrijven, zul je in ieder geval het feit, dat ik schrijf, kunnen excuseeren. Ik heb niet zoo lang geaarzeld, omdat ik in het onzekere ben, wat je hierop zult antwoorden: die onzekerheid heb ik natuurlijk ook, maar die doet in dezen niet ter zake, en bovendien is die voor een man alleen maar een aanleiding te meer, om zekerheid te krijgen. Nee, wat ik mezelf ontelbare malen heb voorgehouden, en wat ik nu eindelijk inconsequent verloochen, is, dat ik door je voor deze vragen te stellen, misschien je

eindexamen in de war stuur, en allicht nog andere dingen, die ik niet het recht heb in de war te sturen. Laat ik je dus in de eerste plaats vragen: werk zooveel mogelijk door, alsof ik helemaal niet geschreven had, en stoor je in geen geval aan mij. Begrijp je goed, ik zou me nooit vergeven, als je door mijn toedoen gehandicapt zou worden in de laatste uitvoering van een formaliteit als een examen, dat met dat alles toch maar van belang is, helaas. Huldig de philosophie des 'Alsob' en doe, *alsof* er van mijn kant niets gezegd was. Want ik merk wel, dat ik het toch zal zeggen, vandaag of morgen.

Het is een zonderlinge en omslachtige manier, om iemand te zeggen, dat je het eenvoudigste en tegelijk meest gecompliceerde gevoel ter wereld over je hebt voelen komen: per brief. Maar ik besef, dat ik dit in deze omstandigheden niet anders doen *mag*. Ik moet je zeggen, zij het dan per brief, dat ik eenvoudig van je houd en dat ik met je zou willen trouwen. Ik vermoed, dat je zult voelen, waarom ik die eenvoudige bekentenis met zoo'n vracht schriftelijke woorden ga omkleeden. Waarom zeg ik het je niet gewoon? Omdat dat unfair zou zijn, in deze omstandigheden. Geheel onafhankelijk van je antwoord, ja of neen (of misschien er tusschen in); ik zou je dwingen, over iets te beslissen, wat je in een oogenblik niet kunt overzien. De hoofdzaak en de kern is: van iemand houden. Maar ik ben zoo ernstig tegenover dit gevoel, dat ik jou in geen geval zou willen wagen aan de toevalligheid van een moment. Een beslissing in dezen is aan de eene kant zoo heerlijk gemakkelijk, en aan de andere kan zo vervloekt moeilijk. Niemand kan een verantwoordelijkheid op zich nemen voor wat hij beslist, eenvoudig, omdat hij van de ander houdt; en toch *moet* je een zekere verantwoordelijkheid dragen (het probleem van 'Eva'). En nu kan ik in zooverre verantwoordelijk zijn, dat ik je vooraf zeg, wie en wat ik ben, en waarom ik je wel durf zeggen, dat ik van je houd.

Ik heb me honderdmaal verweten, dat ik dit wilde schrijven. Je komt eerdaags van een provinciegymnasium af, en je wilt gaan studeeren. Misschien wil je nu eindelijk wel eens vrijheid hebben, om je te orienteeren in het gekkenhuis, waarin we nu eenmaal moeten leven. (Je begrijpt me: ik versta daar niet onder het lawaaiig georienteer in de studentenmaatschappij; want ik heb zelf ondervonden, dat de eigenlijke ontdekking van jezelf daar hoegenaam *niets* mee te maken heeft; en bij vrouwen is dat waarschijnlijk nog minder het geval). En nu kom ik en stel je onmiddellijk voor een vraag, die je bewust een perspectief van gebondenheid geeft! Niet, dat ik meen, dat liefde tusschen twee individuen allerlei andere verhoudingen zou uitsluiten: integendeel. Maar toch is mijn impertinente vraag een vraag, om je leven een bepaalde richting te geven, om je voor een groot deel te beperken. Zoo is het nu eenmaal ook, want ik zou je niet schrijven, als ik niet *veel* van je hield en dus zelf ook bereid was, beperkingen op me te nemen.

Maar; en dit is een tweede. Voor mij is dat iets heel anders. Ik heb eenige jaren van die twijfelachtige vrijheid achter me, met de ervaringen die daarbij hooren; maar ik heb die toch gehad. Ik weet niet, hoe een vrouw dat voelt; of zij zoo uitziet naar die vrijheid, als ik er vroeger naar uitzag. In ieder geval, dit verwijt ik me het meest: dat ik, met zevenentwintig jaar, jou vraag een beperking op je te nemen, die je, gesteld, dat je die zou willen, misschien later zult betreuren. Ik stel nu even, dat je ja zoudt willen zeggen: dan zou je mij later kunnen verwijten, dat ik je meegenomen heb in een avontuur, waarvan ik vooruit had moeten weten, dat het je te machtig zou zijn. Voor dat verwijt zou je dan alle grond hebben, want hoe oneindig moeilijk iets als een huwelijk is, hoe klein de kans, dat er iets van terecht komt, weet ik maar al te goed. Vond je nu bovendien in mij nog maar een energiek en optimistisch mensch,

met de ijzeren verwachting, dat de vorige generatie de boel verprutst heeft en dat hij het wel eventjes beter zal doen, dan was het nog een ander geval. Maar zoo iemand ben ik ook niet. Ik ben een pessimist en een twijfelaar, ik kan een vrouw niet eens verzekeren, dat ik eeuwig van haar zal houden. Het eenige, wat ik kan zeggen is: ik houd van je en ik wil oprecht mijn best doen, de wijze te vinden, waarop ik het meeste, denkbaar meeste, voor je zou kunnen zijn. Dat eene is mij diepe ernst; maar zware eeden gaan mij niet meer af. Ik ben bovendien, zooals je weet, nog 'schrijver', met alle eigenaardige hebbelijkheden van dien. Die moet je ook al niet gering schatten. Een mensch, die zich van tijd tot tijd op het produceeren van letters werpt, is periodisch ongenietbaar. (Leid daaruit vooral geen bijzonder slecht humeur af, want dat bedoel ik niet!)

En nu zul je eindelijk wel vragen: waarom schrijf je dan deze brief? Ja, eenvoudig, omdat ik niet anders kan. Dat is de grondoorzaak, die ik nu nog min of meer gebrekkig zal trachten te motiveeren. In de eerste plaats trof me in jou, ook al tijden geleden, toen ik je eens even bij de v.d.B's ontmoette, een zekere volwassenheid, zoodat ik je niet als 'de gymnasiaste' kon zien. Aan een gymnasiaste zou ik deze brief niet kunnen schrijven, maar omdat je nu toevallig nog een eindexamen moet doen, ben je nog geen gymnasiaste, wat je mentaliteit betreft. Ik bedoel dit: toen *ik* van het gymnasium kwam, was ik geen mensch, maar een 'betere vlegel'. Ik begreep hoegenaamd niets van mezelf en beging de dwaaste vergissingen tegenover mezelf. Ik ben in het begin van mijn studententijd verloofd geweest met een meisje, dat nu al lang en breed getrouwd in Indië is; ik hoor zoo nu en dan wat van haar, we zijn goede vrienden gebleven, maar we mogen beiden de Heer danken, dat we van elkaar af zijn geraakt. Ik betreur die episode niet, want het was toen *iets*; maar ik begreep niets van mezelf, en dus begreep ik ook niet, dat ik *haar* niet moest hebben. Sedert een bepaald moment in 1925 heb ik het gevoel, dat ik *dergelijke* vergissingen niet meer kan begaan; wel andere natuurlijk. En er is iets in jou, dat me zegt, dat je ook dergelijke vergissingen niet zult begaan. Wat dat is, kan ik je niet uitleggen, maar ik onderga het zoo. Een vrouw is in dit opzicht trouwens zoo totaal anders dan een man, dat elke vergelijking mank gaat. Voor een vrouw bestaat (altijd: m.i.) niet dat ongenadige conflict met het intellect, de vrouw weet intuïtief, dat zij volwassen is.

Daarom durf ik je schrijven. Want als ik juist onderga, wat je persoonlijkheid me zegt, dan sta je niet zoo stupide en hulpeloos tegenover het leven als ik negen jaar geleden. Ik zou trouwens, geloof ik, voor dit soort hulpeloosheid geen gevoel kunnen hebben, zooals ik het voor jou heb. Misschien ben je in allerlei practische, zelfs intellectueele dingen hulpeloos (wie is dat niet!); maar daarom geef ik niet.

En de laatste reden: als ik me niet vergis, zou ik voor jou, en juist voor jou en niemand anders, iets kunnen zijn. Ik voel een dosis vitaliteit in je, die ik niet heb, waarschijnlijk nooit gehad heb; maar ik voel ook zoo, dat die vitaliteit tegen mijn sceptische neigingen bestand zou kunnen zijn, omdat je zoo weinig tot vooroordeelen geneigd bent. Ik kan me vergissen; maar dit vermoeden is me toch voldoende, om het je te schrijven. Ongetwijfeld ben ik veel ouder dan jij, niet alleen in jaren, ook dat dringt tot me door; maar dat voel ik niet als een bezwaar. Ik zou iets voor je kunnen zijn, zooals jij veel voor mij zoudt kunnen zijn, juist omdat wij gelijk en ongelijk zijn.

Lieve Hannie, nu ik zie, wat ik geschreven heb, heb ik er toch geen spijt van. Ik heb maar geschreven, alsof je van mij hield en je dus zou interesseeren voor al mijn argumenten. Als dat niet zoo is, dan zal deze brief je heelemaal niet hinderen; je zult alleen weten, dat ik niet zoo eenzijdig redelijk en ironisch ben, als ik me pleeg voor

te doen. En als het wel zoo zou zijn, dan kan het mij alleen maar goed doen, ook als je zou meenen, dat je om allerlei redenen mij toch niet zou aandurven. Want dit is zeker: er is een ongelooflijke portie waaghalzerij voor noodig.

Maar ik heb nu gevraagd, wat ik je wilde vragen: of je van me houdt. En ik heb getracht mezelf daarbij zoo weinig mogelijk te maskeeren. Meer kan ik niet doen, want ik houd nu eenmaal van je.

Menno

Vergeet nu niet, deze brief te vergeten, zoolang je aan dat eindexamen werkt! Denk je eraan?

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Zutphen, 18 mei 1929

aant.

18 V 1929

Lieve schat,

Als ik je adres goed onthouden heb, zul je tenminste op Pinksteren even iets van me merken, al ben ik er dan ook niet. Ik blijf een paar treinen over bij mijn beste vriend Dick Binnendijk, die ik stomtoevallig hier in Zutfen vond. Natuurlijk heb ik, ondanks alle [provisorische?] waarschuwingen, die ik jou gaf, om *goed* over mij na te denken, niet kunnen laten van jou te vertellen. Maar hij is dan voorloopig ook de eenige.

Gisterenavond was heerlijk en vluchtig. Een eerste avond. Ik herinner me eigenlijk niets meer en weet toch alles nog. Je ben juist zoo geweest als ik dacht, dat je zou zijn.

Maar aprês tout:

denk over de *cultuur* en de *natuur*! En als een zwakkeling die veel van je houdt - vraag ik, denk ook maar een beetje, alleen aan mij!

In verschrikkelijke haast: Dag!

Een zoen van je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Tiel, [juni 1929]

aant.

Liefste.

Ik wilde je iets geven als herinnering aan ‘de’ twee data. In Tiel is niets te krijgen dan dit, dat ook m.i. prachtig is, zelfs al wordt het veel gelezen. Juist nu er voor mij wèl ‘etwas Neues’ is, vind ik dit boek weer zoo subliem.

Dacht je er aan, de brief te versturen naar Eibergen?

Dag! Zoen van

je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte [Eibergen]

Tiel, 11 juni 1929

aant.

aant.

11 Juni, *avond*

Lieve Hanneke.

Bij thuiskomst o.a. bericht van Dick B., dat zij a.s. Zaterdag in Zutfen zijn en ons dus helaas dan juist niet kunnen hebben. Wel de volgende week. Zal ik hem voorloopig schrijven, dat die Zaterdag ons schikt? We zijn dan Zondag toch in Zeist.

Verder briefkaart van Prins, dat n° 1 is afgekeurd! Ik zal nu wel binnenkort worden opgeroepen voor de keuring.

A.s. Zaterdag en Zondag zullen we dus maar in Zeist doorbrengen. Lijkt je dat niet het best? Misschien - het idee komt juist bij me op - kunnen we nu Zaterdagmiddag even *doorgaan naar Amsterdam*? 's Avonds terug b.v., om jou niet te moe te maken.

Excuseer dit onleesbaar gekrabbel op mijn bed; maar ik wilde je nog even in Eibergen bereiken. Hoor ik nog van je, hoe we Zaterdag doen? In ieder geval gewone trein in Utrecht.

Dag! Een zoen van

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

[Tiel, 17 juni 1929]

aant.

aant.

Maandagavond

Lieve Hanneke

Bij thuiskomst brief van Dick, dat we Zaterdag van harte welkom zullen zijn. Ik zal met hem afspreken, dat we direct 's middags met mijn trein uit Bommel door kunnen gaan.

Verder lagen er allerlei felicitaties met mijn benoeming in Rotterdam, die ik min of meer vergeten was.

Met hulp van Wim heb ik nog een serie namen bedacht voort de kaartjes, die ik maar vast insluit. Als ik er meer uitvind, krijg je die omgaand. Aan Clausen heb ik nog eens geschreven, dat hij zich haasten moet en alles aan jou zenden.

Het is in orde, dat we in Zutfen logeeren. Pa en ma Binnendijk zijn brandende van nieuwsgierigheid om kennis met je te maken! Ik vind je dus Donderdag aan den trein, als ik uit Bommel kom?

Jan is voor zijn eerste deel geslaagd. Het telegram werd in Tiel, n.b., godbetert,... *6 uur* te laat bezorgd, zoodat de oudelui naar Zeist vertrokken zonder iets te weten!

Voorloopige invitatie voor Zondag over een week is met groote ingenomenheid door gegadigden ontvangen.

Er was vanavond ‘groot vuurwerk’ aan de Waal vanwege de V.V.V. feesten. Vuurwerk ligt voor mij tusschen oorlog en melancholie. Ik miste je erg vanavond. *Geen* gepeins meer over Amsterdam, hoor! Want er is veel noodig, maar dit heelemaal niet!

Je moet me verslag uitbrengen over de text van de woorden van Piet Tiggers!

Dag! Een zoen van

je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte [Wiesbaden]

Eibergen, 23 augustus 1929

aant.

aant.

Eibergen, 23 VIII '29

Lieve Hanneke.

In het vaste vertrouwen, dat je goed aangekomen zult zijn, even een snelle briefkaart uit Eibergen. Ik kocht eerst een *schitterende* theemuts voor tante Lize, waarop ik zelf onmiddellijk verliefd werd; maar ik zal er manmoedig afstand van doen. Aan hetzelfde adres zag ik adembenemende schemerlampjes. Gaan we kijken! - In Zutphen gezellig intermezzo met de Binnendijken, de oude Binnendijk is eenige dagen doodziek geweest, maar nu weer opgeknapt. D. en E. hadden het heerlijk gehad in Montigny, o.a. ontzettend veel pruimen gegeten, die daar als spinazie schijnen te groeien. Loopende zaken besproken en on zes uur in Eibergen aangekomen. Wim, Jan, Laelaps zijn in uitstekende conditie aanwezig. Wim leverde een zeer scherpzinnige

karakteristiek van Johan; vertel ik je later uitvoerig. Hij heeft ook weer eenige mooie fotografische experimenten genomen. - Morgen ga ik *aanstonds* aan het werk.

Schrijf gauw even je bevindingen, Pjotr! Liefst uitvoerig, maar behoeft volstrekt geen litteratuur te zijn, met interpuncties! Zooals je bent!

Dag! Veel plezier hoor!

Zoen van

je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte [Wiesbaden]

Eibergen, 25 augustus 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Eibergen, 25 Aug. '29

Mijn lieve Hanneke.

Je verdient een bliksemsnel antwoord voor je lieve brief, die ik waarachtig niet op de punten en komma's heb doorgelezen, hoor! Kreeg je mijn briefkaart vandaag (Zondag) al? Je zag daaruit zeker al, dat ik in Zutfen een trein overbleef; daar was nu eenmaal geen ontkomen aan. Maar nu zit ik inderdaad weer normaliter op de opkamer te tikken, in de hoop, dat ik er komende week een eind aan zal kunnen draaien. Om je eerst even de zakelijke dingen te vertellen: eindelijk kreeg ik rooster en programma van het Lyceum, waaruit ik allerlei belangrijke dingen (voorzoover er op dit gebied iets belangrijks is) concludeeren kon. Vooreerst, dat ik Dinsdag 3 Sept. begin, maar Maandagmorgen al een bezoek aan Schrijver moet brengen. Ik reis dus waarschijnlijk Zondagavond naar Rotterdam. Verder de rooster, waarvan ik een doorslag voor je insluit, zoodat je kunt zien, hoe mijn week ongeveer is ingedeeld. Voorzoover ik kan ontcijferen, meen ik in de G ‘gymnasiumafd.’ en in de B. ‘HBSafd.’ te ontdekken; de A is vermoedelijk litt. econ. H.B.S.; maar zeker weet ik dat niet. Zooals je ziet, heb ik Donderdagmiddag extra vrij. Maandag is de zware dag, met 6 uur les. Enfin, ook dat zal wel weer te dragen zijn, denk ik. - Verder schrijft de administrateur me, dat ik jaarlijks *f* 3640._ verdien, dus ongeveer *f* 300_ in de maand zonder de bijverdienste van pen en stembanden. Reken dus maar vast eens, of je ‘daarop wilt trouwen’, zooals het heet, en op welke manier je er mee uit zou kunnen komen. Natuurlijk komen er tweejaarlijkse verhoogingen, maar daar hebben we om te beginnen niets aan.

Zoo juist kom ik van een bezoek aan het echtpaar Frederik-Lama uit Zaltbommel, die hier logeeren een zeer belangstellend naar je informeerden. Dat is zoo al de

grootste uitwendige emotie hier, want verder is het alleen maar prachtig weer vandaag en zelfs Figi, de versnelde en Roel Houwink ontbreken! Je begrijpt, dat ik mijn eigen sensaties als verweduwd man nu belangstellend gadesla, omdat ik nu eenmaal nooit kan nalaten, om bijna tegelijk met mijn gevoel ook mijn analyse aan het werk te zetten. Ik kom dan telkens tot de conclusie, dat je al zóó een deel van mijn bestaan bent gaan uitmaken, dat ik het alleenzijn als iets onbehoorlijks aanvoel. Ik heb me langzamerhand zoo heelemaal op je ingesteld, dat de eenzaamheid me telkens weer verwondert. Eén goede kant is er aan: ik heb even gelegenheid, onszelf op een afstand te zien; want dat kun je niet, als iedere dag weer een nieuw samenzijn brengt.

Jij schrijft andere brieven dan ik. Prettig is dat. Ik styleer *altijd, heb* ik ook altijd gedaan, niet opzettelijk, maar het gaat niet anders eenvoudig! Maar ik krijg graag een brief als de jouwe, waarin zoomaar alles is neergepend, wat je op dat moment dacht of voelde. Zul je me nooit kwalijk nemen, dat ik je daarin niet kan beconcurreeren, en daaruit ook nooit afleiden, dat ik het niet heel, heel erg fijn vind, zulke directe brieven te krijgen? Want ik denk evengoed aan de oogenblikken, dat je me in de blauwe kimono wakker maakt, hoor! Aan de oogenblikken, waarin ik me zelfs (o, schanddaad) tweemaal slapende heb gehouden, alleen maar, om door jou wakker gemaakt te worden! Vind je het erg schandalig, lieverd?

Ik styleer, te veel dikwijls, en daarom is het zoo goed, dat jij met je directe manier van reageeren me daar telkens uit haalt; want anders liep ik wel eenige kans een [?] te worden soms. Maar... een ‘principieel verschil’ is het niet, goddank niet, en dat heb ik ook nog nooit gedacht, ook niet, toen je het zelf zei. Het was heel begrijpelijk, dat je het na dat onaangename incident zoo zag, maar daarom is het nog niet zoo. Van je moeder, waar ik overigens zoo erg prettig mee kan opschieten en zoo heelemaal ‘op voet van gelijkheid’ kan praten, blijft het me toch bevreemden, deze wijze van reactie op zulke dingen, die dan toch wel in de *eerste* plaats persoonlijk verstaan eischen!

Hoe heb je het nu in Wiesbaden met Eva? Het spijt me reusachtig, dat ik niet één dag over kan komen. Als jullie elkaar nog ‘vatten’ (zal ik maar zeggen), zul je ongetwijfeld een paar heerlijke dagen hebben. Even was ik nog bang voor je, dat je herinnering je misschien parten zou spelen. Je kunt daar n.l. de gekste dingen van verwachten. Ik herinner me van mezelf een geval, dat ten eenenmale katastrophaal was! Ik ben blij voor je, dat het niet zoo is. Trouwens, uit haar brief kon ik eigenlijk wel weten, dat het geen teleurstelling voor je zou zijn.

Ik sluit, behalve de rooster, nog twee van de fotografica van Wim in. Je ziet, hoe luguber deze jongeling met dood en leven experimenteert. Het dubbelportret van hem en mij vormt werkelijk een fotografische misdadiger zonder weerga! Jammer, dat we vergeten hebben, dezelfde jas aan te trekken. Maar denk nu niet aan me als dit tweeledig monstrum! Als je de helften bedekt, zie je de beide individuen ietwat gunstiger, al zijn ze dan maar half.

Over de theemuts van tante Lize zond ik je al bericht. Ik had hem zelf bijna gehouden, of een tweede gekocht, maar er zat geen geld meer in mijn portefeuille. De winkel heet, als ik me niet vergis, Mulder. Er stonden schemerlampjes van *f*8, die me buitengewoon bekoorden. Trouwens de heele winkel was uitstekend van smaak.

Nu Pjotr, als ik nu niet ophoud (het is trouwens elf uur), geloof ik, dat ik toch je stijl ga imiteeren en je schriftelijk op allerlei plaatsen ga zoenen. Maar omdat ik toch nog zou probeeren te styleeren, doe ik weer een beroep op je verbeeldingskracht,

waardoor je ook zonder veel woorden weet, dat ik je heel even flink zou willen [kraken?]!

Tracht Eva uit de put te krijgen, door haar de nuttelоosheid van het leven als de hoogste vervulling te schilderen. Pas als je ‘met het leven hebt afgedaan’ wordt het aan alle kanten zoo belangrijk en interessant, dat je er zelf verbaasd van staat. De schoonheid of de liefde hebben toch goddank ook geen ‘doel’! Behalve dan zichzelf. Maar ja, praten helpt niet veel, als je er werkelijk ‘in zit’! Doe haar in ieder geval mijn hartelijke groeten!

Las je ‘Mimi Bluette’, mijn laatste glas champagne, of le ‘Lys Rouge’ in den trein?

Dag, een zoen van

je Menno

N.B. Eén zoen *speciaal* op je halsslagader.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte [Wiesbaden]

Eibergen, 28 augustus 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Eibergen, 28 Aug. 1929

Mijn lieve en liefste Hanneke.

Nog gauw wil ik je vanavond op je lange brief antwoorden, zoodat je nog in Wiesbaden iets van me te hooren krijgt. Vandaag was oom Nico de heele dag over, zoodat er begrijpelijkerwijs van afzondering en schrijven niets kwam; we gingen bij de molen zwemmen en reden auto, dat alles ‘begunstigd’ door je prachtigste zomerweer. (Ik ril nu al als ik aan Rotterdam denk!) v.R.A. was geheel in vorm, bruisend van levenslust en eenigszins vileinig-spottend, omdat hij niet meer naar school hoefde en ik wel. Enfin, nauwelijks heeft hij zijn heftig ersehnte Ruhe, of hij wil weer lesgeven... Maar zoo was het dus vandaag een hevige drukte, met groote debatten.

Gelukkig: gisteravond heb ik de laatste letters van het Carnaval getikt! D.w.z. in de voorloopige redactie, zoodat ik nu aan het omwerken ga beginnen. In ieder geval is de vorm in groote lijnen klaar. Het afmaken bezorgde mij de gewone katterige sensaties: dat iedereen het wel gekund had en dat het eigenlijk niets om het lijf heeft, etc. Dat is nu mijn vermaledijde natuur; iemand anders zou nu vergenoegd gaan bladeren, maar bij mij overheerscht dadelijk het gevoel, dat het nu van me afgevallen

is en dood dus. Maar toch, pleizier heb ik er toch wel *iets* van; en later komt dat wel weer terug.

Ik geniet van je verhalen uit Wiesbaden. Voelde prille jaloezievlagen bij je bezoek aan de bain-mixte, waar je je Mimi Bluette voelt; maar toch niet erg jaloersch, want dat ben ik niet, omdat ik je ken. Waarom heb je kousebanden gekocht? Had je daartegen geen principieele bezwaren, of vergis ik me? *Ik* vind ze aardig, maar dat zal je toch wel niet beïnvloed hebben? Gek, maar als ik je weer terug zie, zul je toch *iets* (misschien bijna niets) veranderd zijn; niet alleen wat de kousebanden betreft. Ik verlang er naar, dat je weer hier bent en dat ik je een klein beetje kan plagen, heel prettig, anders niet.

Woensdag a.s., dus mijn tweede schooldag in R'dam, moet ik met Dick Binnendijk gaan 'getuigen' bij het huwelijk van Henrik Scholte. Hij heeft ons daartoe plechtig uitgenoodigd en, gezien de gecompliceerde omstandigheden, hebben we het natuurlijk aangenomen. Vooreerst is de bruid, Isabell ..., een Amerikaansche dollarprinses uit S. Francisco, dochter van een ter dood veroordeelde Ier, die haar geboortebewijs bij een aardbeving in 1906 verloren heeft. Aanwezig zijn voorts de gescheiden inmiddels hertrouwde vader van Scholte, maar ook zijn gescheiden moeder en zijn na een half jaar huwelijk gescheiden zuster. Verder zal het huwelijk in een stijf-orthodoxe gemeente (Nieuwer-Amstel) vlak bij A'dam, worden voltrokken, zoodat de stadhuisklerk eerst engelsche les is gaan nemen. Dit alles, gevoegd bij de bizarre figuren der getuigen Binnendijk en ter Braak, zal de plechtigheid ongetwijfeld tot een verheffende maken. Voorspiegelingen van oude sherry zijn natuurlijk bijzaak. Ik zal je van de zaak een getrouw verslag geven; of we er veel uit kunnen leeren voor de regeling van de plechtigheid wat *ons* betreft, betwijfel ik wel een beetje!

Mijne moeder heeft een becijfering ontworpen, hoe met *f* 3600 per jaar gehuwd rond te komen. Ik zal haar straks vragen (want ze is nu niet thuis), of ik die hierbij kan insluiten. Hoofdzakelijk trof het me, dat een mensch zooveel per jaar opeet. Maar het schijnt wel te gaan, al is het niet al te ruim. Er schijnt zelfs een min of meer behoorlijk huis op over te kunnen schieten, maar, volgens mijn zegsvrouw, alles hangt van de echtgenoote af, tenminste als de echtgenoot niet uitzonderlijk drinkt of anderzins geld verdonkeremaant. Het zal zeker goed zijn, om, tegen den tijd, dat we je vader met omschreven plannen aan boord komen, ook inzake de financieele zijde als experts te verschijnen; daarom stuur ik je deze wel wat voorbarige begrooting maar vast eens op. Gelukkig, dat er tweejaarlijksche verhoogingen zijn!

Gisterenavond heb ik naar Zeist geschreven, om iets van me te laten merken en een prettige Harzreis te wenschen. Toevallig kruiste die brief met een krabbeltje van je moeder. Ik puzzelde eenigen tijd over wat ik er boven zou zetten en besloot over te gaan tot 'Beste Schoonfamilie'; vermoedelijk heeft je moeder bij haar onderteekening eenzelfde aarzeling doorgemaakt, maar ze besloot tot: W.C. Stolte-Hartog. Dat zijn zoo de problemen van aangetrouwde familie, die nog geen familie is en eigenlijk heelemaal geen familie zal worden en toch nader staat dan achterneefjes, etc. etc. Maar de bedoeling is goed, en je moeder apprecieer ik in hooge mate, dat is hoofdzaak.

Ik bedenk al schrijvende ineens, dat je deze letteren natuurlijk voorlegt aan de graphologische familie Tendlau (kennen zij de man op dat gebied, Robert Saudek, of beoefenen ze de handschriftkunde als mop?). Wat maken zij er uit op? Een heele Drei-Groschen-Oper? Tusschen haken, ik las daarover juist in De Telegraaf; goed, dat je tenminste het woord 'Hure' niet van Eva's kleine zusje hoefde te leeren! Je ziet, waar die schijnbaar onwelvoeglijke details nog voor kunnen deugen!

Het is hier verder doodstil en weinig avontuurlijk. De komst van oom Nico was *het* evenement. O ja, ik heb je nog niet geschreven, dat de oude mevrouw Prakke bij thuiskomst harer dochter (tante Betsy) zich zeer over mijn gedrag heeft beklaagd; ik had haar de sleutel geweigerd n.b.! Enfin, het is allang weer voorbij, maar onze vermoedens over haar duistere trekken waren toch niet onjuist.

Nu, dag hoor! Ik zoen je heel vaak op allerlei plekjes, die jij en ik alleen kennen. Een volgende brief naar Goslar, of Harzburg, schrijf dat nog even.

Ik ben tot Zondag nog hier, daarna in Rotterdam. Nog een zoen van
je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte [Wiesbaden]

Rotterdam, 2 september 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam. 2 Sept. 1929

Mijn lieve Hanneke.

Hoewel ik nog geen inkt in huis heb en zoo juist, bij het roekeloos en helaas ook noodeloos optillen van een loodzware koffer nogmaals een afleggertje van het ‘spit’ deelachtig ben geworden, wil ik je toch gauw één en ander schrijven over de stand van zaken in R'dam. Je moet het dus ditmaal met potlood doen, want anders wordt het te laat voor de verzending.

Nu dan, gisteren togen Wim, Jan en ik gezamenlijk weer uit Eibergen weg, om in Amersfoort uiteen te gaan; ik *niet* naar Amsterdam! Mijn stemming was slecht, en bovendien was het nog bar vol door Zondag en vacantie. Bij het station-Maas was geen taxi meer disponibel, zoodat ik op een trammetje naar de Binnenweg sukkelde, ook al zwaar gevuld. Toen ik dus plotseling aan de deur stond, had ik geen lust meer om verder te leven in een volkomen nuttelooze wijk van een nuttige stad. Maar toen ik binnen kwam en de (werkelijk erg geslaagde) lamp opdraaide, viel het me toch dadelijk op, hoe buitengewoon gezellig de kamer er bij avond uitzag. Het was: in orde, en inderdaad ging ik met hoed en jas nog aan ronddwalen. Ik moet zeggen, dat ik ieder moment optimistischer werd. Je hebt de avondeffecten nog niet gezien, maar die zijn uitstekend. De gordijnen zijn wel niet mooi, maar ze vallen niet op door hun donkere kleur. De schemerlamp doet het ook prachtig tegen de shawl aan, waarnaast jouw kinderportret nu hangt. (Ik kon het onmogelijk tusschentijds bij Gerbrands afgeven en nam het dus maar mee zoolang).

Na veel heen-en-weer gescharrel (alleen het pianospelen liet ik na, omdat het al ontzettend laat was), ging de nacht in. Ik heb nog nooit de eerste nacht in een vreemd

bed kunnen slapen, ook 22 Juni niet, en dus nu ook niet; ieder geluid dringt tot me door en geeft me raadsels op. Zoo speelden er boven ergens muizen en ruischte er den heelen tijd door iets van een waterleiding. Je begrijpt, dat het met de slaap absoluut niet vlotten wilde, hoewel het bed wel goed is. Maar dit zal wel beteren, denk ik. Zulke geluiden verdwijnen later uit je gehoorkring.

Niet erg frisch stond ik dus op en ik schoor mij met koud water, maar... in hemelsblauwe pyama! Dat maakte erg veel goed. Nieuwe ontdekking was het ontbijt, dat bij de huur is inbegrepen; het liet niet te wenschen over en het was me zelfs te veel. De wortelboerin blijft in alle opzichten hulpvaardig en geschikt.

's Morgens (dus vanmorgen) begaf ik me Lyceumwaarts, waar ik Schrijver vond, die me nog van allerlei op de hoogte stelde. Ik merk wel, dat het toch een echt Lyceumpje is; er zijn 'klassecaptains', leerlingen, die het woord doen, verder ook klasseleraren, d.w.z. iedere leeraar krijgt een klas, waaraan hij zijn bijzondere aandacht moet wijden; bij mij is dat G IV. Morgen zal ik daarover maar vast eens een ironisch praatje over afsteken; misschien kun je van dat bakerschap dan nog wat maken. Alles is trouwens erg ingewikkeld, omdat er van alles door elkaar loopt. Eenige collegae drentelden er ook rond en er werd ook admissieexamen afgenomen, zoodat de vereischte sfeer me al weer toewoei.

Nu gaat het morgen erg plechtig beginnen; komt laat ons casimieren! Om 9 uur leraarsvergadering, om 10 uur bijeenklonteren der leerlingen, die dan worden toegebabbeld door Schrijver, waarna de klasseleeraren zich met hun klasse naar de lokalen begeven, om de plattegrond op te maken en de namen te noteeren. Daarna dwalen de leeraren door alle andere klassen rond, om hun uren te verdeelen; en voor die dag is de zaak afgeloopen. Woensdag begint dan de normale cursus, die duurt tot de herfstvacantie (28 Oct. ± 2 Nov.). Wat zeg je van dit laatste nieuws? Dat intermezzo zal niet versmaad worden!

Na de koffie heb ik nog allerlei uitgepakt; en nu ga ik dadelijk een fiets kopen, want de mijne was niet meer bruikbaar. En vanavond: ik *vrees* dat ik wel 'ins Kino' zal gaan.

Ziezoo, dat zijn dus de omstandigheden. Hoofdzaak is, dat de kamer me nu al heelemaal geläufig is geworden; je hebt alle eer van je werk, hoor! Zonder jou had ik er niets van gemaakt. Maar toch, uitstel van trouwen zal het niet zijn, want het blijft toch een noodbehulp.

Je brief was heerlijk en bovendien grappig juist, omdat ik ongeveer het heele programma had afgewerkt, toen ik het in je brief nog eens voorspeld overlas!

Ja, ik dacht ook wel, dat de maternale begroting niet ongewijzigd door jou zou worden overgenomen. We zullen dat samen wel opknappen, hoor! Ik zal je niet alleen met deze zwarigheden laten tobben, dat beloof ik je!

Het eerste hoofdst. van het boek is omgewerkt en naar de Vrije Bladen verzonden. De rest hoop ik nu zoo tusschen de werktijden door te kunnen bijvijlen.

Woensdag is dus het groot-amerikaansch huwelijksfeest. Wat ik Zaterdag ga doen, weet ik nog niet precies.

Nu moet ik *omgaand* mijn fiets gaan koopen. Het wordt wat irreëel om op papier te zoenen, maar het moet nog; dus, dus… Dag!

jouw Menno

Veel pleizier in de Harz! Groet de familie hartelijk van me!

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 2 september 1929

aant.

2 Sept.

Mijn lieve kleine Hanneke.

Nog even moet ik je schrijven, dat ik zoo erg verlang, dat je terugkomt. Het papier wordt zoo onvoldoende, ook al zijn je brieven een echte troost.

Ik ontmoette vanmiddag toevallig Dick Koekebakker met Graadt van Roggen in de stad. Met den eerste zwaar geboomd, en zijn melancholie werkte aanstekelijk op me.

Maar geniet vooral van de bergen en laat alleen maar zoo nu en dan eens iets hooren van je ervaringen.

Dag, hoor, je wordt gekraakt!

Menno

De kamer bevalt me ieder uur beter!

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 3 september 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 3 Sept. '29

Mijn liefste Hanneke,

Omdat er morgen met die trouwpartij wel geen schrijftijd op over zal schieten, zal ik je vanavond nog even een paar woorden sturen, om je over de eerste kennismaking met heeren leerlingen in te lichten. Die is nog wel meer dan oppervlakkig, zoodat ik zelfs nog ongeveer geen gezicht voor me heb, maar je zult het toch wel aardig vinden even die eerste indruk te hooren. Als mijn beide brieven van gisteren je bereikt hebben, zul je wel hebben gezien, dat ik erg graag ’s avonds even aan je schrijf. Ik ben n.l. het een heele dag alleen zijn glad verleerd; zeven jaar samenwonen en daarna Tiel, Zeist, *jou*, hebben we in dit opzicht verwend. Bovendien komt er toevallig

iedere dag een melancholieke invloed: gisteren Dich Koekebakker, die er somber uitziet; vandaag een neerslachtige brief van Beer de Graaff, die zijn vacantie ook al in droefgeestigheid schijnt te hebben gepasseerd; wat morgen, als het geen amerikaansch huwelijk is? Dergelijke invloeden hebben altijd nogal kans bij mij en het is wel goed, om dan eens een volslagen onbegrijpelijke briefkaart uit een Ratskeller of zoo iets te krijgen, waar je eens behoorlijk om kunt lachen. (Wat beduidde al die magische onderteekeningen? Zat er symboliek achter soms?) Gelukkig zijn het maar vlagen, die nogal vlot voorbijgaan; maar een dag zonder gewoon programma behalve een schoolprogramma is lang en onsmakelijk verdeeld. B.v. 's avonds 'het maar naar bed gaan': omdat je niets beters te doen weet, en eigenlijk net zoo goed nog een paar uur zou kunnen zitten lezen. Koffiedrinken en eten geschiedt altijd krantlezend en in tien minuten; ik ben in deze zeven dagen al weer tot voor zeven jaar teruggekeerd.

De kamer blijft echter een belangrijke troost. Ik zit er dolgraag en ben erg blij, dat alle dingen er al zoo goed staan. Toch constateer ik telkens weer allerlei burgerlijke neigingen bij mijzelf: behoefte aan eenigszins feestelijke episoden op een gewonen dag, tien minuten onzin praten over niets, theedrinken etc. etc.

Alleen door dergelijke dagverdeelingen wordt het mogelijk in de 'werkuren' geconcentreerd te werken; tenminste zoo is het voor mij. Ik maak me daarom ook nooit zorg over te veel afleiding; in Zeist kon ik uitstekend opschieten, juist *door* alle afleiding. Nu heb ik alle tijd, en doe eigenlijk niets. Ook in dit opzicht (hoe egoïstisch, vind je niet, om nu alleen dit te noemen! Maar je weet beter!) Zal het goed voor me zijn, als we getrouwd zijn.

Maar ik zou je verslag geven van de kennismaking. Ik doe veel te beklagenswaardig, terwijl ik het toch heusch wel kan harden; vandaag bleef ik bij de v. Vierssen Trips eten, zoodat ik er ditmaal langer dan tien minuten over deed; ze hebben er zeer op aangedrongen, dat jij ook gauw eens zou meekomen; het zijn aardige menschen. (Veelbetekenend:) je kunt er altijd logeeren.

Nu dan: de kennismaking. Begon met een leeraarsvergadering, waarin als voornaamste onderwerp ter sprake kwam, of de 5 als cijfer zou worden afgeschaft. Buitengewoon interessant dus; ik sliep al. Om tien uur groote vergadering van alle leerlingen, die plechtig door den rector werden bejegend en daarna met een 'klasseleeraar' naar hun lokalen werden gedirigeerd. Ik ben klasseleeraar van Gymn. IV; dat schreef ik al, is het niet? Hier maakte ik dus een plattegrond van het aanwezig publiek en vervolgens ging ik in alle klassen rond, om aanwijzingen over den boeken te geven. Een bonte staalkaart van min of meer menschelijke uiterlijken dus; kleine kinderen nog, en ook een G5, met twee als heer vermomde personen met zeer grooten bek en twee schattige meisjes. Maar overigens, veel heb ik nog niet kunnen vaststellen. En veel chique: hoogtepunt twee kinderen Hoboken, die iederen morgen met pony's naar school worden gebracht! Maar hoe de reacties van het publiek zijn, heb ik nog niet kunnen vaststellen; dat ze meer wereldwijsheid (in den zin van arrogantie dan) hebben dan de Bommelsche agrariërs, is overigens op het eerste gezicht gemakkelijk te zien. Morgen begint het pas 'echt'.

Ziezoo, dat kon nog net, voor ik het onvermijdelijke preprareeren begin. Je weet dus, morgen is de bizarre trouwpartij; daarover zal ik je Donderdag wel meer kunnen schrijven.

En kom nu heel even bij me (op papier, helaas nog steeds), zoo heel dicht bij me, je weet wel; en nou zoen ik je, ook op je hals, hoor!

Profiteer veel, heel veel van de vacantie; dan leer je des te gauwer de huishoudkunst, later! En groet ook de familie hartelijk!

Nog een zoen van je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 6 september 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 6 Sept. '29

Mijn lieve Hanneke,

Ik heb juist een oogenblik tijd (vrije Vrijdagmorgen), om je even van de feiten der laatste dagen op de hoogte te stellen. Gisteren kwam daar niets van, omdat ik plotseling ‘s avonds met Pelster een conferentie in Scheveningen hebben moest, ‘t was nog prachtig aan zee, en nog heelemaal seizoenachtig. De heer Pelster heeft n.l. een film ‘Jeanne d’Arc’ gekocht, die buitengewone qualiteit heeft; daarvoor ging het gesprek dus hoofdzakelijk.

Nu eerst de school. In mijn vorige brieven naar Waringerode kon ik er nog niet veel van zeggen, nu al iets meer, hoewel - dat weet ik uit ervaring - dergelijke indrukken ook nog heel voorlopig zijn. In het begin is iedereen nog frisch en de moeilijkheden komen pas langzamerhand. Maar voorloopig dan bevalt het me heel goed. Bij verschillende klassen heb ik al het gevoel, dat de zaak gewonnen is; dat zijn met name de gymnasiumklassen. Van de lagere kan ik nog niet veel zeggen; deze knaapjes vinden je in het begin altijd erg lollig, als je geen docententoon aanslaat, maar het is ook zaak, om hier niet al te goedmoedig op te treden. Enfin, de eerste indruk is toch ongetwijfeld van veel belang. Ook van onderlinge ruzies tusschen leeraren en leeraren en leeraren en Schrijver heb ik al vaag een en ander gemerkt. Het is altijd zoo bij de Lycea, schijnt het, dat er een ‘halfzachte’ en een meer nuchtere partij is; tot de eerste behoort Schrijver met satellieten, tot de andere zal ik o.a. maar gaan behooren, denk ik. De leerlingen zijn natuurlijk allemaal erg weldoorvoed en keurig gemanierd, dus heel anders dan in Bommel. Maar dat is voor hen nooit bezwaar, om tegenover de heer voor de klas andere allures aan te nemen. Ik heb daar tot nu toe nog niets van gemerkt; maar ik blijf waakzaam!

In één woord *schitterend* was het huwelijk van Henrik Scholte. Deze man weet n.l. van brooddronkenheid niet, wat hij doen zal. Zijn vrouw, Isabell Clinton genaamd, is niet onaardig, 33 jaar oud en uiterlijk knap angelsaksisch type; wat dit moet worden, weet ik niet, ook niet, waarom ze elkaar genomen hebben, afgezien dan van de dollarinteresse van zijn kant. Ik zal je mondeling het heele verloop van zaken uitvoerig vertellen, maar kan je nu vast bijzonderheden noemen als: luxe taxi naar het stadhuis, drie soorten champagne, sherry uit 1862, cognac uit 1830 of zoo, sigaren in zijden hempjes van 50 ct. etc. etc. Het was bepaald min of meer bespottelijk, zoo glad als de vroegere kale student met deze dingen geurde; niet erg kiesch, vind ik. Huis wordt

ingericht door architecten, wat wil je nog meer. Ik vertel het je alles nog eens in geuren en kleuren. Onnoodig te vertellen, dat Dirk en ik met houten hoofden de volgende morgen voor de klas kwamen!

Nu, het is al weer tijd, om naar de school te gaan. Ik zal probeeren, deze brief nog gauw even voor dien te posten. Jullie treffen het zeker met het weer! Schrijf je gauw eens?

Dag lieverd, het slaat, ik moet weg. Nog gauw een lange zoen van je
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Tiel, 8 september 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Tiel, 8 Sept. 1929

Mijn lieve schat Hanneke,

Vandaag ben ik maar in Tiel gaan weekenden, om op die manier meteen de uitgebreide belangstelling van de familie naar voorloopig nieuws te gaan bevredigen. Het is hier nog ‘als vanouds’; zelfs oom Nico is er nog en we voerden gisteren weer een zwaar debat over van alles en nog wat, (Hij heeft me zijn boekenkast aangeboden; zou ik die kunnen plaatsen, als ik de middelgroote - die ik nu heb links van de deur aan Wim gaf? Denk er eens over na!) Ook Jan en Aukje zijn er nog; Jan is weer dikker geworden en Aukje is geheel mama, spreekt over niets anders dan Liesje. Natuurlijk trachtte zij me in haar goedhartigheid bekentenissen over mijn eenzaamheid-zonder-jou af te zetten, maar daartoe kan ik met de beste wil niet overgaan. Het is me, alsof de eenzaamheid, die ik *werkelijk* voel, daardoor tot een soort commis-voyageurs eenzaamheid zou worden. Zoo zal ze dus van mij wel de indruk hebben gekregen, dat je afwezigheid eigenlijk wijst op hardvochtigheid bij jou en afgestomptheid bij mij; of zoo iets. Maar jij begrijpt wel, waarom ik er tegenover haar of Tante Lize geen groote verhalen over kan doen, hoe is je mis of waarom. Maar het is zoo goed bedoeld, en daarom erger ik me ondanks alles over mezelf, als ik niet als eenzame poseer! - Ze hadden een briefkaart van je en waren je daarvoor erg dankbaar. We maakten vanmorgen een autorit, waarbij ik oud-leerling Zondag passeerde, die luide teekenen van herkenning gaf. Ik ook natuurlijk!

Op school gaat het me nog steeds voor den wind, verdacht voor den wind; er is me eigenlijk nog niets onprettigs overkomen, zoodat ik mijn hart vasthoud en ‘afklop’. Het is, alsof ik de methode nu ook in de lagere klassen goed te pakken heb; zoo voel ik het tenminste, en ik hoop, dat ik me niet vergis.

Op geheimzinnige wijze ben ik voorts binnengetreden in de club der ‘coniurati’, zijnde de leeraren, die tegen de halfzachtheid zijn en, zooals ik nu ontdekt heb, een aparte tafel in de leeraarskamer beslaan; niet officieel natuurlijk! Het zijn de jongere krachten, meerendeels aardige kerels, met name v. Vlaardingen, de Klein, de Groot, Wijnberg en v. Erp Taalman Kip. Ik merk wel, dat de rector op zoo’n particuliere school oppermachtig is en dat daarom een gedeelte van de leeraren hem onder de kin strijkt, terwijl de andere sterkte zoekt in een soort aan den gesloten oppositie als het noodig is. Natuurlijk zal ik in den beginne wel voorzichtig zijn en voorlopig mijn mond houden. Er wordt ook door de coniurati een poging op touw gezet om gemeente salaris te krijgen, iets, wat ongeveer duizend gulden verschil maakt; daarbij sluit ik me natuurlijk ook aan.

Ik heb me er na je eerste brief van 5 september wel een beetje een verwijt van gemaakt, dat ik al mijn voorbijgaande melancholieën maar jou klakkeloos aan je schreef, terwijl je toch niet op reis bent, om je voortdurend zorgen over mij te maken. Maar ik mis je nu eenmaal het allermeest, als ik om een of andere reden zwart zie en dan doet het me zooveel goed, openhartig aan je te schrijven. Ik vind het daarom extra onprettig, dat ik je nu na enkele dagen practijk tenminsten van ganscher harte kan schrijven, dat ik optimistisch ben wat de toekomst betreft en dat ik me ook in Rotterdam al thuis voel, voorzoover dat zonder jou en in zoo’n rommelstad mogelijk is. Natuurlijk, toen ik je vroeg, me je ‘ervaringen’ te vertellen, bedoelde ik precies *die* ervaringen, die je me altijd schrijft - je gedachten en je reacties op de dingen. De anecdotes en de bergtochten hoor ik later wel. Je schrijft heerlijke brieven, lieverd, echte troostbronnen voor me en je kunt er niet genoeg schrijven. Je reist, geloof ik, toch wel precies zooals ik me dat voorstelde in dat stukje ‘De Wegen’, dat ik eens heb verzonnen, op de wijze der ondoelmatige reizigers, tenslotte het middelpunt in je zelf zoekend en niet in de bergjes en de musea.

Merkwaardig is de afwezigheid. Dat ik je nu in zoolang al weer niet gezoend heb, terwijl ik het voor een paar weken iedere dag deed. Dat alles van je weer zoo gloednieuw zal zijn, als het ... eigenlijk altijd was, maar toch weer met een andere gloednieuwheid erbij, die alleen maar door het gemis ontstaat.

Mijn kamer blijft het bolwerk van gezelligheid, dat zij van het begin af was. Alleen de lamp van mama ontbreekt nog bepaald in dien hoek, dat constateer ik elken dag. Ik heb nog een paar koppen uit Chartres boven de divan opgehangen, maar verder was alles eigenlijk al goed, zoals we het samen in orde hadden gemaakt.

Met Dirk B. Sprak ik af, dat we eind Sept. of begin Oct. samen in Baarn zouden komen weekenden. Houden we het daarop?

Lieve kleine Hanneke en groote Hanna, ik zoen je van alle kanten, hoor! Wandel fijn, en denk maar, dat onze auspiciën goed zijn! Dag!

je Menno

<Groet de familie hartelijk en laten zij zich daarover niet verwonderen!>

<Zeg, wat vond je van de foto, die Wim, op speciaal verzoek van jou, van mij wilde maken?>

<Groeten ook natuurlijk van oom J. en tante L.>

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.B.M. Stolte

Rotterdam, 10 september 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 10 Sept. '29

Mijn liefste Hanneke,

Ik begrijp niet, dat je bij het schrijven van je laatste brief de mijne naar Mayburg nog niet had gekregen? Die heeft er dan toch wel lang over gedaan. In ieder geval heb je nu natuurlijk mijn beide brieven wel gekregen, ook de laatste uit Tiel. Sedert die zit ik al weer op het Lyceum en nu heb ik mijn zwaarste dagen voor deze week al weer achter de rug. Het blijft me best bevallen (afkloppen!); alleen is het vermoeiend natuurlijk, want na deze twee dagen voel ik mijn ketl. Toch schrijf ik je vanavond nog even, omdat ik morgenmiddag voor 'Erts' - naar Amsterdam moet en morgenavond voor de Liga naar den Haag. Zoo hoor je nog iets, voor je de laatste etappes van de reis onderneemt.

Het is wonderlijk, zoo gauw als je 'in de kennissen komt', voor een week zat ik hier nog doodalleen, nu spreek ik al de meest uiteenloopende [typen]. Ik eet dagelijks met Jo Otten en vrouw, hij journalist, kennis van vroeger, zij trouwens kende ik ook al wel. Het zijn geschikte lieden, waar we wel wat aan kunnen hebben. Vanmiddag was ik bij Graadt van Roggen en echtgen.; de laatste bleek met Phiet in de klas te hebben gezeten. Ook al zeer geslaagde menschen om mee om te gaan, lijkt me. Met Graadt v. R. had ik te delibereeren over een reeks artikelen over filmkunst, die ik voor de Nieuwe Rotterdammer ga schrijven. Dat is wel een leuke opdracht, nu deze krant juist een afzonderlijke filmrubriek heeft geopend. Ik open zaterdag over een week met een beginartikel.

Vanavond nog vergaderd met de coniurati, werkelijk de meest geschikten onder de leeraren aan het Lyceum; maar zelfs dat wil nog niet veel zeggen. Eigenlijk is het leeraarsambt, het blijkt me iedere dag meer, toch wel een beroep van min of meer verdraaglijke - maar zelden ronduit sympathieke menschen; je kennissen kun je beter ergens anders zoeken, in de meeste gevallen. Niettemin is er met deze menschen tenminste heel best op ietwat gemoedelijke voet om te gaan; maar salarisregeling en verhalen 'van de school' spelen toch altijd een te overwegende rol.

Donderdag komt Tine hier, om mijn kamer te bezichtigen. Ik zie er wat tegen op, want je weet, dat ik met mijn oudste zuster nu juist niet de meeste intimiteit heb.

Ik merk langzamerhand nu, dat ik toch eigenlijk te weinig fit ben vanavond om echt prettig te schrijven. Denk dus maar bij dit krabbeltje met niemandalberichtjes, dat ik je toch graag nog even iets wilde laten weten en neem dus den wil maar voor de daad. De vermoeidheid komt niet zoozeer van het lesgeven, want dat pakt me niet erg meer aan, maar meer van het vele heen en weer sjouwen, dat ik dezer dagen heb gedaan. Het was beter, dat je nu maar gauw in mijn armen kwam slapen! Dag lieverd, de volgende keer ben ik weer 100% waard, heel veel zoenen van je

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Amsterdam, 15 september 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Amsterdam, 15 Sept. '29

Mijn allerliefste Hanneke,

Voor alles: heerlijk, dat je al zoo ongedacht gauw teruggekomen bent, en welkom in het vaderland! Ik meende, dat ik je nog minstens een week zou moeten missen, en nu ben je al weer hier! Het spreekt vanzelf, dat ik woensdag coûte que coûte de heele dag vrij houdt, tenminste na 12.20; de morgen is nu eenmaal aan de ambtelijke plichten toegewezen. Je komt me dus afhalen. Wees nu niet verbaasd, als ik je niet dadelijk zoen, zooals mijn hart me ingeeft, want die reserve zal alleen verband houden met de onvermijdelijke aanwezigheid van leerlingen! Ik zal dus woensdagmorgen naar je uitzien en je blijft dus dan de heele dag. Wat zullen we een oneindige massa te vertellen en te bepraten hebben.

Eigenlijk wou ik dus nu wel wachten met je te kapittelen over je pessimisme ten opzichte van je positie tegenover mijn kennissen. Je zult het toch zelf eigenlijk niet kunnen meenen, wat je in een beetje downe bui hebt geschreven! Gek, dat mijn optimistische uitlatingen bij jou nu juist deze omgekeerde reactie moesten teweegbrengen!

Ik schreef juist zoo onverdeeld vrolijk, om mijn vorig geklaag goed te maken en je tenminste het laatste deel van je reis niet te bederven. Je hebt toch niet gedacht: het gaat hem zoo goed, hij heeft mij blijkbaar niet meer noodig? Dan zou je de boedeling van mijn ‘vrolijke’ brieven heelemaal hebben miskend. - En heusch, haal je nu geen dingen in het hoofd, die werkelijk ongemotiveerd zijn, zooals b.v. je ‘minderwaardigheid’ tegenover mijn menschen. Je weet zelf beter; je weet ook, dat je volkomen gelijkwaardigheid met hen niet met academische opleiding of dergelijke te maken heeft. Natuurlijk, er zijn dingen, waarin je je jonger zult voelen dan ik zelfs, hoewel ik me bij jou vaak een echte baby voel (heusch, weet je nog wel?) Het zit hem daarin niet. Het is iets totaal anders, iets, waarom jij b.v. onmiddellijk je kunt aanpassen bij mijn soortgenoten, terwijl b.v. Phiet het nooit zou kunnen. Waarom zou je je nu laten imponeeren door de Graadt v. Roggens? Heusch, het baby-idee, dat misschien zou kunnen zijn blijven hangen, verdwijnt dadelijk, wanneer ze je leeren kennen. Je moet in dat opzicht geen verkeerde maatstaf kiezen als Job

Pannekoek, die je van jongsaf gekend heeft; dat maakt altijd een groot verschil, en dat is bij mij precies zoo als bij jou. En *dit* kan ik je vast zeggen: als er menschen zijn, die jou niet zouden apprecieeren, dan zijn het geen *vrienden* van me, maar *kennissen*, maar zelfs onder die kennissen zal dat maar zelden voorkomen. Je bezit in alle opzichten de gave, om allerlei uiteenloopende typen op de manier, die zij noodig hebben, tegemoet te komen. Ik was daarom zoo benieuwd naar je brieven, omdat schriftelijke uitingen iemand weer op een heel andere wijze verraden, en wij nog weinig correspondentie noodig hadden gehad. Nu, ik heb je al geschreven, hoe echt en heerlijk ik je brieven vond; toen er de laatste paar dagen geen kwam, werd ik bepaald ongedurig en ongerust. (Zelfs, mag ik dat gemeen even 'terzijde' zeggen: je schrijft bijna nooit taalfouten!). Je gaat, ook in een brief - altijd lijnrecht op de dingen af - zonder al dat hopelooze 'vertellen', dat de meeste menschen zoo onuitstaanbaar doen; je schrijft waar het op aankomt, en dat maakt een brief van je tot een volkomen persoonlijk document van je zelf.

Heb ik je nu langzamerhand weer wat overtuigd? Ik ontdek, dat je juist als ik een belangrijk 'minderwaardigheids complex' heb, d.w.z., dat je je in sommige bezwarende omstandigheden altijd de mindere voelt van anderen. Ik heb daar ontzettend last van, zelfs als leraar tegenover jongens nog wel eens, maar tegenover mij mag *jij* dat nooit hebben, hoor je? Je moet mij in al mijn gewoonheid zien. Niet als de auteur b.v. of een ander maatschappelijk masker. Immers in de gestudeerdheid of de geleerdheid zit het zoo ontzettend weinig, dat ik me ergeren kan, dat ik er vroeger *wel* zoo over dacht.

Wat je over Phiet schrijft, lijkt me heel juist. Die afhankelijkheid van je vader moet ze ten eenenmale overwinnen, maar ik weet niet, of dat zoo eenvoudig is. Meestal gaat dat alleen, als er een andere meerwaardige invloed voor in de plaats komt. Bij Phiet is een zekere kinderlijke gebondenheid aan de vader als het beschermende, meest geliefde wezen veel te veel blijven bestaan, vooral, omdat je vader er zelf door zijn karakter aanleiding toe heeft gegeven. Het is merkwaardig, dat zij zich aan die invloed nooit heeft kunnen onttrekken, zooals jij het gedaan hebt; dat bewijst voor mij veel omtrent de bouw van haar geestelijke leven. Natuurlijk wil ik wel probeeren, eens over een verandering van haar 'opleiding' met je vader te praten, want dat Fransch studeeren lijkt me inderdaad nuttelooze onzin; maar ik geloof niet, dat iets hier oplossing kan brengen, behalve een andere, sterkere invloed.

Ik ben vandaag maar naar Amsterdam gegaan. Zoo'n heele Zondag op een eenzame huurkamer is me toch te bar. Alleen is mijn geld schoon op (ik krijg pas einde maand salaris!) en ik leen nu telkens hier en daar een tientje, om weer verder te scharrelen. Dat is onprettig, maar het gaat helaas niet anders, en van huis wil ik niet weer leenen, als het eenigszins kan.

Het bezoek van Tine j.l. Donderdag was zeer naar genoegen; Jan was er ook bij, daar hij dien dag met zijn prof de [?] kwam bestudeeren. Maar toch, met Tine heb ik weinig onderwerpen van gesprek.

Nu lieve Pjotr, na deze brief zal er dus voorloopig wel geen schriftelijk zoenen meer noodig zijn! Ik reken er dus op, je Woensdag bij de school te treffen, je kunt er met lijn 10 heelemaal komen.

Dag, dag, tot Woensdag!

Je Menno

Groet allen hartelijk van me! En laat Johan nu als de bliksem gaan studeeren!

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 24 september 1929

aant.

aant.

Rotterdam, 24 Sept. '29

Mijn lieve Hanneke,

Als het noodig is, dan kom ik je nu nog even moed inspreken voor de operatie en je wijzen op zaterdag, als de heele geschiedenis voorbij is. Maar ik denk, dat je je zelf nu langzamerhand wel aan het idee zult hebben gewend, dat het eigenlijk niet veel te betekenen heeft, al denk je natuurlijk toch altijd: een operatie: maar zeg je nu even over dat woord heen, dan zal het je ook niet zoo erg lijken. We zien elkaar dus zaterdag weer, alsof er niets was gebeurd, alleen lig jij in een ziekenhuis, maar dat is toch ook maar even. Toch moet je in ieder geval mij gauw even laten opbellen 33385, hoor!

Heerlijk, dat het zondag nog zeer prachtig weer was! Je kunt er een week op leven. Ik loop weer in het gareel, maar zonder tegenzin nog steeds. Gisteren werd er voor het eerst vergaderd over de leerlingen en dat is natuurlijk stom vervelend en van 3/4 nutteloos. Maar zulke kleinigheden heb je overal. De hoofdzaak zijn toch de klassen zelf. Ik leef na je vermaningen zondag nog zuiniger en heb er bijna spijt van, als ik ergens thee drink in een café! Op die manier zal ik er, hoe het ook loope, wel komen overigens, deze huishoudelijke besprekingen vormen nu niet juist het allerbelangrijkste deel van deze wekkend al zijn ze in hun sfeer natuurlijk onmisbaar, heel belangrijk vond ik, dat ik met je over Jo gepraat heb want he tligt me na aan het hart, dat je alles, wat daarop betrekkin gheeft, volkomen begrijpt, dat doe je nu ook, geloof ik. Het ellendigste zou ik vinden, als er tusschen jou en haar iets als rivaliteit ontstond, die zoo ten eenemale onnoodig is. Maar dat zal nooit zoo zijn, hoop ik. Bep heb ik geschreven, dat ik niet kwam en dat ik verder antwoord eigenlijk niet vruchtbaar achtte. Ik ga dus vanavond niet.

Graadt van Roggen berichtte me, dat ik per artikel f 15,- zal krijgen; dat is dus heel behoorlijk. Vanavond gaat dus een tweede refelx op de machine voor a.s. zaterdag. Ik moet er natuurlijk in de leeraarskamer over discussieeren, vooral de heer Schrijver bleek zich ineens heftig voor de film te interesseeren.

Om je aandacht even van het ziekenhuis af te leiden hierbij een tweetal foto's, die ik later wel weer van je terugkrijg, want ik heb ze natuurlijk niet dubbel. Zoo juist ontvangen, op de eene Dick en ik als 'witnesses' van Isabell Scholte-Clynton , geschaard voor de stoep van de nieuwbakken villa. Let op de vergeten bruidsbouquet, die hier inmiddels is aangerukt! No. 2 is een foto uit Bandoeng van Ine van Etten en Friede Knapp, de eerste je uit mijn verhalen wel bekend, de tweede het ex-meisje van Dick (zij staat rechts). Kun je je voorstellen, dat zij met Dick was gecombineerd? Toch is het zoo. Zij is nu moeder van twee kinderen. Van Ine kreeg ik, naar aanleiding

van de verloving een erg hartelijke brief; het speet haar erg, dat de afstanden een beletsel waren, om kennis te maken.

Er is verder van dit front geen nieuws. Zaterdag dus weer mondeling over alles, houd je heel goed tot zoolang, lieverd, en laat gauw opbellen Donderdag! Het is voorbij voor je het weet.

Dag! Veel zoenen van je
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam 26 september 1929

aant.

aant.

R'dam, 26 Sept. '29

Lieve Hanneke,

Zoo juist kwam de telefoon, dat alles goed is afgeloopen; van harte gelukgewenscht vast, hoor, en zaterdag beter! Helaas was ik nog niet van school terug, zoodat ik de boodschap van de juffrouw moest ontvangen; maar blijdschap niet minder groot. Vader en moeder dronken hier juist koffie en zijn nu een tocht door de havens aan het maken, terwijl ik weer schriftelijk werk corrigeer. Zij komen je *Dinsdag* middag opzoeken, gaan dan door naar Eibergen - zoodat ze ook niet in Zeist kunnen komen; hun reisplan schijnt n.l. angstig berekend in elkaar te zitten. Ik zelf hoop de trein van 1.09 te halen zaterdag; ik kom dan dadelijk na aankomst naar je toe. Het zal met een beetje haasten wel gaan, denk ik.

Met de kleermaker kan ik tegelijk wel onderhandelen, laat hem dus maar weten, dat ik er zijn zal.

Boeken breng ik voor je mee, tenminste als je geen v. Hoogstraten-Schoch gaat prefereeren boven mijn keuze.

Kan ik zondag ook weer aankomen? Of mag dat niet? Toch wel?

Vanavond ga ik met moeder en Tine in de stad eten, De oude heer verdwijnt weer naar Tiel, waar hij logeert. Ik liet ze het Lyceum nog zien, dat hun erg beviel van buiten. Gisterenavond was ik bij de Ottens en bewonderde opnieuw hun huis en bedden. Ik had n.l. toch niet de ware rust op mijn kamer voor ik bericht had over de operatie.

Nu, zaterdag dus! Dag!
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan

J.M.B. Stolte (Utrecht)

Rotterdam, 1 oktober 1929

aant.

aant.

R'dam, 1 Oct. '29

Lieve Hanneke,

Vandaag salaris ontvangen en in dit opzicht dus zonder zorg voorloopig! Hoe gaat het met jou na zondag? Ik kom Donderdagmiddag, als ik het kan halen met den trein van 1.06. Om die dag vrij te maken, heb ik het nu alleen druk want ik moet het interview van Franken en Ivens, dat ik gisterenavond had, uitwerken en een bende opstellen nazien, maar Donderdag kom ik, zonder bijzondere tegenslagen, zeker!

Ik heb nog geen nader bericht over de reis van Gerda, maar vermoed, dat jullie daarover wel zult delibereeren. Van Dirk Binnendijk moet je veel hartelijke wenschen voor spoedige beterschap hebben; hij schreef onmiddellijk, toen hij van de operatie hoorde zoodat ik zondagavond zijn brief hier vond.

Op school gaat alles zijn gewonen gang. Ik lees onder alles door met *zeer* veel genoegen ‘In Defense of Women’ van Menchen! Je moet dat ook gauw eens lezen, het is buitengewoon de moeite waard. Maar verslind eerst mijn bibliotheek maar!

Dag, tot Donderdag! Zoen van je

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte (Utrecht)

Rotterdam, 3 oktober 1929

aant.

Lig met griep in bed kan helaas niet komen maak je nergens ongerust over niets ernstigs brief volgt!

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte (Utrecht)

Rotterdam,3 oktober 1929

aant.

R'dam, 3 Oct. 1929

Mijn lieve Hanneke,

Dat dit vervelende intermezzo nu juist op dezen dag tusschenbeide moest komen! Ik voelde me gisterenmorgen bij het opstaan al niet prettig, maar ben toch maar naar de school gegaan. ‘S Middags had ik vrij (Woensdag) en dus kon ik toen dadelijk weer in bed kruipen, met dit gevolg, dat ik eenige uren stevig koorts had en visioenen kreeg over een gebouw van de N.R.Ct., dat steeds hooger werd. Ook vannacht heb ik het nog even leelijk te pakken gehad; wat het eigenlijk geweest is, weet ik ook niet, het zal wel een ‘gevatte kou’ zijn. Tenminste nu voel ik me koortsvrij en kan in deze houding al aan je tikken. Ik bleef vanmorgen thuis en hoop door een dag huisarrest mezelf er morgen weer bovenop gewerkt te hebben. Ik wachtte tot het laatst met telegrafeeren, omdat ik nog altijd een vage hoop had, plotseling weer beter te zijn, zoodat ik me in staat voelde te reizen. Het lijkt me nu toch maar het best, hoewel ik me werkelijk opgelucht voel, met dit ellendige regenweer maar geen tocht naar Utrecht te wagen.

Het is verschrikkelijk jammer, maar ik wil nu toch niet meer over mijn ‘toestand’ zeuren, net of het iets heel gewichtigs was. Alleen deed ik het zoo betrekkelijk uitvoerig, om je gerust te stellen en je bovendien nog eens te laten merken, dat ik als het eenigszins mogelijk was geweest, gekomen was! Gelukkig had ik juist den vorigen dag (Dinsdag dus) het stuk voor de krant nog afgemaakt, zoodat ik hier tenminste niet in gebreke behoef te blijven.

Ik hoorde nog niets van de ouders o.a. ook niets over het bezoek van Gerda. Misschien rekenen zij er op, dat jij dat verder me me overlegt; nu dat niet kan, is het misschien het beste, als jullie iets zekers hebt afgesproken, dat je het mij even per brief laat weten. Ik denk wel, dat ik Zaterdag weer opgeknapt ben, en anders zou ik altijd nog voor dien kunnen aftelegrafeeren. Waren oom Jan en tante Lize er al? En kreeg je nog ander bezoek? Wanneer mag je uit het ziekenhuis? Allemaal vragen, die ik je vanmiddag had willen stellen, en die je nu maar gauw even schriftelijk moet beantwoorden. Het is niet gezellig, om hier op bed te liggen, hoewel de geestdrift der Wortelboeren onbegrensd is. Ze hebben me trouwens een ongehoord lage nota over September aangeboden, n.l. 9.42; dus van afzetterij kun je niet spreken. Vanavond zal ik toch maar een poging doen, om Caland te bereiken, want anders loopt het met het diner niet. Je schrijft dus in elk geval even, hoe of wat Zaterdag?

Heel veel zoenen (dit kan ik niet typen) van
je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 4 oktober 1929

aant.

aant.

R'dam, 4 Oct. 1929

Lieve Hanneke,

Duizendmaal dank voor je heerlijke lange brief, die me erg heeft opgefleurd. Gelukkig voelde ik me vanmorgen oneindig veel beter dan gisteren en dus ben ik, daar ik toch pas later les had, maar weer naar school gelopen, ook al, omdat ik bij ervaring weet, hoe lam het is, als een zieke collega je je vrije uur afsnapt door je voor hem te laten waarnemen. Maar maak je niet ongerust, dat ik er onverantwoord uit ben gegaan, want ik heb geen koorts meer, en vermoed, dat het meer een plotselinge maagstoornis of zoo is geweest, iets, wat ik om het jaar wel eens meer voor een middag heb, misschien dat ik het Rotterdamsche drinkwater niet dadelijk goed kan verdragen, dat veroorzaakt wel meer dergelijke revoluties.

Over je brief Zondag meer. Ik zal het zoo trachten in te richten, dat ik je Zondag eens een tijdje alleen spreek en dat naderhand b.v. je moeder met Gerda komen; of iets dergelijks. Lijkt jou dat ook niet het gezelligst?

Morgen zal ik Gerda dus Den Haag en R'dam laten zien. Als het maar niet zulk beroerd weer is als vandaag, want dan is er niet veel moois aan.

Aardig, dat je moeder vanmorgen even opbelde! Zeg, als je Zaterdag al naar Zeist moogt ben je dus Zondag misschien al thuis? Of heb ik dat verkeerd uit je brief begrepen? In ieder geval tot overmorgen. Ik moet nu al mijn verwaarloosde correctie gaan inhalen; verder komt Dick Koekebakker vanmiddag op bezoek. Dag! Zoen van je

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 8 oktober 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 8 Oct. 1929

Mijn liefste Hanneke,

Het heeft me werkelijk goed gedaan - al geneerde ik me er later op mannelijke wijze voor - dat ik je door de omstandigheden heb laten merken, hoezeer de onverzoenlijkheid van twee inzichten iemand kan aangrijpen. Ik wist, dat het jou aangreep; en mij had het nu eindelijk ook zoo te pakken, dat ik er geen raad meer mee wist. Deze ellendige Strindbergsche kwelling van menschen, die beide ‘het goede willen’! Maar ik geloof, dat we met wederzijdsch begrip deze tegenstelling zullen overwinnen, niet in de zin van: platweg oplossen, maar zullen beheerschen door ieder symptoom opnieuw onder oogen te zien. Gemakkelijk zal dat niet zijn, misschien, maar het is tenminste een royale weg. Jij behoort goddank niet tot die soort vrouwen, die in deze andere zienswijze van den man onmiddellijk een belaging van hun ‘eer’ of ‘liefde’ zien, en *ik* behoor niet tot die soort mannen, die buitengewoon

op afwisseling in den ordinaire zin is gesteld. En daarom zie ik het niet zoo somber in, het dringt nu pas goed tot je door, dat de liefde niet een gemakkelijk happy-end-verschijnsel is, maar een voortdurend gevecht, als je het zoo noemen wilt, een strijd om elkaar te bezitten zonder bezie. In die paradox is de heele moeilijkheid van de liefde gegeven.

Ja, het heeft me werkelijk opgelucht. Het zat me dien avond aan alle kanten dwars als een fatum. Ik ben deze week weer optimistisch, en zelfs, toen ik vandaag een defect aan mijn schrijfmachine kreeg, iets, wat voor mij in bijzondere gevallen rampzalig zou kunnen zijn. Ik heb me er nu maar blijmoedig overheen gezet, en vanmiddag is de Remingtonman er geweest, om de kwaal te verhelpen.

Gisteren was ik in den Haag. Er is nu eindelijk veel bereikt. Het Liga theater in Amsterdam is verzekerd en wordt 25 of 26 October geopend. Resultaat: massa's werk voor de bestuursleden, en voor mij niet het minst. Ik moet nu mijn vrije donderdagmiddag gebruiken, om naar Amsterdam te reizen en redactievergaderingen van het tijdschrift te houden, het spijt me, want ik had het stille voornemen, even naar Zeist over te wippen. Dat zal nu niet gaan. In onze plannen zal nu ook een kleine wijziging dienen te komen, vermoed ik, want als de opening Zaterdag is, moet ik er bij zijn, en dan jij natuurlijk ook. We zouden in dat geval dus iets later naar Baarn moeten. Morgenmiddag moet ik een artikel voor de N.R.C. schrijven over het nieuwe theater, zoodat ik (afgezien van de nog liggende correctie) 'vol' zit! Maar werken doet me altijd goed.

Voel je je nu weer heelemaal goed, thuis, en *beter*? Schrijf voor Zaterdag nog eens even, hoe het staat. *En neem je nu vooral extra in acht*, zoodat je niet weer onnoodig flauw valt!! Ik ken je langzamerhand.

Je moet me nooit kwalijk nemen, als ik vlug en gejaagd schrijf, want ik tracht de week zooveel mogelijk vol te stoppen, om Zaterdag en Zondag minimaal werk te hebben. Begrepen?

Voorzichtig dus, hoor, en wacht met de problemen tot a.s. Zaterdag! Veel zoenen van

je Menno

Is Gerda goed afgereisd?

Tine is morgen (9 Oct.) jarig. Ik heb er aan gedacht.

Bedank je moeder, Johan en Phiet nog eens extra voor de *buitengewone* wijze, waarop zij Gerda fêteerden! En de groeten.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 11 oktober 1929

aant.

Lieve Hannie,

Natuurlijk zal ik trachten Zaterdag de eerste trein te halen; dat zal wel weer lukken.

Gisteren hebben we in Amsterdam vergaderd. Na afloop zocht ik Wim en Jan nog op, die in blakende welstand verkeerden, en 's avonds ging ik naar de Drie Stuivers

Opera, die me uitstekend beviel, al is de humor wel wat al te programmatisch plat, maar het werd goed en vlot gespeeld, en het was tenminste tooneel.
Tot morgen dus! Dag!
Menno

hart. groeten thuis!

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 16 oktober 1929

aant.

aant.

aant.

R'dam, 16 Oct. 1929

Mijn lieve Hanneke,
Voor ik vanavond in den Haag ga spreken (geheel schor, dus zal wel niet zeer fraai zijn!), kan ik je nog juist even schrijven. Ik heb juist ontdekt, dat ik in de drukte van het leven hier de verjaardag van Dick vergeten heb, en heb zoo juist dat schromelijk verzuim hersteld. Daarbij heb ik meteen de afspraak van 26 Oct. nog eens bevestigd. Voorloopig reken ik er dus op, dat we Zaterdag over een week naar Baarn gaan en vandaar door naar Eibergen. De theaterplannen zijn n.l. plotseling weer in een uiterst labiel stadium gekomen, zoodat ik vermoed, dat de opening *zeker* niet op 26 Oct. zal kunnen zijn.
Ons gesprek van Zondagavond heeft me weer optimistisch gestemd; ik heb dus heusch niet over de eventueele onmogelijkheid van een harmonie tusschen onze gevoelens en standpunten nagedacht! Niet omdat ik er geen tijd voor had; want zooiets houdt je door alles heen *toch* bezig, maar omdat ik steeds meer ga gelooven, dat tusschen redelijke menschen, die van elkaar houden, een oplossing mogelijk kan zijn, zelfs al zijn die redelijke menschen dan zoo verschillend als een man en een vrouw.
Ik was blij, dat je in ieder geval zoo goed begreep, waarom ik mijn standpunt niet kan opofferen (zoomin als jij het jouwe), dat dit geen gewoon egoïsme is, maar het besef, dat ik voor jou ook niets zou kunnen zijn zonder de vrije ontplooiing van mijn persoonlijkheid. Alles is beter dan beloften, die berusten op een anorganische dwang van de werkelijkheid.
Maar toch: doordring je er steeds meer van, *wie* en *wat* je in mij hebt. Een man zonder maatschappelijke principes, en die voor alles vooroordeelen wil ontloopen. Zulke lieden zijn *werkelijk* heel moeilijk, dat begin je nu ook te merken, nu je langzamerhand in de realiteit van een voortdurend contact met mij bent gekomen. Die moeilijkheden lijken eerst romantisch, maar worden, *zijn nu al*, voor jou bittere werkelijkheid geworden.

Het eenige (maar dat is ook veel), wat ik kan zeggen, is: ik ben van goeden wille, en ik houd heel veel van je. Daarop moet je het met me wagen, het lijkt niet erg veel, maar misschien blijkt het later meer te zijn, dan het schijnt.

Zaterdag haal ik de eerste trein, als het lukt, morgen moet ik naar Amsterdam.

Dag! Heel veel lange zoenen van jouw

Menno

Groet de familie hartelijk! Hoe is het met Johan? Was hij al in Amsterdam?

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam. 23 oktober 1929

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 23 Oct. 1919

Mijn lieve Hanneke,

Je brief kwam vanmiddag aan, juist toen ik aan de telefoon moest komen en een man van de brandassurantie op me stond te wachten! Ik heb dus een tijdje moeten wachten met open maken, maar was alleen al verkwikt door de bekende paarse enveloppe. Ik onderschrijf je plannen natuurlijk volkomen, heb er alleen de volgende keuze uit gedaan. 15.17 in Baarn lijkt me heel geschikt; de lunchroom kan er dit maal wel bij inschieten. Laten we ook maar den volgende dag om 17.55 gaan, dan haalt vader ons wel met de auto uit Neede af. Ik schreef aan beide partijen al in dien geest. In Eibergen zijn we toch een paar dagen, dus op een enkel uur komt het minder aan. Verder kreeg ik eergisteren onverwacht bezoek van Oom Jan en Tante Lize, die me niet thuis vonden; ik trof hen toen bij hun gastheer v. Raab v. Canstein. Tot haar (werkelijk groote) spijt wist tante Lize nog niet zeker, of zij ons kon hebben; zij zou het echter bijtijds schrijven. Er schijnt n.l. in het huis 'gewerkt' te worden, juist die week. In ieder geval hebben we geen haast en in Eibergen kunnen we altijd onze plannen nog herzien. Gisteren liet collega de Groot mij zijn huis kijken; hij gaat morgen trouwen en had alles dus zoo ongeveer ingericht. Het was een huis van f 50 per maand, *met* badkamer, maar verder toch niet mijn ideaal. Bovendien was de inrichting niet zooals ik me die zou denken; zeker geen v.
Ravensteyn-geest heerschte er! Ik vind het niettemin interessant om al die huizentypen eens te zien. Vanmiddag belde mijn vriend Arthur Müller Lehning me plotseling op; hij was een paar uur met zijn vrouw Charley Toorop in de stad. We hebben toen met zijn drieën een blok arbeidershuizen van de architect Oud bekeken, huizen dus van ± f 20 in de maand, werkelijk buitengewoon aardig, met leuke kleuren en veel licht, voor ons natuurlijk veel te klein, maar toch een model van goedkoope woningbouw, die aan alle eischen voldoet. Het is een heel dorp bij Rotterdam, merkwaardig en

mooi als geheel ook. Maar in de enkele huizen, die al bewoond waren, prijkten al weer de afzichtelijke Trijpen meubelen c.s.!

Je ‘reflexen’ over de persoonlijkheid en haar eigen leven komen heelemaal met de mijne overeen. Werkelijk, het is goed je in te stellen op een zelfstandig geestelijk bestaan, en dan *daarbij* (en ook daar*door*) te ontdekken, dat er een vorm van gemeenschap met anderen (noem het maar liefde) mogelijk is. Maar je zult altijd zien, dat menschen, die van die gemeenschap als axioma uitgaan, en het zoo vanzelfsprekend vinden, dat men ‘geheel voor elkaar leeft’, eigenlijk vrij onbenullig zijn en met leege handen blijven staan! Dat *is* het toch ook niet!

Voor je ‘dweepen’ ben ik ook niet bang. Je hebt er veel te veel gevoel voor humor voor! Het is alleen zaak (tenminste uit mijn gezichtshoek gezien!), om van iedere geestdrift de betrekkelijke waarde in te zien, dan blijf je het meest en zuiverst geestdriftig.

O ja, het ... goed. Ik heb primo mijn pantoffels in Zeist vergeten, die ik ‘s morgens bij het scheren zwaar mis. Wil je, behalve deze, een pyama, een overhemd en wat ondergoed voor me meebrengen? En *boorden* vooral.

Mijn haar is al geknipt!

Dag! Tot Zaterdagmiddag dus, *op het eerste perron bij de brievenbus*. Heel veel zoenen van jouw

Menno

Hart. gr. aan de familie!

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte (Zeist)

Rotterdam, 5 november 1929

aant.

aant.

R'dam, 5 XI '29

Lieve Hanna.

Zoo juist wordt ik door Amsterdam opgebeld. Jeanne d’Arc is bij de herkeuring goedgekeurd, zoodat er dus geen strop is voor het theater. De persvoorstelling moest echter worden verschoven naar Vrijdagmiddag, ik heb dan school en zal er dus helaas niet bij kunnen zijn! Nu zal ik in ieder geval de *zaterdagmiddag* voorstelling mee zien te maken. Deze berichten brengen nu de volgende wijzigingen in onze plannen mee, als jij het daarmee eens bent. Vooreerst lijkt het me nu aangewezen, als we niet in R'dam, maar in A’dam gaan weekenden omdat we er toch Zaterdagmiddag moeten zijn voor het theater. Ik wilde dus zoo doen: Donderdag kom ik van Hilversum naar Zeist, waar ik dan tot ‘s avonds of de volgende morgen blijf. Zaterdag kom jij naar Amsterdam, het trefpunt spreken we Donderdag dan wel af. Lijkt je dat niet geschikt? Ik weet niet precies, hoe laat ik Donderdag in Zeist kan zijn, want de verbindingen lijken me niet erg fraai. Ik kom wel aanzetten, in ieder geval,

tot Donderdag dus! Dag! Heel veel groeten aan de familie. Je
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte (Zeist)

Roterdam, 12 november 1929

aant.

aant.

R'dam, 12 Nov. '29

Lieve Hannah,
Lichtveld schrijft me juist, dat hem Woensdagmiddag goed schikt. Ik kom dus over. Laten we afspreken + half 5 in Centraal. Het kan misschien iets later worden, maar toch niet veel. Vind ik je daar dus?
Er is weer een groote herrie tusschen N.R.C en Bioscoopbond. Het zal op een strooibiljetten oorlog uitloopen, denk ik. De gemoederen zijn uiterst verhit.
Tot morgen dus! Dag!
Veel groeten aan de fam. van je,
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte (Zeist)

Rotterdam,12 november 1929

aant.

Lieve Hanneke,
Zoo juist, na verzending van mijn kaart je brief . Kom liever vast om *half vier* in Centraal, dan kun je Lichtveld ook leeren kennen. Ik kom 14.08 in Utrecht; als je in dien tusschentijd nog andere dingen moet doen, zie ik je misschien aan den tram?
Tot morgen,
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 21 november 1929

aant.

aant.

aant.

R'dam, 21 Nov. '29
(gedurende opstel eerste klasse)

Mijn lieve Hanneke,

Zoo juist ben ik terug uit Enschedé, waar ik een prettige en succesvolle avond had, ook al bleek op het laatste moment, dat een nog onbekend sujet een stuk uit 'Branding' geknipt had! De menschen vatten het gelukkig humoristisch op, en zoo had het incident geen schadelijke betekenis.

We gaan dus Zaterdag naar Tiel. Ik kom met de trein, die je nog wel kent, van 16.55. Weet je dat het al een half jaar geleden is, dat we verloofd werden? Ik zat er vanmorgen in de Dtrein aan te denken, terwijl ik de zon zag opgaan. Het meest dacht ik over de veranderingen *en* de constantheid van een gevoel. Dat is een mysterie. Het blijft hetzelfde, en het verandert toch ieder dag. Ik zou je misschien niet meer kennen, zooals je op 15 mei was, en toch ook weer wel. In ieder geval geloof ik, dat we beiden geweldig veranderd zijn. Voor mij tenminste is deze episode zoo eigenaardig vernieuwend geweest, dat het wel op een boek zal uitloopen. Fragmenten heb ik al in mijn hoofd en op deze blocnote, maar de juiste vorm van het geheel moet ik nog afwachten.

Deze week is er niet veel bijzonders gebeurd verder. Er was een heerlijke ouderavond, waarop ik over verschillende boefjes, die nu onder mijn oogen hun eerste vrije opstelletje zitten te maken, natuurlijk allerlei onbetrouwbare inlichtingen heb verstrekt. Toch vond ik het wel interessant, al die min of meer vergroote kindergezichten der oude lieden te aanschouwen, maar of het instituut veel nut heeft, betwijfel ik wel heel erg.

Zeg, gisteren kreeg ik een invitatie om op 7 Dec. a.s. in *Arnhem* te komen spreken. Ik heb het voorlopig in beraad gehouden in verband met de dansles. Zal ik probeeren het af te schuiven? Ik wil ook liever geen spelbreker zijn en ben bovendien erg begeerig naar de nieuwste tangopassen. Wat adviseer je me?

Natuurlijk hebben ze de Filmliga een week verschoven, zoodat ik me Zondagavond weer voor niets gehaast heb. Gelukkig is het werk niet verloren; maar het is toch zuur van de Zondagavond.

weer thuis

Ik geloof, dat ik onder de les met de data in de war was; want de dansles is toch zaterdag 30 November! Dus zal er wel geen bezwaar zijn, om 7 Dec. te accepteeren. Misschien ga je mee?

Tot Zaterdag dus! Ga je vroeger naar Tiel? Ik heb echt *zin* in deze rëunie!

Hart. groeten aan thuis, en veel zoenen

van je Menno

Vanmiddag deponeer ik weer f 20 van Enschedé; ik heb daar nog drie lezingen dezen winter.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 24 november 1929

aant.

aant.

Rotterdam, 24 Nov. ’s avonds

Mijn allerliefste Hanneke,

Ik schrijf je nu dadelijk even na mijn aankomst; omdat ik het gevoel heb, niet geheel ‘in het reine’ te zijn vertrokken. Ik *kon* niet anders, omdat ik werkelijk even geraakt werd door het feit, waar ik nooit aan gedacht had: dat je omgeving invloed zou trachten uit te oefenen op je verhouding met mij. Hoe dom eigenlijk, dat ik daarover eigenlijk nooit heb gedacht! Voor mij ben je zoo zelfstandig, dat de gedachte aan zulk een voogdij zelfs niet bij me opkomt. Maar wat is begrijpelijker van ouders! En wat is begrijpelijker, dan dat jij er tenslotte de suggestie van ondergaat!

Maar je moet mij óók begrijpen, en mijn misschien onredelijk aandoende verontwaardiging. Tenslotte gaat het tusschen twee menschen om zulke subtiele dingen, dat zij er zelf nauwelijks de zeggenschap over hebben; en wanneer anderen, *wie ook*, er zich mee bemoeien, kan dat funest zijn, omdat er dan altijd bijgedachten opduiken aan beïnvloeding. Het is vaak zoo moeilijk, toch al, om de juiste woorden te vinden voor elkaars gevoelens, dat de altijd belachelijk grove omschrijvingen van anderen daaraan alles kunnen bederven. Daarom zwijg ik over deze kanten van mijn leven tegenover bijna iedereen.

Maar wees nu voorloopig maar gerust over mijn ‘grübeln’. Ik kon het alleen zoo gauw niet verwerken en daarom bleef ik wat onzeker in mijn houding. Maar we zullen het samen wel klaarspelen. Alleen: *samen*! Laat er in godsnaam geen goedwillende partij tusschen ons in gaan staan! Menschen, die van elkaar houden en daarvoor verantwoordelijk zijn (voor zoover mogelijk), zijn nu eenmaal volwassen, omdat zij hun eigen leven hebben gekozen.

Dag! Schrijf je me nog over Donderdag!

Veel zoenen van jouw

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 29 november 1929

aant.

aant.

R'dam, 29 Nov. '29

Lieve Hanna,

Zoo even uit Delft terug. Ben daar voor een nieuwe lezing geëngageerd. Was heel leuk. Laten we afspreken, dat ik *19.57* in Utrecht aankom. Als je me dan aan den ingang afhaalt, kunnen we verder de avond verdeelen. Daar reken ik dus maar op.

Dag! Tot morgen,

hgr, je

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam,10 december 1929

aant.

aant.

Rotterdam, 10 Dec. 1929

Mijn lieve Hanneke,

Wat een prettige dagen hebben we gehad deze weekend! Althans voor mijn gevoel. In het gedonderjaag van de verdere week blijft de herinnering zoo weldadig hangen.

Ik vond bij thuiskomst een briefje van Lou Lichtveld. Zij verwachten ons Zaterdag. Ik zal hem dus nu maar schrijven, dat we ongeveer half drie bij De Uitkijk zullen zijn en hem daar wel op zullen pikken. Voor mij is de eenig mogelijke trein kwart voor één of bij niet-halen één uur uit Rotterdam; dan kan ik juist bij het begin van den middag present zijn. Schrijf mij nu nog even, waar ik je kan treffen, aan het theater of aan het station.

Morgen ga ik in Delft lezen, overmorgen in Enschede. In Delft staan groote fuiven à la Arnhem op het programma, maar ik zal er mee moeten rekenen, dan ik Donderdagmorgen weer voor de klas moet staan.

Ik zit me zwaar te verheugen op de Kerstvacantie, zonder al dat gereis en gevlieg en de gebondenheid aan de school daarnaast. Maar eerst moeten we nog een week-end in Amsterdam hebben.

Zeg, ik liet toch Nietzsche in Zeist liggen? Ik merkte het, toen ik er in de trein in wou lezen.

Collega v. Erp Taalman Kip gaat plotseling huwen, in Londen, met een gescheiden vrouw! Zeer benieuwd deze dame te zien.

Schrijf je nog even? Dag, heel veel zoenen van jouw

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 12 december 1929

aant.

aant.

L.H.
Onze berichten kruisten net. Laten we dus afspreken in theater ± halfdrie. ga van Weesperpoort met lijn 10, 19, 7 of 6, die je naar het Leidsche Plein brengen.

[tekening]

Je loopt dan van het Leidsche plein de Leidsche Straat in en ziet het vanzelf.
Op weg naar Enschede. Gisteren prettig in Delft.
Dag!
Menno

Origieel: Den Haag, Literatuurmuseum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Scholte

Rotterdam,19 december 1929

aant.

aant.

Rotterdam, 19 Dec. '29

Mijn lieve Hanneke,
Een paar uur geleden kreeg ik een brief van je vader, die ik beantwoord heb op de wijze, als je uit de ingesloten copie kunt opmaken. Je zult, mij kennende, wel begrijpen, hoe de toon van die brief was; en het lijkt me beter, daarop nu principieel te reageeren dan allerlei misere voor de toekomst af te wachten. Het is een noodlottige toestand, wanneer wij als kleine kinderen behandeld worden, en ik kan dat zeker niet dulden. Voor jou als dochter is het misschien nog iets anders; maar deze inmenging in mijn zaken en de jouwe gaat toch wat al te ver! Er staan in die brief zinnen als: ‘verzin dus niet opnieuw dergelijke weekends’, en zulke raadgevingen uit de hoogte meer. Ik begrijp volkomen, dat het allemaal goed bedoeld is, maar *dat* slik ik toch niet. Tenslotte zal ik zelf weten, waarheen jij en ik Zaterdag gaan, en aan een vrijwillige opsluiting in Zeist denk ik niet, zoomin als jij er over zult denken. Juist, omdat ik de goede bedoelingen begrijp, heb ik zoo zacht mogelijk geantwoord; trouwens, ik meen dat ook, en ik ben wel allerminst nijdig of zoo. Mijn antwoord is in volkomen kalmte geschreven. Ik zend jou ook een copie van de brief omdat ik wil, dat je volkomen op de hoogte bent. Het eenige, wat ik van je vraag, is dit: toon *nu* daadwerkelijk, dat je de situatie beheerscht, behandel het geheele geval zonder opwinding en begeef je niet in noodelooze debatten, voor er gelegenheid geweest is voor een uiteenzetting tusschen je vader en mij. Er is ook maar één consequentie, die ik (voor mijn gevoel, *moet* trekken; ik kan onder deze omstandigheden Zaterdag

niet in Zeist komen. Ik ga dus met den gewonen middagtrein, die om 14.08 in Utrecht is, door naar Eibergen, en ik zou graag willen, dat je dan meeging. Ik pik je dan aan het station wel op bij den trein naar Amersfoort. Maar laat me nog even weten, wat je doet.

Ander nieuws, dat ik je juist vanmiddag had willen schrijven, laat ik nu maar liggen. Miin hoofd staat er niet naar in deze omstandigheden. Lieverd, het spijt me erg, dat ik dit 'incident' moet teweegbrengen; maar het lijkt me onvermijdelijk. Ik zal van mijn kant niets laten voorbijgaan, om het weer bij te leggen en ik ben bij voorbaat al tot alle concessies bereid. Alleen *niet* tot deze, dat ik de commando's van je vader moet accepteeren.

Laat me nu even omgaand weten, wat je doet. Je vader weet dus dat ik hierbij een copie van het antwoord aan hem heb ingesloten.

Houd je nu goed, wees vooral *erg* kalm, en kom Zaterdag gauw mee naar Eibergen. We zullen daar de zaak dan uitvoerig bepraten.

Heel veel zoenen en nog eens zoenen van jouw

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 8 januari 1930

aant.

aant.

Rotterdam, 8 Jan. 1930

Mijn lieve Hanneke,

Erg veel dank voor je geweldige zending die ik vandaag van je ontving in de vorm van een doos en een mand. Prachtig, dat de lamp zoo kon worden verpakt. De kap kan ik nu zelf goed meenemen. De eetwaren komen me goed te pas; ik ben nu verzamelaar van sardines, want door toevallige omstandiheden bezit ik momenteel *vier* diverse merken! Er zat toch geen brief in de doos? Ik heb alles nagezocht, maar vond niets.

De zwaarste dagen van de week heb ik al weer achter den rug en na het eerste uur, dat wat onwennig is, ging het weer als normaal. Behalve de gesprekken in de leeraarskamer, die precies weer dezelfde zijn als voor de vacantie, is er toch een massa afwisseling van de stof, waarmee ik te doen heb. Het was goed, dat ik zondag wat vroeger thuis was, want ik ben toch nog tot ongeveer twaalf uur bezig geweest met 'regelen' (tante Anna; ik heb haar gisteren, toen de gierigheid in de geschiedenis te pas kwam, als materiaal voor het onderwijs benut; daarvoor deugt zij heel goed, anoniem natuurlijk!). Ik heb ook al weer wat werk en natuurlijk gisteren de conferentie met Pelster achter den rug, die lang geduurd heeft, maar niet onbevredigend was gelukkig. ook heb ik gisteren nu maar definitief 'Vrouwen' afgekraakt, hoewel ik er niet veel zin in had. Het is nu erg scherp geworden, en ongetwijfeld zal het me een

ruzie of minstens een ‘verkoeling’ bezorgen, maar dan moeten ze me maar niet zulke boeken toezenden. Morgen zal ik ‘Hinne Rode’ afdoen, na terugkeer uit Amsterdam.

Van Dirk heb je zeker ook al bericht, dat wij welkom zijn a.s. Zaterdag. We komen dus met den trein van *15.17* in Baarn. Zullen we ons nu voornemen, die dagen zoo energiek mogelijk de beste kant van de dingen te zien, die er toch ook *ongetwijfeld* is. Ik zie erg veel in je verblijf in Parijs, omdat datgene, wat er soms tusschen ons is, als ik het bij het rechte eind heb, door de tijd en de afstand kan worden weggenomen. Ik zie het daarom zoo sterk, omdat ik vroeger precies hetzelfde bezwaar tegen mezelf, zooals ik nu ben, zou hebben gehad, als jij nu. Het is de onmogelijke levenswijze, die het ‘beschouwende’ leven meebrengt, die voor meer actieve menschen aanvankelijk hinderlijk is. Maar ik voel het duidelijk, dat je het zult kunnen begrijpen, wat zoo'n leven beteekent voor mijzelf, doordat je *hetzelfde* zult meemaken. Je moet het vooral niet begrijpen als een liefdadigheid tegenover mij, want dat zou je op den duur niet uithouden. Ik bedoel niet, dat we nu je verblijf in Parijs gelijk als twee druppels water weer bij elkaar moeten komen, *vooral* niet, het verschil van onze aanleg zal altijd blijven, en dat is ook juist goed; daarom houd ik zoo van je, omdat je niet bent als ik zelf.
Maar als je het gevoel hebt, dat je Parijs kunt zien *zonder mij* dan is het moment er, om er *samen* te gaan ronddolen.

Ik heb dezer dagen nog eens het slot van ‘Kleine Inez’ herlezen. Vroeger begreep ik niet, waarom Peter het meisje in den steek moest laten. *Nu* begrijp ik het volkomen. Kleine Inez is blijven steken in de bekoring van de levensverschijnselen zelf, terwijl Peter verder is gegaan. Hoewel de figuur van Peter mij niet sympathiek is, weet ik nu precies waarom ik me sterk aan hem verwant voel, weet ik ook, dat Parijs moet dienen, om het slot van deze roman te veranderen, voor *ons*. Wanneer je mijn leven volkomen begrijpen zult (en je begrijpt er al zoo veel van), zal het mij ook steeds weer bevrijden van die ‘Peteriaansche’ levensvlucht, wanneer ik weet, dat jij bij me bent.

Tot Zaterdag in Utrecht dus! Vanavond ben ik te eten gevraagd bij de discipel Willem Dubuy Wenniger. Lijkt me grappig om bij volslagen onbekenden te komen, via den school.

Dag! Heel veel zoenen van
jouw Menno

[aantekening van J.M.B. Stolte: E. v. Lokhorst]

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 9 januari 1930

aant.

L.H,

In aansluiting op mijn brief nog even het bericht dat v. Loghem Slaterus mijn boek heeft aangenomen. Zoo juist kwam de brief.

Ik ben blij. Dag!

je Menno

h.gr.thuis

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 10 januari 1930

aant.

L.H,
Uitstekend, we gaan Zondag dus over Zeist terug! Tot morgen!
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 13 januari 1930

aant.

aant.

R'dam, 13 Jan. '29

Mijn liefste Hanneke,

Gisterenavond had ik je na thuiskomst nog even willen schrijven, zoodat je tegelijk met je aankomst een brief van me zou vinden, maar het lot was er perse tegen, want aan het station vertelde van Vlaardingen me, dat er bij Gouda een spoordijk ingezakt was, zoodat we over Den Haag moesten reizen. Dat gebeurde inderdaad, en zoo kwam ik pas half één thuis. De lampenkap had veel te verduren, maar is toch uitstekend aangekomen en staat nu zeer feestelijk te branden! Hij doet het *prachtig*!

En nu zit je dus in Parijs en als je dit briefje krijgt, heb je waarschijnlijk al een eerste poolshoogte genomen. Is de indruk niet geweldig? Laat dat gauw overheerschen over je *ongetwijfeld* vrijkomende gevoelens van een-beetje-verlatenheid. Ik moet je bekennen, dat ik, in de tram zittend naar Utrecht, ook plotseling het rare idee onderging, dat we elkaar in drie maanden niet zouden zien, en me in die storm wel wat unheimlich voelde. Maar de afstand is toch eigenlijk niets en in gedachten wandel ik met je mee naar de Sainte Chapelle.

Ik plofte dadelijk al weer in allerlei werk hier, o.a. brief van Mannus Franken. Ik schrijf hem morgen.

En nu wacht ik op je bericht, dat je goed bent aangekomen. Dan van allerlei, wat er dezer dagen gebeurt. Het is nu al weer (te) laat.

Durf Parijs goed aan! Het is zoo verrukkelijk. Heel veel zoenen uit Rotterdam van

jouw Menno.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 16 januari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 16 Jan. '30

Mijn lieve Hanneke,

Je twee brieven waren precies zoo, als ik dacht, dat ze zouden zijn; precies trouwens van reactie, als bij mij destijds altijd het geval was. De tweede en derde dag begrijp ik eigenlijk niet, waarvoor je in den vreemde bent; de minste herinnering aan het vaderland stemt je droevig en zelfs sentimenteel, en alles wat je zou kunnen hinderen in het buitenlandsche, hindert je. Maar even zeker als je deze reacties hebt, gaan ze ook weer voorbij. Als je maar eenmaal je zelfstandige houding tegenover de stad hebt gevonden, als je niet meer denkt, aan verleden of toekomst, maar besluit, voor de stad te leven (een paar maand), dan ben je er. Zoo zal het jou ook gaan. Het is heel goed, dat je Mannus Franken geschreven hebt, je zult zeker iets van hem merken en iets aan hem hebben. Hij heeft trouwens van mij al gehoord, dat je gearriveerd bent, want ik schreef hem eergisteren over filmzaken. (Inmiddels was hier Eisenstein; de man van 'Potemkin', waarover ik je mijn stuk in de N.R.C. stuurde; kreeg je het?) Mannus kan je ongetwijfeld even 'Im Bilde' brengen, zoodat je het gevoel krijgt thuis te zijn. Natuurlijk is het eerst zonderling, dat je niet dadelijk over je reacties op Parijs kunt praten; maar je kunt ze mij toch schrijven, en bovendien op veel plaatsen, waar je zult komen, was ik ook, en mijn reactie kun je je dan wel haast voorstellen. Maar het is volstrekt niet noodig, hard van stapel te loopen, je hebt tijd genoeg.

Wat je schrijft over de v. Genneps, interesseert me in hoogen mate. Het vrouwvolk zie ik al zoo voor me, maar van hem heb ik nog geen juisten indruk (wat trouwens ook wel wonder zou wezen, na twee brieven!). Maar het meest interesseert het me, of hij nu een intellectualistisch veelweter dan wel een fijngevoelig en philosophisch-literair mensch is. Juist omdat hij zeer blijkbaar belangwekkend is, moet je je vooral zelfstandig tegenover hem instellen, zou ik zeggen, om uit te visschen, wat zijn karakter nu precies is. In ieder geval lijkt het me een genot, om bij zoo'n type in huis te zijn en hem langzamerhand te ontmaskeren. Maar laat je nu ook niet door zijn boekenvoorraad overdonderen, of zelfs niet door zijn adviezen omtrent litteratuur. *Lezen*, in den litterairen zin, behoef je volstrekt niet meer te leeren, want dat ken je uitstekend; natuurlijk is het prachtig, om je systematisch wat in de fransche litteratuur te trainen, maar *laat je nooit wijsmaken*, dat *dat* nu van werkelijk

fundamenteel belang is! Ik zou je b.v. ook sterk aanraden, modern werk te lezen, b.v. ‘Jeanne d’Arc’ van Joseph Delteil, ‘L'Or’ van Blaise Cendrars, ‘Le Grand Meaulnes’ van Alain Fournier, ‘Le Bal du Comte d’Orgel’ van Jean Radiguet, etc. Noem voor de aardigheid deze boeken eens tegenover van Gennep en schrijf mij eens, hoe hij daarop reageert. Dit zal voor mij meer zeggen, dan zelfs de uitvoerigste catalogus van zijn bibliotheek. De boeken, die ik noemde, kun je natuurlijk overal krijgen, en zijn in Frankrijk goedkoop (Tusschen haken, wil je voor mij eens kijken naar een ex. van Henri Bergson, ‘L’Evolution Créatrice’?). Van Gennep hoop ik vooral met Paschen te leeren kennen. En de anderen... Och, je hebt humor en carnavalsgeest genoeg, om je daarover, na de eerste dagen, te verheugen en ook om van de afwijkende normen te genieten. Pas dan krijg je het ware *vrije* gevoel over je, als je voelt, dat met je hollandsche begrippen je zekerheid niet valt, trouwens net zoo min als met de fransche. Ga ook eens gauw naar de avantgarde ‘uitkijken’, en schrijf me eens, wat je van de programma’s vindt.

De eerste dagen ben je nu al door, en ik weet, dat je, als je deze brief hebt, al weer de reden van je Parijsche bezoek in ziet. Maar ga er vooral veel op uit, orienteer je in de métro en zie veel, niet toerist-achtig, maar intens. Ga om mij een pleizier te doen, eens gauw naar het musée Cluny en bekijk de prachtige Madonna’s daar eens; dan weet je meteen, dat je in Parijs niet voor niets bent.

Hier is weinig nieuws gebeurd. Ik had veel Liga-correspondentie af te doen, zoodat ik gisterenmiddag niet veel anders kon uitvoeren. Ik schreef ook eindelijk eens naar huis. Waarschijnlijk ga ik a.s. Zaterdag naar Utrecht (bijeenkomst De Gemeenschap) en dan naar Zeist. Misschien, dat ik Zondag nog naar Amsterdam trek voor de Uitkijk.

Schrijf me maar weer gauw! Ja toch, ik benijd je, en je zult zelf gauw genoeg doorhebben, waarom! Klim maar op de Arc de Triomphe! De sloffen en de afgezakte kousen behooren tot het romaansche, on-mystieke huwelijksbegrip! Dag! Heel veel zoenen van

je Menno

N.B. Wetten voor onderget.'s menschelijk lichaam worden in gematigden vorm gehoorzaamd.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Zeist, 19 januari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

Zeist, 19 Jan. 1930

Mijn lieve Hanneke,

Vanwege de Zondag en omdat ik in Zeist ben en mij blocnote vergeten heb, schrijf ik op dit ongewoon fraaie papier! Gisteren kwam hier juist je brief aan, zoodat ik van je laatste gestes op de hoogte ben, al vermoed ik, dat ik wel gauw zelf een brief van je zal vinden. Ik zond je inmiddels, na mijn brief nog de Vrije Bladen; die zul je nu ook zeker ontvangen hebben. Mama zegt mij daar juist, dat ze je deze week zal schrijven; ik breng dat maar dadelijk over, want anders mocht ik het eens vergeten. Stel je gerust: ik ben uitvoerig in bad geweest, heb me omstandig van allerlei schoon goed voorzien, en ben dus geheel in een reine toestand. Maar ik was pas om 12 uur beneden! Trof hier alles in welstand aan, ook Johan en Phieta. De eerste zit juist met zijn vader te dispuleeren over de vraag of hij vanavond mee 'mag' met mij naar Eisenstein in Amsterdam. (Jij in Parijs *lacht*, denk ik!) Die houdt daar n.l. een voordracht en Johan tracht zijn goed recht daarop te verdedigen. Ik zal er vanavond in Rotterdam nog wel even bij schrijven, hoe het is afgeloopen.

Gisteren was ik te midden van de vriendenkring, bij De Gemeenschap. Veel vragen beantwoord natuurlijk. Waar jij was; je bent al een geziene persoonlijkheid daar! Het was een receptie in Pays-Bas, ongeveer als bij de promotie van Donkersloot. Rede's van Fockema, Andreae, Prof. Pompe en... den heer Dirk Binnendijk, als redacteur van de Vrije Bladen, die eenige stoutigheden over het katholicisme te berde bracht. De Lichtvelden waren er, Emmy was er ook en ook Rien... Marsman. Henny zat te schrijven thuis en was niet te bewegen geweest, om mee te gaan. Na afloop was er natuurlijk een gemeenschappelijke borrel, waarbij plotseling Cecilia Lichtveld verscheen, die van arm tot arm ging en zich daarbij erg amuseerde. Het was bepaald gezellig. Daarna gingen Dirk-Enny en ik met Rien naar de nieuwen huize Marsman. Deze thuisgetroffen, waardig in zijn nieuwe milieu. Beiden, zoowel Rien als Henny waren boos, dat we er nog niet geweest waren, waarop ik gerepliceerd heb met mijn boosheid, omdat zij ons geen bericht van hun trouwen hadden gestuurd; en daarmee was de zaak weer bijgelegd. Ik heb er alle bewondering voor, zooals zij van een schijntje geld hun huis uitstekend hebben ingericht. Er staat weinig, maar wat er staat is goed en het geheel is werkelijk bewonderenswaardig. Gematigde stijl van Ravesteyn, veel hebben ze zelf gedaan. 's Avonds ging ik door naar Zeist, niet, dan na een heerlijk cadeau voor je te hebben gekocht, dat ik in Utrecht zag, waar ik onmiddellijk op verliefd werd en dat ik dus onmiddellijk annexeerde. Ik zeg niet, wat het is; het is te groot, om te verzenden, maar met Paschen zul je het wel zien. Blijf tot zoolang maar nieuwsgierig.

Ik ben nog niet besloten, wat ik op mijn verjaardag zal doen. Dat hoor je nog wel. Lezing in Dordrecht is in ieder geval *niet* op dien dag maar 23 Febr. Eén brief voor mijn verjaardag heb ik intusschen al, natuurlijk van Jo, want die kan geen data onthouden. Verleden jaar kwam hij 26 februari, iets te laat dus. Hij is ook voor jou, dus ik sluit hem hierbij in. Ze weet nog niet, dat je in Parijs zit, dus ik zal haar gauw even op de hoogte stellen. Schrijf haar ook eens, als je wilt, je ziet, dat ze je graag weer eens wil spreken.

Van mijn boek heb ik de eerste proeven al gehad. Het ziet er keurig uit voorloopig. Ik wacht nu op het ontwerp voor de band.

Uit Eibergen ook een brief met goede berichten. Je was dus al in Cluny. Vond je het niet geweldig, die ontelbare houten Madonna's? Het is iets om tweemaal naar toe te gaan. Hoorde je al iets van Mannus? Je zag dus ook al Jardin du Luxembourg, ditmaal in zijn natuurlijken staat.

Rotterdam

Vind juist half twee thuiskomend je lange en fijne brief. Daar antwoord ik vanavond natuurlijk niet meer op, maar zoo gauw ik tijd heb. Je houding is precies, zooals ik dat van jou verwacht had! In alles.

Johan ging vanavond mee naar Amsterdam. Een merkwaardig man, die Eisenstein. Over het debat tusschen ons later meer.

Houd je goed, hoor! Veel, veel zoenen van jouw

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 22 januari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 22 Jan. 1930

Mijn lieve Hanneke,

Je brief heeft me eenige uren geleden werkelijk erg ellendig gemaakt, zoo heelemaal in tegenstelling tot je vorige brief, waaruit ik de ruimte van Parijs als 't ware voor me zag. En nu dit. Blijkbaar ben ik nog steeds niet duidelijk genoeg geweest, als ik het over mijn standpunt tegenoover Jo had. Alleen al het feit, dat je hiervan een probleem maakt, en zelfs nachten niet van kunt slapen, bewijst al, hoe aarts-verkeerd je blijkbaar mijn gevoelsleven nog beoordeelt. Je schrijft over Jo, alsof zij een concurrente, een in-mijn-tegenwoordig-leven-gelijkwaardige was. Je schrijft over haar, alsof ik, nu je in Parijs zit, plotseling een soort verdwenen ‘vrijheid’ weer zal hernemen en me met volle kracht weer naar haar kant zal wenden. Je moet weten, dat, als dat zoo was, ik je nooit zoo blijmoedig naar Parijs zou hebben laten gaan. Ik heb je niet naar Parijs laten gaan, omdat ik me in een of ander opzicht in mijn vrijheid beperkt zou achten. Was dat zoo, dan zou ik het je eerlijk gezegd hebben. *Nu* doe je in je brief alsof het *toch* zoo is.

Ik zal je nu kategorisch trachten te antwoorden, in de eerste plaats, waarom ik mijn relaties met Jo (in den laatsten tijd toch al buitengewoon zeldzaam geworden) niet heb afgebroken. Ik kan je dan voor alles antwoorden, dat het me in mijn leven nu niet meer het minste verschil zou maken, of ik haar zou spreken, ja of neen. Ik kan heel goed zonder haar leven, kan buiten haar gesprekken, kan buiten haar persoonlijkheid, kan buiten haar brieven. Mijn leven heb ik op jou ingesteld, en op

niemand anders. Zou er tusschen ons een politieverhouding bestaan en zou je b.v. van mij eischen: maak aan alles, aan iedere connectie, definitief een eind, dan zou ik dat tegenover mezelf kunnen doen, zonder eenige schok. Ik heb je niet gevraagd, om met me te trouwen, om je huwelijksleven met iemand anders te deelen. Ik heb je nooit opgedrongen, met Jo vriendschap te sluiten, ook al had ik eventueel graag gezien, dat jullie elkaar begrepen.(Zuiver om jullie zelf, niet om mij). Nu het blijkt, dat je in haar nog altijd, zij het dan geheel ten onrechte, een mededingster ziet, zie ik ook al lang in, dat zulks niet mogelijk is. En dat is menschelijk.

Ik kan je dus op je vraag rustig en eerlijk antwoorden: ja, ik kan heel goed leven buiten Jo, ik heb haar niet meer noodig. *Nu*, als ik dit vroeger niet duidelijk genoeg gezegd heb, dan ligt dat eenvoudig hieraan, omdat alle overtuigingen pas geleidelijk geformuleerd kunnen worden, geleidelijk volkomen tot je zelf doordringen. Begrijp dit vooral dus goed. Want nu kun je onmiddellijk vragen: waarom *heb* je dan de relatie met haar niet verbroken, waarom *heb* je dan je boek aan haar opgedragen? En dat is nu juist het punt, het punt, dat ik meende je al duidelijk te hebben gemaakt, en dat je blijkens je brief nog niet inziet. Ik zal het nu schriftelijk probeeren, want ik wil niet, dat je daarvoor uit Parijs terugkomt. Ik voelde zoo uit je vorige brief, dat je Parijs, het alleen zijn, ging begrijpen, dat je volkomen reageerde, zooals ik verwacht had, dat je hiervoor in geen geval moet overkomen. Trouwens, ik geloof, dat je het begrijpen *zult*, ook zoo. Jij behoort niet tot dat soort vrouwen, dat tenslotte alleen maar eigen particuliere belangetjes ziet, en nooit over personen naar de *grond* van de dingen kan heenkijken. Je hebt 'Vrouwen' van Emmy terecht afschuwelijk gevonden, omdat je daarin het gepeuter en geklets over nietszeggende feitjes hinderde. Daarom zul je ook kunnen begrijpen, waarom ik niet afbrak, en zelfs de opdracht in het Carnaval zette (dat ik je eens, in het bosch, voorstelde, die opdracht te schrappen, was een zwakheid, die ik niet meer zal hebben, nu je *uit eigen beweging* naar Parijs bent gegaan, om het werk van je man te leeren begrijpen, voorzoover je het niet begreep).

Dat ik dus voortging, met zoo nu en dan eens aan Jo iets van me te laten hooren en aan haar het Carnaval opdroeg, moest voor jou het allerduidelijkste bewijs zijn (en het *zal* het nu ook voor je zijn), dat ik nu tegenover Jo precies zoo sta als tegenover mijn andere vrienden, als bv. Dick Binnendijk, of Henny Marsman. Zij is voor mij verleden, en daarmee als persoon dus *dood* (als uitverkoren persoon, bedoel ik). Had ik het noodig gevonden, mijn leven tusschen jullie tweeën te deelen, dan zou ik niet op zoo openlijke en gewone wijze onmiddellijk met jou over haar gesproken hebben. Maar mijn god, het schijnt voor een vrouw wel beestachtig moeilijk te zijn, zich op te werken tot het standpunt, dat een mensch voor iemand als uitverkorene *weg* kan zijn, zonder dat daarom diezelfde mensch wordt verloochend, afgesneden, verbannen! Ik zou niet naar Jo zijn toegegaan, als ik dat als een deeling of een gevaar had gevoeld, zelfs niet (en dat staat me nu zeer duidelijk voor den geest) als ik het als een noodzakelijkheid voor mijn leven had gevoeld. Begrijp dat toch! Het was in het volste vertrouwen op jouw begrip, dat ik het deed, het was, omdat ik *jou* niet wilde vernederen tot een jaloersche (onnoodig jaloersche) wachteres-van-den-man, omdat ik in jou meer, veel meer zie, dan alleen een huisvrouw, die al tevreden is, als ze maar weet, dat haar man nooit aan iets anders denkt dan aan haar. *Hoe* zou ik nog van je kunnen houden, als je me gedwongen had, alles af te breken, hoe zou ik daarin hebben kunnen zien de geest van een vrouw, die haar man niet wil bezitten, maar wil begrijpen? Wil je van me vragen: laat haar geheel in den steek, schrijf haar geen letter meer, draag je boek niet aan haar op; nu, mij zal het niets meer kosten, maar

het zal me mijn vertrouwen in jou ten eenenmale ontnemen. Ik zal mijn boek niet zonder afkeer kunnen zien verschijnen, als ik weet, dat jij, bij het lezen van de opdracht, altijd denkt: aha, de concurrente, met wie ik mijn leven moet deelen. Bewijst die opdracht je dan niet, dat de invloed van Jo verleden is, verleden juist als dat boek, een verleden, dat ik niet wensch te verloochenen, maar *waarin ik niet meer leef*?

Ik kan je verzekeren (je *vraagt* zoo'n verzekering), dat ik compleet zonder Jo kan leven, maar ik kan je *niet* verzekeren, dat mijn persoonlijkheid haar invloed niet heeft (heeft!) ondergaan. Dat is het eenige, wat die opdracht dan ook uitdrukt.

Wat je zegt over die verjaardagsbrief (die ik je werkelijk heb opgezonden, zonder ook maar eenigszins je reactie te kunnen vermoeden), is niet juist gezien. Het is geen gelegenheidsbriefje voor ons beiden, waarop dan eventueel nog een persoonlijk schrijven aan mij zou kunnen volgen. Het is een bewijs, dat deze kameraadschappelijke verhouding tusschen Jo en mij (en jou!) van haar kant mogelijk is. Of zij daarbij eventueel eenige resten van andere gevoelens onderdrukt, doet daarbij niets ter zake; zij *wil* aan mij geen andere brieven schrijven dan deze, omdat zij weet, dat ik alles op jou gezet heb, al sedert lang.

Ook moet ik je nu nog iets schrijven over het verleden, omdat je nog altijd jezelf als een soort herhaling (in mijn bestaan dan) van Jo schijnt te beschouwen. Hoe ongelooflijk verkeerd sta je toch tegenover de beteekenis van Jo in mijn leven! Als zij *iets* beteekend heeft (en dat heeft zij zeer zeker), dan is het wel de bevrijding van mijn geest van allerlei vooroordeelen. Het was haar ongeluk, dat mij vrij maakte. Nooit heb ik ook maar de geringste bedoeling gehad (in ernst!) om met haar te trouwen, nooit. Nooit heb ik getracht (na de eerste ontoerekenbare beroeringen van mijn ziel dan), om haar in een vaste verhouding tot mijn leven te brengen. Ik heb haar wel eens (heel zelden) gekust, maar nooit heb ik haar werkelijk tot vrouw gehad, ook niet in mijn gevoel, nooit. Zoomin als zij ooit zooiets voor *mij* gevoeld hseeft. Ik weet niet eens, in hoeverre zij alleen middel was, dat ik mezelf kon bevrijden van al die stijve conventies van mijn gemoedsleven; maar ik blijf haar dankbaar, *dat* ik het in dien tijd vond. Met jou probeer ik nu van die verworven vrijheid gebruik te maken, om een leven op te bouwen, en daarbij speelt zij geen enkele rol. Als je Jo dus ontmoet, behoef je waarachtig niet te denken: die weet eigenlijk al alles van hem. Dat is niet zoo; zij weet niets van alles, wat er tusschen ons is.

Ik heb ongetwijfeld in dezen een grooten schuld. Ik heb vergeten, dat je, toen ik je leerde kennen, een openhartigheid, als die ik je toen gaf, niet kon verdragen, ook al zei je van wel, dat je zelfs zulk een openhartigheid verkeerd *moest* begrijpen als het: ik verontschuldig me erover, dat ik nog van iemand anders houd. Maar nu je, door naar Parijs te gaan, doorgedrongen bent tot de kern van mijn heele leven, nu behoef je toch waarachtig geen jaloerschheid meer te hebben, als het onnoodig is, en zelfs in strijd met alles, wat je van me weet. Je hebt nu mijn positief antwoord op je positieve vraag; maar ik hoop dat het je daarom toch eigenlijk niet te doen is. Je moet me in een volgende brief, die ik gauw verwacht, kunnen verzekeren, dat Jo voor jou geen probleem meer is, dat je mijn houding tegenover haar begrijpt.

Ik wil niet, dat je vriendschap met Jo sluit. Er zijn dingen, die nergens voor nodig zijn, en die niemand iets verder brengen; daarbij behoort ook dit. Het gaat er alleen maar om dat je een zuiver inzicht krijgt in mijn liefde voor jou, en in de rest van mijn leven.

Als je iets niet aanvaarden kunt, schrijf het dan. Schrijf even vrijuit, als je deze brief geschreven hebt, die me wel erg heeft beklemd, maar die me dan toch ook tot

dit voor mijzelf afdoende antwoord heeft gebracht. Ik hoop nu zoo, dat je het ook kunt zien, dat wat ik zie.

Er ligt nog allerlei nieuws, een brief van oom Nico, een stuk over Hinne Rode. Maar ik kan nu over niets anders schrijven. Antwoord eerst, dat je het nu begrepen hebt.

Een heel lange omhelzing van jouw
Menno

Ik denk Zondag in Zeist te zijn.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

25 januari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 25 Jan. 1930

Mijn liefste Hanneke,

Je beide (eigenlijk drie, maar die eerste is al bijna verleden) brieven kreeg ik nog, voordat ik naar Zeist ging, en ik schrijf je nu maar gauw even, omdat ik voel, dat je er een beetje onder zit, en dat is nergens voor noodig. Ik heb lang over je brieven nagedacht, en ik geloof nu, dat het goed is, dat je terugkomt. Het is natuurlijk absoluut overbodig, om precies drie maanden te blijven, als je beseft hebt, wat je bedoelde met je reis. En om bepaalde dingen aan te pakken: daarin zie ik ook weinig heil, als je er zelf geen hart in ziet. (En dat kan ik best wel begrijpen). Voor mij is het natuurlijk allerminst de vraag, of je Parijs van onder tot boven hebt gezien, maar wel, of je hebt gevoeld, wat mijn leven is, dat eigenlijk altijd een dergelijke verlatenheid heeft. *Niet*, omdat ik ongelukkig zou zijn, of iets anders zou wenschen, want ik wil geen andere plaats in de wereld; maar alleen, omdat ik los ben geraakt van de gewone dagelijksche belangstelling in allerlei bijzonderheden, à la Peter dus, ook al verafschuw ik diens methode. Als je *dat* in Parijs hebt gevoeld: *dat ik mijn eigen leven moet leven*, met jou, en dat dat alleen kan, als *jij* ook je eigen leven hebt, als je beseft hebt, dat dat geen *langs* elkaar heen leven beteekent, als je mijn eenzaamheid begrijpt als een *noodzaak* voor mijn verhouding tot de wereld, dan heb je het doel van Parijs volkomen begrepen. Ga dus bij jezelf na, of het niet alleen heimwee is, dat je dien zin schrijft: ‘al zat je drie dagen en drie nachten achtereen te werken, en al was je weken achtereen in je werk, als ik maar je sfeer om me heen heb’. Is dat je ernst? Kun je mijn werk voelen als iets dat niet buiten je omgaat, maar waarin jij bent opgenomen? Als het je ernst is, dan ben je er, dan kun je met me leven, anders niet; ik *mag* anders een

huwelijk niet op me nemen. Ik heb verschrikkelijk veel concentratie noodig voor datgene, dat ik niet kan missen, zonder een caricatuur van mezelf te zijn: lezen en schrijven. Als je dat werkelijk innerlijk kunt aanvaarden, dan heb je geen dag langer in Parijs noodig. Als ik even naga, hoe de laatste twee weken, het schema voor mijn nieuwe boek stuk voor stuk in me zich ontwikkeld heeft en nu bijna klaar is, dan moet je me niet vragen, hoeveel schijnbare verstrooidheid me dat gekost heeft. Het viel me op, toen ik Zondag in Zeist was: ik vind het er erg gezellig, maar ik kan er niet denken. Je vader moet met conversatie geholpen worden, Johan idem, zij het op een ander plan, je moeder, op een nog hooger plan, ook. Zoo'n sfeer is erg prettig voor vacantie of week-end, maar ik zou daarin toch niet kunnen werken. (Het Carnaval heb ik er afgemaakt, maar dat was het laatste hoofdstuk, dat klaar in mijn hoof zat; voor een nieuw boek zou dat geheel anders zijn). Voel je je in staat, zoo'n milieu met me te vormen? Sluit absoluut niet uit, dat we een grammophoon met de Revellers hebben, au contraire. Waarom heb ik altijd in Eibergen goed kunnen werken? Omdat men het tolereerde, dat ik in mezelf verdiept was, omdat men zoo wijs was, dat niet alleen 'onhartelijk' te vinden. Ik geloof, dat ik *alleen daardoor* nu steeds meer voor mijn oudes ga voelen; hadden ze apenliefde geforceerd, dan had ik nu allang met thuis gebroken. En daarom ben ik ook zoo blij, dat jij zoo goed met hen kunt opschieten.

Dus: kom terug, als je dit alles kunt aanvaarden. Maar doe het niet overhaast. Je zult zien, als je jezelf een vrij dichtbije termijn hebt gesteld, krijgt alles weer een ander aspect. Ik zou zeggen, kom over twee en een halve week of drie weken terug. Bekijk alles, wat je nog kunt zien, en denk onderwijl erg na, of je het met jezelf eens bent. Zaterdag 8 Febr. heb ik een lustrumdiner van Propria Cures, dat is dus geen goede dag om terug te komen. Nee het eind van de daaropvolgende week. Goed? Als het kan, gaan we dan met Paschen samen nog een paar dagen. Eerlijk gezegd, vond ik het tot Paschen ook wel een beetje lang wachten.

En nu: bijzonderheden van Parijs, die je zeker nog moet 'nemen'. (Als ik er nu vergeet, schrijf ik ze je nog: Sainte Chapelle (bij Nôtre Dame in de buurt); bovenop Arc de Triomphe; de Conciergerie (waar de Girondijnen gevangen hebben gezeten, vlak bij de S. Chapelle); Malmaison, het kasteel van Napoleon's vrouw Josephine; Chineesch restaurant (vraag Mannus, of hij je daarheen meeneemt); Studio 28, waar je Filmliga kunt krijgen; graf van Napoleon (Dôme des Invalides); schilderijen - Holl. kunst en b.v. Holbein in het Louvre. Je hebt den tijd om in het Louvre dingen te vinden, dat moet je doen.

Doe Mannus mijn hart. groeten, als je hem weer spreekt.

Ik moet nu dadelijk naar de trein. Schrijf maar gauw, wat je ervan denkt! Heel veel lange, lange zoenen van

jouw Menno

Schrijf vooral, hoe je Chartres vond! Je weet daar heb ik een stuk over in in het 'Carnaval'.

Ik ontving vanmorgen al eenige verjaardagspost o.a. ... *f* 2,50 van tante Anna. Immer prinzipiell, maar toch aardig.

Oom Nico heb ik geantwoord, dat hij groot gelijk had, maar toch maar liever moest wachten tot het boek, of althans hoofstuk 1 uit was.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Zeist, 25 januari 1930

aant.

aant.

Zeist, 25 Jan. 1930

Mijn liefste Hanneke,

Zoo juist kreeg ik je eigenlijke verjaardagsbrief, als erg prettige en eigenlijk onverwachtse aanvulling op je beide andere brieven, die ik vanmiddag in R'dam beantwoordde. Ik schrijf je gauw even, om je dit te zeggen: Heb je nieuwen moed, *blijf dan* tot Paschen. Zoek vast werk en blijf. Maar houd dan aan de gedachte vast, dat je niet aan die Paschen vastzit, zoodat je je er niet door laat in de war brengen. Ik schreef je vanmiddag, dat je, als je werkelijk het gevoed had, dat je bereikt had wat je wilde, natuurlijk terug kan komen. Maar ik zou het 'geschlossener', totaler vinden, als je heelemaal bleef, stene deed of zoo iets, dat kan je later als mijn vrouw te pas komen. Stoor je dan ook niet aan uitlatingen in mijn vorige brief, als: dat het mij ook wel erg lang schijnt, want, weet je, *meer* hecht ik eraan, als je het uithoudt en zoo heelemaal bewijst tegen de zaak opgewassen te zijn. Ook al meen ik, wat ik schreef: dat het er niets toe doet, hoe lang je blijft, als hetgene, waarom het begonnen is, er is, het is in alle opzichten toch beter, als je blijft. *Ten eerste*: voor je werk, je *moet* dan vast werk hebben, maar dan is het ook prachting en hier verval je weer in het kookschoolgedoe; *ten tweede*: als blijk van prestige tegenover je ouders. Kom je *nu* terug, dan ben je toch eigenlijk weer (voor hen, *niet* voor mij!) de baby, die Parijs te overweldigend vond. Dat merkte ik vanavond aan mama, toen ik heel onbepaald een balletje opgooide over eventueele vervroegde komst. Begrijp je? Je maakt je positie, ook voor later, sterker, als je blijft, maar dan: zoek *vast werk*! Dat is een sine qua non.

Toekomst. Ik kom je met Paschen (er al voor trouwens) halen. Direct daarna gaan we in R'dam een huis zoeken. We trouwen in Juli! Doen? Dag dag! Heel veel verjaardagszoenen terug van jouw

Menno

N.B. De foto's zijn de *beste*, die er tot nu toe van je gemaakt zijn! Uitstekend.

N.B.N.B. De familie verzoekt veel hart. groeten.

<Doe niet *te* veel! Maak je niet *te* moe!>

<In vreeselijke haast! Moet expresse weg! Ga je dus per auto door Frankrijk? Veel succes hoor!>

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 27 januari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam 27 Jan. 1930

Mijn liefste Hanneke,

Nadat ik mijn laatste (expres)brief aan je gepost had, ontdekte ik, dat ik de volgorde van je brieven verwisseld had; wel begrijpelijk, als je drie brieven op één dag en in twee verschillende plaatsten ontvangt. Toen ik dat ontdekt had, werden me ook plotseling een paar kleinigheden duidelijk, die ik eerst niet had begrepen. Maar om nu nog even op de zaak terug te komen:

Natuurlijk moet *jij* in de eerste plaats weten, wat je doet inzake je verblijf in Parijs. Voel je het werkelijk als een onmogelijkheid, om te blijven, dan zou het onzin zijn, om daar naar te worden van heimwee. Maar nu ik nog eens rijpelijk over alles heb nagedacht, wil ik je toch nog eens adviseeren, om te trachten eens vast werk te vinden, dat je bevredigt. Ik herinner me van mijn tijd in Berlijn ook, dat ik in de eerste dagen mezelf diep beklagenswaardig kon vinden, zoodat ik ontzettend medelijden met mezelf kreeg. Maar ik overwon het betrekkelijk gauw, door het idee van me af te zetten, dat ik een tijd moest 'uitzitten', door vast te werken en de rest van den dag aan de duizend en één kanten van het vreemde te wijden. Je bent over het ergste heen, als je gedachte van de 'straftijd' van het 'zoolang nog' van je af hebt gezet, om voort te leven, zonder veel tellen, tot de datum van terugkeer, die er buitengewoon vlug is, ... tenminste als je er niet voortdurend aan denkt! Zoo heb ik het ook bij mij (weinig avonturier zijn we toch!) Sterke heimwee al heel gauw onder de knie gekregen.

Mijn sterkste argument voor blijven schreef ik je al. Het is je positie als zelfstandige vrouw tegenover je ouders. Maar ook dat moet je in laatste instantie nog geen reden zijn, te blijven, als je het onmogelijk kunt. Je moet plotseling voelen, dat je het *werkelijk* kunt, en daarvoor is vast werk je oplossing.

Hulde overigens voor de wijze, waarop je je heimwee in je brieven naar huis hebt verzwegen! Dat is veel beter; mij kun je te allen tijde schrijven, wat je wilt, terwijl ze het thuis toch waarschijnlijk verkeerd zouden uitleggen. Mama trachtte van me los te krijgen, of je ook 'naar huis' verlangde (over 'naar mij' werd, geloof ik, niet veel gedacht!), maar ik heb me in mijn antwoorden zeer in het vage gehouden.

Overigens, de wijze waarop je mijn verjaardag tot een feest maakten, was allerhartelijkst. Al had jij er eigenlijk bij moeten zijn, de dag verliep toch erg aardig. Er was zelfs een taart met 28 kaarsjes. Suus Klots kwam me feliciteeren, iets, wat ik *zeer* waardeerde. 's Middags was ik nog even bij Henny en Rien.

En nu laat ik verder de beslissing aan jou over. Je weet nu, hoe ik er tegenover sta. Laat je in geen geval door de datum Paschen imponeeren, maar tracht te besluiten,

om te blijven. Het beste bewijs, dat je je leven werkelijk op mij had ingesteld, zou zijn, dat de gedachte, dat we dagelijks kunnen corresponderen, je den moed gaf, door te zetten. Maar beslis zelf heelemaal vrij.

De portretjes zijn toch zoo uitstekend! Ik zal het ook eens probeeren, als ik in A'dam ben.

Denk je aan Dina's jubileum 1 Febr.! Ze zal het schitterend vinden, een gelukwensch uit Parijs te krijgen.

Ik schrijf gauw weer. Veel langen zoenen
Van jouw
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 29 januari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 29 Jan. 1930

Mijn liefste Hanneke,

Heerlijk, dat je zulke uitvoerige brieven schrijft, en zoo juist over de dingen, waar je mee bezig bent. Want ik begin je langzamerhand toch erg, erg te missen. Zoo iets dringt pas tot je door, als het 'logeer-idee' verdwijnt. Toch ben ik buitengewoon blij, dat je schrijft, je laatste restje heimwee overwonnen te hebben, want ik denk, dat ik tegen Maart zelf wel zwak zal worden en je ga vragen, om terug te komen. Maar als je het gevoel hebt, dat je in Parijs thuis bent, en ook in je eigen gedachten, ben ik met jou in gedachten toch vaak in Mont-Parnasse, ook al dreun ik hier mijn lesje af. Zoo juist confereerde ik met Pelster, die ik nauwkeurig over je uiterlijk ondervraagd heb; volgens hem zag je er best uit, maar ik weet nooit, wat ik uit zijn bioscoop-superlatief-jargon moet opmaken. Je zag hem in de Dôme, geloof ik? Over één ding maakte ik me ongerust, n.l. over je 'gezondheidsgrens'. Doe nu werkelijk niet te veel af, ga geregeld een paar maal vroeg naar bed!! Zul je erom denken? Het zal je misschien in Parijs ietwat huisbakken klinken, maar je moet er toch beslist om denken.

Ik begrijp volkomen, wat je schrijft over mijn werk. Toch geloof ik, dat je het Carnaval gemakkelijk zult begrijpen, als ik je een paar dingen aangeef, die misschien wat al te duister zijn omschreven. Het volgende boek wordt werkelijk romanachtig! Zoo heb ik het tenminste in mijn hoofd. Ik vrees alleen, dat het een beetje op 'Eva' zal gaan lijken. Maar enfin! Dat zien we onder het schrijven wel weer.

En verder: je begrijpt mijn werk *wel*, alleen verschillende uitdrukkingsvormen zijn je misschien nog onduidelijk. Want de grondgedachte ben ik toch zelf, niet in een ander (gelegenheids) costuum, maar ik ben het zelf. En mij begin je toch

langzamerhand vrij goed te kennen en te begrijpen, voorzoover dat tusschen individuen mogelijk is.

Natuurlijk beschouw ik je tocht naar Parijs ook niet als een soort panacee (toovermiddel! excuus), om alle moeilijkheden uit den weg te ruimen. Natuurlijk blijven er steeds wrijvingen bestaan over de ongelijktijdigheid van aandoeningen, die nu eenmaal bij de best harmonieerende menschen (gelukkig) blijft voorkomen. Als ik eens 'afwezig' ben, zul jij 'aanwezig' zijn, en omgekeerd zal het evengoed voorkomen, maar dat durf ik best aan. Ik ben niet bang voor wat huwelijkstraining, tenminste niet met jou. Als je maar begrijpt, *hoe* wezenlijk mijn werk voor me is, hoezeer je me ook daarin helpen kunt. Dan geloof ik ook niet, dat ik neiging heb, een v.d. Brugh te worden, een studeerkamerfilosoof of een maatschappelijk curiosum. Het grootste verschil tusschen ons is, als ik het goed zie, het verschil van gelijkmatigheid. Ik merk uit je brieven, hoezeer je op stemmingen leeft, veel meer dan ik, maar van dat verschil durf ik de consequenties gerust aanvaarden!

Manhattam Transfer is een lievelingsboek van Henny Marsman; ik heb het niet gelezen, houd me erg aanbevolen voor leezing te zijner tijd! Ik begin juist in 'Berlin Alexander Platz' van Döblin, een nieuwe duitsche roman, die uitstekend moet zijn. Verder, Pjotr, heb ik nog een boek voor jou gekocht; zoodra ik het heb zal ik het je sturen. Je zult verbaasd zijn!

Zaterdag is er Liga (Zuiderzee); daarna denk ik eens naar Tiel te gaan, waar ze natuurlijk zitten te vlassen op bijzonderheden over je verdwijnen naar Parijs. Ik zal ze gepaste onwaarheden meedeelen. Misschien kan ik Wim meekrijgen.

En nu, lieve, kleine Pjotr (ben je 't nog?) Heel veel zoenen van jouw

Menno

Ik bezichtig al huizen!

[aantekeningen van J.M.B. Stolte: <Carry van Bruggen> en <Ds in Tiel>]

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Amsterdam, 2 februari 1930

aant.

aant.

aant.

Amsterdam, 2 Feb. '30

Mijn lieve Hanneke,

Ik zit nu te schrijven aan het bureau des heeren van Beusekom, in de den Texstr. Plannen, om naar Tiel te gaan, heb ik moeten opgeven, aangezien men daar al gasten had voor vandaag. Ik zal het nu nog maar wat moeten uitstellen, want volgende week is het P.C. diner. Gisteren was er Liga; geheel nederlandsch programma, zoo als je zult zien uit het blad (ik stuur het je met gelijke post op). Het was een succes fou, en

weer eens een echte Ligadag. Een volkomen onbekende man uit Wormerveer, Dick Laan, maakte een kostelijke film ‘Voetbal’' die geweldig werd toegejuicht. Verder was Mal prachtig in zijn studie’s, en Zuiderzee is ook een uitstekend ding. Het bestuur kwam dus grijnzend uit het theater.

's Avonds liep ik American binnen en stuitte onmiddellijk op... Mannus, die juist met den middagtrein was aangekomen. Hij had de laatste berichten van je, o.a. dat je met ijver aan de boekbinderij was. Ik kon merken, dat hij het prettig met je had gehad. Hij was trouwens over het geheel optimistisch, en is hier o.a. gekomen, om De Uitkijk, die onder den ouden opa nog altijd, maar zoo-zoo gaat, op pooten te zetten. Ben je al eens in de Studio 28 geweest? Ga daar eens heen, ik hoorde, dat de reacties van het Parijsche publiek op ‘Regen’ allergekst moet zijn! - Van Maas Holleman kreeg ik een leuke gravure cadeau voor ons interieur; te weten, een gravure van Tiel in de 18e eeuw, met bolwerk en alles er op! Hartelijk van hem; ik zie hem zelden, maar dan is hij altijd vol attentie.

Het is nu al Februari! En je bent dus echt prettig op streek. Ik wist, dat je eerst die blijkbaar noodzakelijke en onomzeilbare heimwee-periode zou moeten doorbreken, maar gelukkig, dat je er zoo perfect door bent gekomen. Ik stuur je binnenkort dingen, om voor me in te binden! Een uitstekend idee vind ik dat, het is een mooi vak en juist iets voor jou, lijkt me.

Vanmiddag ga ik met Jan en Ly naar ‘De Storm’ van Shakespeare. Zij tortelen nog wat onverantwoord, maar het is een sympathiek paar. De eerse verloofde schijnt echter (praat daar verder niet over!) lastig te zijn, en zelfs haar te vervolgen. Dat is een minder aangename consequentie van het carnaval der burgers.

Wim had het zoo druk, dat hij gisteren niet met ons kon eten; ik zocht hem 's avonds nog op. Je kap is prachtig geslaagd; hij was er nog steeds dankbaar over gestemd.

Ik moet er uitscheiden, want de Storm dreigt. Ik schrijf gauw weer. Laat vooral alles weten van je ervaringen!

Gisteren bedacht ik Dina met een Telegram.

Dag, dag, veel lange zoenen van jouw

Menno

Met Henny en Rien was het heel goed. Zij wonen er werkelijk geslaagd.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 5 februari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 5 Febr.1930

Mijn liefste Pjotr,

Nadat ik je Zondag in Amsterdam schreef, ontving ik je brief vol goede berichten, zelfs met het bewijs, dat je onder speciale bescherming van het noodlot staat, zoodat je voor botsingen met den trein bewaard blijft! Maar het beste van alles vind ik toch, dat je zoo goed in je werk thuis raakt. Je moet er vooral in Holland mee voortgaan; het is een mooi vak, lijkt me, en een werkje net voor jou.

Uitstekend ook, dat je je in buitenlandsche zielsperikelen begeeft! Dat heb ik in Berlijn destijds ook tot mijn groote voldoening (later!) gedaan. Niet, dat de feiten zelf zoo belangrijk zijn, maar je leert zien, dat de *vastheid* en *overtuigdheid* van andere menschen, en vooral van een ander volk, minstens evenveel zin hebben en minstens even onzinnig zijn dus als de onze. Menschen, die nooit of alleen maar als vreemdeling in het buitenland kwamen, kunnen zich vaak niet losmaken van de gedachte, dat hun eigen gewoonteleven toch eigenlijk het beste en normaalste is; toeristen van professie, die van het ééne hotel naar het andere zwerven, kunnen zich weer niet voorstellen, dat hun eigen land ook 'goed' is. Daartusschen (juste milieu m.i.) staat iemand, die in het buitenland ergens *gewoond* heeft; hij heeft de gewoonten met elkaar kunnen vergelijken, op zijn gemak, en leert daardoor, dat je je heil niet in deze of gene gewoonte moet zoeken, maar in jezelf. Zoo verging het mij tenminste, en ik geloof, dat het jou zoo ook vergaat. Dat lees ik tenminste uit je brieven. Houd me vooral op de hoogte van dien Chavez: ik weet nog niet, wat ik van hem moet denken. Ik hoop erg, met Paschen al die individuen, waarvan je zoo nu en dan eens een gebaar laat zien, zelf te kunnen bekijken.

Voor alles ben ik dus blij, dat je het zoo goed maakt. Hoe zal ik je terugzien? Zul je veel veranderd zijn? Naar dat moment zie ik nu al uit. Het zal gauw genoeg komen, als jij het maar goed hebt.

Heb je gelezen, dat Just Havelaar overleden is? Hij is Zondag gestorven aan longontsteking. Ik geloof niet, dat hij een groot schrijver was, maar eerlijk was hij zeker en een richting heeft hij toch ook gecreëerd. Daarvoor moet je toch wet *iets* in je hebben. Ik had juist voor zijn dood een stukje over hem en Anton van Duinkerken (de jong katholiek) geschreven, en kon weinig vermoeden, dat hij het niet meer onder oogen zou krijgen. Dat stuk zend ik je dezer dagen wel.

Zondagmiddag waren we bij 'De Storm'; een prachtig stuk, maar een matige uitvoering. Ik maakte studie van de reacties van Ly, die toch niet veel hooger gingen dan 'reuze' en 'gweldig'. Ernst? Ik weet het niet, maar twijfel. Zij lijkt me iemand, die boven haar geestelijke stand zal willen leven, maar *werkelijk* belangstelt in jazz. (Van jazz gesproken, met Lou Lichtveld houd ik hier 26 Febr. op de school, een mechanisch concert! à la Schijvendraaiers.)

Maandagmiddag verraste me plotseling op mijn kamer… de oude Verschuur, die in Rotterdam moest zijn, om sollicitanten te hooren, en nu aan kwam. Erg aardig! Hij was 'in vorm'. 's Avonds heb ik hem naar van Dalsum verwezen, waar ik zelf ook met Jo en Dity heenging (van wie je hartelijke groeten uit Caland moet hebben!). Stuk: 'Liefde onder de Olmen' van den Amerikaan Eug. O'Neill (Desire under the Elms). Een verrukkelijk goed stuk, ga er vooral heen, als het in Parijs gespeeld mocht worden! De zaal was voor 7/8 leeg! Rotterdam! De oude Verschuur was enthousiast. Hij heeft aandachtig je 'photo's Mathon' bekeken en goedkeurend geknikt.

Het jubileum van Dina moet reusachtig geslaagd zijn. Ik kreeg cake overgestuurd! Er moeten stapels gelukwenschen geweest zijn, waaronder jouw telegram.

Morgen ga ik even naar Amsterdam, voor redactievergadering ‘Filmliga’. Zaterdag weer, voor het P.C. diner. Zondag hoop ik dan met Wim naar Zeist te gaan.

Dat huizen-kijken van me was voorloopig maar dilettantisme. De zaak is n.l., dat de Wortelboeren in Mei uit dit huis gaan, en nu een ander zoeken, waarin ik dan tot het trouwen me ook wel zal moeten opbergen. Zoo zie ik dus één en ander, om me te overtuigen, dat ik niet te kort gedaan zal worden. Maar *echt* is het nog niet.

Het boek, dat ik voor je bestelde, is er nog niet, ik stuur het dan meteen. Van de fransche auteurs, die je opgeeft, ken ik Colette, Mauriac en Maurois goed; ze zijn alle drie de moeite waard. Colette is een prachtige heidensche figuur, die je zeker zal bevallen. Maurice is een katholiek, goed van hem b.v. Thérèse Dêsqueyroux, Génitirix, Baiser au Lépreux. Maurois' laatste roman ‘Climats’ schijnt goed te zijn, maar ik heb hem nog niet gelezen.

Vond je 't Chineesche eten niet lekker? Wij kregen laatst in Caland uitgebreide Indische rijsttafel, met het gevolg, dat we kreeftrood naar buiten kwamen en amechtig moesten neerploffen.

De nummers van de grammophoonplaten zal ik trachten op te sporen.

En nu moet ik je tot afscheid voor vanavond toch even daar zoenen, en daar, en daar!

Dag! Schrijf maar gauw weer,
jouw Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Amsterdam, 8 februari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

Amsterdam, 8 Febr. 1930

Mijn liefste Hanneke,

Vandaag zit ik dus weer in Amsterdam, ben zoo juist uit de trein gestapt en begeef me over een uurtje naar de P.C. receptie. Voor dien tijd kan ik juist een brief schrijven. Veel dank voor je brieven, vooral uit de laatste merk ik, hoe uitstekend het is, dat je naar Parijs bent gegaan en er ook bent gebleven. Wat je over de familie van Gennep vertelt, bevestigt me alleen maar in mijn vermoeden, dat je in Parijs niet veel anders te doen had, dan te leven, om achter de tegenstelling burger-dichter te komen. Je zult nu al heel gemakkelijk begrijpen, wat ik met het Carnaval bedoel! (Afgezien misschien van enkele termen, maar dat is bijzaak.) Je voelt nu zelf aan den lijve, dat het goed bedoelde over-één-kam-scheren van de menschen niet opgaat, dat je de meeste menschen niet met de maatstaven kunt meten, waarmee je jezelf wilt meten. De meeste menschen vallen in puin als je ze hun systeem afneemt; ze weten niet, hoe belachelijk ze voor ons zijn, als ze iemand eerlijk belasteren en het volgend oogenblik

zijn invitaties accepteeren. Ze zijn niet *anders* dan wij, want wij hebben natuurlijk precies dezelfde neiging (Carnaval); alleen bij hen is alles er op gericht, die neigingen, vooroordelen etc. *in stand te houden*, terwijl er voor ons geen werkelijk leven is, zonder dat wij voortdurend probeeren die te *vernietigen* (burger tegenover dichter). In Berlijn beleefde ik precies hetzelfde; een milieu van goedbedoelde laster en kleingeestigheid, waarin ik me ontzettend gesloten moest houden, om geen 'aanstoot te geven'. Doe hetzelfde! Lach er om, en houd je afzijdig, dan ga je tenslotte van de menschen houden *om* hun 'burgerlijke' vooroordeelen. Dat is m.i. de ware, afzijdige menschenliefde, die beter is dan de onnoozele, die geen critiek kan velen, of haar ideaal verpulvert. <dus eerst, *haten*, voordien is er geen menschenliefde> Het lijkt mij, of het 'heb uw naaste lief als uzelve' niet anders kan bedoeld zijn dan zóó, en anders ook moeilijk kan worden gecombineerd met het: 'Ik ben niet gekomen, om den Vrede te brengen, maar het zwaard.' Dat v. Gennep aan deze dingen meedoet, bevestigt nog een vermoeden, dat ik van den beginne af had: dat hij meer een intellectueel curiosum dan een 'wijs mensch' is. Anders loopt zoo iemand toch eenvoudig weg! Wie trouwt anders ook een vrouw, die niet lezen of schrijven kan?

Je verlegenheid inzake brief aan Dirk en Enny kan ik me heel goed indenken. Toch vind ik het buitengewoon aardig van je, dat je hun geschreven hebt! Ze zullen het zeker heel erg waardeeren.

Gisteren had ik weer een 'biechteling', zekere Bliek uit G3, die zich in zijn hoofd heeft gezet om dominee te worden en daar nu advies over wou hebben. Wat moet je in zoo'n geval zeggen. Ik merkte aan zijn uitlatingen, dat het nog sentimentaliteit van hem is (vaagheden, iets na den dood, Jezus van Nazareth etc.); maar ik heb het hem toch niet positief afgeraden. Wat voor mij zeker niet zou deugen, deugt misschien voor hem juist precies. Wat zit dat 'hoogere' de menschen toch altijd dwars. En vooral, als ze helemaal niet snappen, wat ze er mee aan moeten. Deze jongeling zou b.v. zeer verontwaardigd geweest zijn, als ik tegen hem gezegd had: 'Ga naar Parijs en leef eens!' Dat is immers juist het *lagere* voor zulke beste jongens; het hogere zit voor hen altijd ergens op een heuveltje in keisteenharde mooie woorden. Stel je voor, zoo juist zit ik in de electrische trein; bij Haarlem stapt een juffrouw in, dik als een ton, strooblond, blozend, met paarse sokjes en een speldje van de N.B.A.S. en het antimilitarisme... en haalt zonder blikken of blozen de 'Präludien' van Windelband uit haar tasch en smijt zich daarin, terwijl ik De Telegraaf las! Het hoogere, HOOGERE!! Dan ben ik maar liever lager!

Houd je dus goed en wees optimistisch in de familiekring! Hoe meer je er boven staat, hoe beter.

Dag! Een armee van zoenen van jouw
Menno

Ik ga morgen even naar Zeist, zal aan felicitatie denken.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 13 februari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 13 Febr. 1930

Mijn allerliefste Hanneke,

Iedere brief van je is een nieuw bewijs voor me, dat je er goed aan deed, naar Parijs te gaan, en dat je er natuurlijk goed aan doet door te blijven tot Paschen. Dit laatste vooral om de practische reden, dat je nu juist goed bezig bent met werk, dat je ligt, en waaraan je dus je heele leven veel kunt hebben; daarom zou ik maar aan den Paaschdatum vasthouden, zoodat het meteen prachtig klopt met mijn vacantie. Ik heb nu alvast iets, om me op te verheugen: een paar dagen met jou in Parijs! Want de tijd van Kerstmis tot Paschen is wel bar lang, ook op school. Ik tracht er ook de lol bij de jongens maar in te houden, maar vanmorgen (laatste uur eerste klas) had ik er toch eens genoeg van en na langen tijd gooide ik er weer eens een wezentje uit. Het geheel vermoeit me overigens steeds minder, zoodat ik frisch blijf voor ander en beter werk. Ik zal Schrijver dezer dagen even vragen, of hij me voor het volgend seizoen vast benoemen wil, aangezien ik van plan ben met Juli te trouwen; dan weet ik dat ook zeker. En dan moeten we met Paschen ook gauw een huis gaan zoeken, omdat er wel keuze is, maar niet alles voor ons bruikbaar is.

Wat ik uit je brieven steeds meer merk, is, dat je je aanhoudend verifieert met de 'levenswerkelijkheid', wat juist de bedoeling was. Je was volwassen, toen ik je leerde kennen; maar je had te weinig gelegenheid gehad, om je inzichten aan de wereld zelf te toetsen. Zeist vormde daarvoor (goedbedoeld) een beletsel, en ik misschien ook wel eenigszins. Nu moet je op je zelf staan en ik geloof, dat je er enorm van profiteert. Neen, ik denk niet, dat je anders wordt, maar wel, dat je positiever wordt, zooals je zelf schrijft. Als je alleen bent, dwingt het leven je nu eenmaal voortdurend, om zelf je houding te formuleeren, tenminste bij iemand als jij bent, die dat van nature in zich heeft. Het milieu lijkt me daarvoor ook zeer geslaagd. Van de familie krijg ik steeds meer het beeld, dat ik al dadelijk vermoedde. Ook v. Gennep valt niet mee, is het niet? Dat *kon* niet, ik wist het. Dat patriotisme vooral is bij een man als hij zeer verdacht. Wie is nu 'wijs' en, zóó, patriotisch! Zoo, dat je iets anders niet kunt velen! Chavez en zijn vrouw interesseeren me natuurlijk zeer; ik kan in Zeist overigens geen goede inlichtingen over hen krijgen. Die van Phiet zeggen me niet veel; zoo ga ik dus heelemaal op jouw beschrijving af. Hij is zeker wel een beetje verliefd op je ook? Dit niet als verdachtmaking, maar als onontkoombaar element in een dergelijke verhouding, als die tusschen jullie bestaat. Ga dat eens na, en schrijf het me. Ik ben niet jaloersch. Zondag trachtte Suus Klots, die ik opzocht, me op onbewust vrouwelijke wijze te suggereeren, dat hij een soort meisjes-schakende en onbetrouwbare roover was, brr, een Mexicaan! Ik geloof eerlijk gezegd, dat ze een beetje angst had, dat hij er met jou vandoor zou gaan. Zelfs dat wil ik riskeeren! Omdat uit je brieven blijkt, dat je wat aan hem hebt, en dat je met hem kunt praten. Nogmaals, jaloersch ben ik niet (in sommige oogenblikken wel, maar dat is voorbijgaand), omdat ik de op bezit gegronde onzin van jaloezie (het gevaar loopend bezit) te duidelijk inzie. Het is overigens goed, dat je deze relatie niet in de familiekring brengt; want daarvan zal men daar wel geen kaas hebben gegeten. Ze

zullen mij toch al wel, op zijn fransch, medelijdend aankijken met Paschen, aangezien voor hen (bewust of onbewust) op-reis-zijn van een vrouw qua talis al bedriegen beteekent. Wij weten beter!

Ik liet je in den steek voor het P.C. diner. Het was zeer geanimeerd; er waren oprichters van over de zestig, er werd geestig en gevarieerd gespeecht. Je kreeg zeker het lustrumnummer dat ik je liet toezenden? (Gisteren zond ik je een overdruk uit De Stem). Den volgenden dag was ik gelukkig best in staat naar Zeist te gaan, waar ik iedereen gezond aantrof. Mama moet nog veel zitten, maar was opgewekt. Het bezoekje bij Suus Klots was zeer gezellig, ofschoon ik haar een beetje analyseerde als on-ontwaakt. Theo zat boven, en werkte, zij waarschuwde hem niet; een veeg teeken, zelfs onder het onschuldig excuus, voor het huwelijksleven. Zij is aardig, maar dunkt me, geremd in haar ontwikkeling door een huwelijk 'beneden haar stand'.

Gisteren hadden we in Caland weer een rijsttafel, wat voor Jo Otten altijd een motief is, om geheel rood te worden. Daarna zijn we, aangezien we tot niets meer in staat waren, naar een volksstuk 'De Hyena van den Maaskant' gegaan. IJselijk! Met moord, brandmerk, zang en dans, een danstent, een opiumhit etc.! Je ziet, ook *hier* is wat te beleven! Het mooiste is het publiek, dat innig meemint, of klapt bij 'sterke' zinnen. Wij deden tenslotte zelf mee. Adres van Jo en Dity is: Willem Buytenwechstr. 203B. Stuur je eens een briefkaart, ze informeeren altijd met veel interesse naar je lotgevallen.

Wat ik zondag doe, weet ik nog niet. Zaterdag moet ik voor de Liga naar A'dam (Hans Richter spreekt); daarna of Tiel of Zeist. Er is natuurlijk weer veel getelefoneer, voor alle Liga zaken in orde zijn; hierdoor en door een artikel voor de N.R.C. kon ik je gisterenmiddag niet dadelijk antwoorden.

De Vrije Bladen komen op het einde van deze week; ik stuur je een nummer. Ik heb wel een en ander over moderne architectuur, maar voor ik je iets stuur, zou ik graag weten, waarvoor je het gebruiken wilt, omdat het anders zoo moeilijk is, te kiezen wat. Van de Nederlandsche b.v. heb ik bijna niets, wel van Dessau. Uit Eibergen hoorde ik weer in lang niets, zelfs niet, dat Otto dood was! Waardoor?

Dag!! Veel zoenen, veel omhelzingen van jouw

Menno

De roman, die ik je wou sturen, is *uitverkocht*. Laag!

Misschien wil je v. Vierssen Trip (Parklaan 11) eens een kaart sturen? Ze zullen zooiets erg apprecieeren.

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 18 februari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 18 Febr. 1930

Mijn liefste Hanneke,

Vanavond ga ik eens afgrijselijk vroeg naar bed, daar ik werkelijk eenige zware dagen achter den rug heb. De komst van Hans Richter veroorzaakte zooveel complicaties, dat het nog een wonder is, dat alles heel goed afliep. Zelfs waren zijn films en lezing een enorm succes. Eerst telegrafeerde Richter Vrijdag aan mij, dat hij pas zaterdagavond kwam... terwijl er natuurlijk Vrijdag en Zaterdagmiddag al voorstellingen waren, wat ik hem nauwkeurig had geschreven. Paniek! Telefoontjes. De films waren gelukkig aangekomen, maar... opa Pelster zond den kruier te laat naar de douane, zoodat wij de films *niet* konden draaien Vrijdagavond. Paniek. Ik werd Vrijdag uit mijn bed gebeld. Zaterdagmiddag, toen ik in Amsterdam was, was alles gelukkig in orde. Richter bleek ziek te zijn geweest, en kwam Zaterdag na afloop aanzetten. Hij sprak toen zondagmorgen nog met zijn films voor de gedupeerden en wij dineerden heel gezellig met hem en zijn vrouw bij Kempinski. Maar de ellende was nog niet uit. Maandag belde Richter mij op, om te melden, dat hij in Rotterdam kwam. Gisterenavond was ik dus met hem op stap, interviewde ik hem voor de N.R.C., etc. etc. Gelukkig kwam Otten ook nog opdagen, zoodat het allemaal zeer geslaagd was (Richter is een zeer sympathieke en intelligente mof), maar ik was inmiddels vrijwel au bout. Toen bleek nog onverwachts, dat hij zijn films ‘even’ Woensdag in Keulen moest hebben, terwijl ze Donderdag in Utrecht moesten worden vertoond! Nieuwe complicaties, nieuwe telegrammen en telefoontjes. Opa Pelster wanhopig aan de haak, enfin, ik lag gisteren om half twee in bed. Maar vanavond wil ik je toch gauw even schrijven, anders wordt het zoo erg laat. Ik zond je gisteren vast de N.R.C. en de Vrije Bladen. Dirk Binnendijk toont zich zeer vruchtbaar! Intusschen ging ik Zondag nog gauw even naar Tiel, trof de familie in blakende welstand, misleidde hen over je verblijf in Parijs, en kreeg veel groeten voor je mee. Liesje bleek iets menschelijker geworden en is het levend centrum van de familie, zoodat er in haar presentie weinig verstandige woorden vallen. Nu moest ik vanavond eigenlijk het interview met Richter nog uitwerken, maar ik laat dat morgen rusten, zijnde geen duit waard in journalistiek opzicht. Morgenochtend hebben we geen school maar gaan we naar de tentoonstelling van de Volkerenbond in Den Haag. Je ziet me zeker al als ‘leider’ aan het hoofd van een klasse over het Binnenhof loopen!

Met je twee brieven was ik erg blij, omdat ik merk, dat het jou juist zoo gaat als mij; je zou graag weer bij elkaar zijn, maar je voelt ook, dat doorzetten nu beter is. Ja, je moet, nu je merkt, dat je het aankunt, zeker blijven tot Paschen. Heusch, in deze drie maanden kun je meer doen voor de toekomst dan ooit! Natuurlijk, het is niet altijd prettig, dat je weg bent, maar zoo’n brief als die laatste van je bewijst me *zoo* dat je precies ‘in mijn schuitje’ komt, om met den heer Altena te spreken, dat het onzin zou zijn, als je nu terugkwam. Denk vooral ook niet, dat ik in dezen me nu anders voordoe dan ik voel. Het gevoel van leegte door je weg-zijn, is me toch een grootere voldoening door je brieven dan een terugkomen, dat je verblijf zou bekorten. (Je begrijpt wel, hoe ik het bedoel?) Dat je door je omgang met Chavez mijn relatie met Jo begrijpt (die ik overigens niet meer gezien heb), deed me veel goed. Jaloezie mijnerzijds bestaat werkelijk niet. Immers: ben ik je genoeg waard, dan verlies ik je ook niet, en het 7/8 principe leer je nu zelf verwerpen! Als je vriendschap met Chavez

is, wat ik denk, zal je gevoel voor mij daaronder zeker niet lijden. Je kunt van *massa's* menschen houden, zonder daarom je leven aan hen te koppelen, terwijl dat houden-van *toch* een onmisbaarheid, een verrijking van je leven beteekent. Ik vroeg je ook niet naar de verliefdheid van Chavez uit detectiveneigingen, maar alleen, omdat ik zijn mentaliteit wilde begrijpen. 'Verliefdheid' is ook maar een woord, dat nog niet altijd hetzelfde begrip behoeft uit te drukken. Laat je in je omgang met hem niet door mij beinvloeden, maar denk alleen aan jezelf; dat is heusch geen egoïsme! Ik weet, dat ik dat, wat zonder bezit van mij is, niet kwijt raak.

Vrijdag had ik een onderhoud met Schrijver, die mij bepaald compromittant ophemelde over mijn onderwijs en me voor het volgend seizoen een vaste benoeming beloofde. Er was een baantje vrij aan het meisjeslyceum hier; ik dacht er een moment over, te solliciteeren, omdat het *f*1000 scheelt in salaris, maar tenslotte lijkt me het lesgeven aan *nur* meisjes minder prettig, en ik heb er dus maar van afgezien. Wel heb ik Schrijver gezegd, dat ik bij de eerste de beste gelegenheid naar Amsterdam zou verdwijnen, en hij heeft me daarbij volledige ondersteuning toegezegd. Als hij het dan ook maar doet! In ieder geval is de verzekering van de sociale toekomst nu in orde. Nu met Paschen een huis!

Ik kocht vandaag de reclameplaat voor de Nord-Express van Cassandra. Ken je die? Een prachtig ding, hangt nu achter de piano, kleurt schitterend bij de lamp.

Van huis vandaag ook eindelijk een brief. Jan en Ly zijn nu in Eibergen en knutselen in de practijk.

Over Holl. architectuur heb ik niets, ik heb het nagezien! Sla de v. Genneps dus maar doord met Jo v. Ammers-Küller, dat schandelijke mensch, dat daar Nederland uithangt!

Zoo gauw ik tijd heb weer meer. Je blijft dus! En alles sparen we op tot Paschen. Ik verheug me er al op. Zoenend overal van

jouw Menno

Schrijf vooral veel, hoor!

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 21 februari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 21 Febr. 1930

Mijn lieve Pjotr,

(Zoo heette ook den roman van Klabund, die ik je wou sturen, maar die helaas uitverkocht was!). Ik kan je nu gauwer antwoorden, want heb me gisteren zoo

ongeveer door al het nog liggende werk heengegeten, om tenminste niet voortdurend te zitten tikken. Een questie tusschen de Liga's in R'dam en Arnhem is gelukkig ook beslist, zoodat ik me werkelijk ietwat vrij voel. Ik kan niet ontkennen, dat ik je vaak benijd met je veel vrije tijd in Parijs! Enfin, dat heb ik in Berlijn gehad, en per slot van rekening heb ik er geen bezwaar tegen, in een gareel te loopen. Wat je over je luxe schrijft kan ik me levendig voorstellen; maar ik zou me daarover toch niet ongerust maken. Ik geloof niet, dat je een aanleg voor onmogelijke luxe hebt, en van *wat* luxe ben ik waarachtig ook wel gediend. Ik voel absoluut geen neiging, om als proletariër te leven! Liever werk ik maar wat in mijn vrijen tijd, dan zonder levensfranje te zijn. Maar als ik geen milloenenerfenis krijg, zal ik er altijd wel voor moeten sjouwen. Enfin, ook niet erg. Geniet jij overigens zonder gewetensbezwaren van dit luxueuze intermezzo! Natuurlijk zal het je in Holland even vreemd zijn, om weer in een cliché-omgeving te zijn, die je dadelijk weer wil inpikken, maar daaraan wen je gauw genoeg. Überhaupt ben je toch ook naar Parijs gegaan, om egoïstisch te zijn, om nu eens totaal aan jezelf te denken, om eventueel zelfs gevaarlijke experimenten uit te halen! Zelfs als je met Chavez een gevaarlijk spel speelde (ik bedoel natuurlijk geen coquetterie - maar dat onbewust spel, dat niemand zelf totaal kan overzien), zou dat nog beter zijn, dan wanneer je je angstvallig van alles afzijdig hield. Mijn opinie is, dat alleen die dingen waarde hebben, die tegen *alles openlijk* bestand zijn. Het z.g. zelfopofferingsidee geldt wel voor allerlei bijkomstigheden, maar niet voor essentieele levenskwesties, zooals een huwelijk. Zoodra iemand zich in *eenig* opzicht heimelijk gêneert voor de stap, die hij gaat ondernemen, moet hij het liever niet doen. Dat wil dus niet zeggen, dat je in allerlei bijkomstigheden niet naar aanpassing zou moeten zoeken; maar de grondgedachte moet absoluut zuiver zijn, en die zuiverheid kan alleen maar worden gevonden in vrijheid van jezelf (een zeer egocentriche eisch dus, maar in werkelijkheid de eenig-denkbare altruistische). Ik heb me daarom zelf nog eens grondig gecontroleerd op het punt van jalouzie; en ik ben beslist niet jaloersch, ik kan het niet meer zijn. (Ik zie nu af van natuurlijke oogenblikken van eenzaamheid, waarin je alleen maar een hulpeloos hoopje individu bent). Een jalouzie tegen Chavez zou zich *onmiddellijk* tegen mezelf richten! Het Carnaval heeft me van zulke gevoelens bevrijd; vandaar zeker, dat, naar ik hoor, de jong-katholieken vergaderd hebben, naar aanleiding van de gepubliceerde fragmenten, om dadelijk na het verschijnen met een tegenboek te anwoorden. Ieder schijnt een hoofdstuk voor zijn rekening te willen nemen: Een ongedachte belangstelling!

Ja, een mensch moet met de gevaren van zijn zieleholletje spelen, anders is er geen waarde aan zijn zielsrust. Wat heb je aan die kunstmatig geconserveerde rust van kostschooljuffrouwen! Die hebben nog niet eens goed in de appel der kennis gebeten en zijn nog half in het paradijs der onnoozelen.

Gisteren ben ik niet naar Zeist gegaan, het kon er, wat tijd betreft, niet af. Ik was eergisterenavond door Jo Otten meegelokt naar de revue 'turf in je ransel' met Buriau (die werkelijk de moeite waard is) en liet daarom van alles liggen. Richter-interview heb ik nu uitgewerkt; misschien ga ik morgenmiddag nog eens kijken, als er niets tusschenbeide komt, maar Zondag moet ik in Dordrecht zijn, daar zit niets anders op.

Die rotfilm uit de Studio 28 was zeker 'Sa tête' van Epstein? Die reputatie ging haar al vooruit! (Dezelfde man als van 'Glace à trois Faces') Gisterenavond zag ik hier nog gauw de Japansche film 'Yoshywara', maar ik ben er niet geestdriftig over. In 'De Uitkijk' heeft Mannus al wonderen verricht 'Het strooien hoedje' van René Clair heeft nu een succes, dat Jeanne d'Arc nog slaat! 'De oude' gaat er nu 15 maart

uit; hij schijnt er zeer door terneergeslagen te zijn, maar in de den laatsten tijd deed hij ook al te belachelijke dingen.

Ik zit nu druk te corrigeeren aan het Carnaval, wat veel tijd kost. Het heele boek heb ik nu bijna in proef, en het is een heele turf. Maar het nazien is vervelend; je krijgt zoo genoeg van jezelf.

Schrijf maar erg veel, dan heb ik toch het gevoel, in je buurt te zijn. Ook al wou ik je nu wel eens dolgraag hier hebben! Maar: Paschen! Dag dag! Veel zoenen van jouw

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte (Bourg-la-Reine)

Rotterdam, 27 februari 1930

aant.

aant.

R'dam 27 '30

Lieve Hanneke,

Zoo juist je brief ontvangen en gelezen. Ik sta op het punt in de trein te stappen, om in Enschede een lezing te gaan houden. Morgen schoolreisje met de eerste klas naar Leiden! Sic! Maar als het eenigszins kan, schrijf ik morgenmiddag uitvoerig.

Laat vooral veel van je hooren! Het is toch een lange tijd, als is het morgen al Maart.

Kreeg je de N.R.C.?

Tot morgen dus,

je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 28 februari 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 28 Febr. 1930

Mijn liefste Hanneke,

Zooeven kom ik thuis van de expeditie, waarover ik je gisteren per briefkaart even iets liet weten; vrijwel 'erschöpft'. Stel je even voor: gisterenmiddag reis naar Enschede, aldaar gesproken, bij v. Leeuwen zitten praten tot half één, naar hotel, om vijf uur op, tien uur in Leiden, met eerste klassen naar het museum van Oudheden en de Burcht, daarna half vijf weer in Rotterdam! En morgenmiddag H.B. vergadering Filmliga in A'dam en vervolgens naar Eibergen. Het is bijna gewichtig. Maar ik wil toch vandaag nog even probeeren te schrijven, zoodat je mijn brief nog deze week ontvangt. Het was overigens weer een geslaagde avond gisteren, ook al waren eenige films niet aangekomen. Moeder en Tante Lot uit Hengelo waren onder het publiek. Enschedé wordt een soort Ligabolwerk. Na afloop kwam een schuchter ventje naar me toe en verzocht me om mijn... handtekening! Of ik ook glim, nu ik dit schrijf! Ik heb die handteekening natuurlijk zeer onverschillig gezet, alsof het dagelijksch werk voor me was. Zondag in Dordrecht was het minder pleizierig; een 'modern' arbeiderspubliek, dat er niet veel van begreep, en een piano, die voor de helft vast zat geklemd. Na afloop ging ik nog even naar de fam. Koekebakker, die grootendeels thuis was; Dick was alleen in Rotterdam. Toch ben ik maar geweldig blij, dat we niet in Dordrecht komen, want het is au fond een akelig gat, zoo op Zondag bekeken. De dood in de pot.

Het mechanisch concert, dat ik op school georganiseerd had, is helaas door plotselinge ziekte van Lou in het water gevallen. Jammer, ik hoop het over veertien dagen nog eens te probeeren. Leni schreef me, dat hij vrij ernstig ziek was door een steenpuist bij zijn neus, de arme!

Zaterdagmiddag was ik in Zeist en trof iedereen welvarend aan. Juist kwam jouw brief, die aanleiding gaf tot een plotseling gesprek over Chavez. Het is me wel duidelijk gebleken, dat mama doodsbenauwd is voor het lot van Phiet, die met Paschen ook naar Parijs wil. Want Phiet heeft, door jouw sympathie voor Chavez, geloof ik opnieuw haar gedachten op hem gezet, en ze is waarschijnlijk jaloersch op jou, dat je hem zoo veel ziet. Tenminste, zoo scheen het mij. En je moeder houdt haar hart vast en trachtte in het gesprek Chavez zoo ongunstig mogelijk voor te stellen. Ik schrijf je dit ook, om je te laten weten, hoe ze thuis op je omgang met hem reageeren. Voor je moeder is hij het type van den egoïstischen vrouwenverleider, wat hij voor mij, door jouw brieven, natuurlijk helemaal niet is. In ieder geval: men zit in angst voor de beide 'dochtertjes'. Ik heb natuurlijk die voorstelling bestreden, maar dat helpt niet veel. Ik voor mij weet uit je brieven, dat Chavez in veel opzichten met mijn inzichten overeenkomt, maar dat kan ik ze thuis moeilijk duidelijk maken. Het is misschien ook maar beter, *dat* ze hun hart eens vasthouden en dan later zien, dat de ééne dochter tenminste wel in staat is, om zelf haar probleemen op te lossen.

Wat je over Chavez schrijft, geeft me steeds meer vertrouwen in zijn persoonlijkheid, zelfs al zou die uiterlijk in tallooze opzichten van de mijne verschillen. En ik benijd hem bijna, dat hij jou kon overtuigen van je ongelijk op een punt, waar ik het niet kon! (de quaestie van het zich-gekwetst-voelen). Maar ik weet, dat zooiets over je komt en dat iemand plotseling als het ware die dingen zoo ziet en beleeft, en dat iedere verhaasting van dat inzicht onmogelijk is. Maar het is heerlijk - dat je dit nu zóó ondervonden hebt, want nu zijn we het heelemaal eens! Het beleedigend gevoel, dat een man je met zijn vragen uitkleedt (betrekkelijk beleedigend dan, want iedere vrouw voelt er zich ook ietwat door gevleid - alleen, ze wil dat de man, die van haar *houdt*, haar uitkleedt!), kun je niet tegen den man, die dat doet,

richten, tenzij je zelf voelt, niet tegen hem te zijn opgewassen. Bij de meeste vrouwen is die verontwaardiging toch niets anders dan het beveiligend verzet tegen hun lust, zich juist *wel* te laten uitkleeden door den betreffenden persoon. Voel je je opgewassen tegen iemand, dan kan niets van zijn kant je beleedigen; je kunt het hoogstens onaangenaam vinden, dat hij je aankijkt, maar dat is geen moreele verontwaardiging.

Mijn lieve Hanneke, ik verlang tegenwoordig heel erg naar je, ook al weet ik, dat het goed is, dat je in Parijs blijft tot Paschen. Het is nu trouwens niet zoo lang meer; maar dan zal ik je ook bepaald dooddrukken en smoren met zoenen.

Mijn drukproeven heb ik gecorrigeerd en teruggezonden. Ik kijk met een vreemdsoortig gemengd gevoel op het boek terug. Het is van me afgevallen en een ander boek speelt me door het hoofd, maar ik sta er toch nog niet vrij tegenover, totdat het verschenen is.

Het laatste hoofdstuk, dat ik in Zeist schreef, is het beste m.i. Hierbij een brief van oom N.[1] Naar aanleiding van het fragment in De Stem. Hij is natuurlijk in de oppositie, maar zijn qualificaties als 'ijdelheid van het systeem' e.d. vind ik onjuist. Ik heb het systeem niet uit ijdelheid geconstrueerd, maar het is als vanzelf uit mijn leven voortgekomen en gecristalliseerd. Maar het is interessant, om zijn opmerkingen te lezen. Krijg ik de brief bij je antwoord terug?

Schrijf je gauw weer? De tijd schiet flink op. O ja, ik heb een voorloopigen invitatie, om in Kopenhagen met Nederl. films te komen spreken. Je hoort er meer van, zoodra er iets vast komt te staan!

Dag, een heel lange en diepe zoen [xxx] van
jouw Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 4 maart 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 4 Maart 1930

Mijn liefste Hanneke,

Je brief heeft al mijn hersenschimmen (die trouwens maar zeer zelden opkomen) doen verdwijnen! Ik geloof inderdaad, dat ik uit je brieven goed lees, hoe je wordt in Parijs, omdat ik je een beetje ken. En als ik daarop afga, ben ik *zwaar* optimistisch, zelfs met mijn temperament. Ik ben niet bang voor verandering in je, helemaal niet; maar sommige menschen veranderen in dien zin, dat ze onherkenbaar worden, en zooiets is verschrikkelijk. Het mysterie is juist, dat iemand onophoudelijk verandert en toch dezelfde blijft. Lieden, die in hun principes verstarren, zijn de dood in de pot; lieden, die met iedere opinie meezwenken, zijn ongenietbaar; maar de

1 Oom Nico van Regteren Altena; brief niet teruggevonden.

eeuwig-veranderlijke, eeuwig-constante mensch van mijn ‘Carnavalsmoraal’ die ik in jou in de eerste plaats zie, is voor mij de ware! Ik ben nu met de laatste revisie van het boek bezig en krijg morgen de laatste vellen; ik zal je dan de gecorrigeerde proeven opzenden, dan krijg je vast een indruk van het geheel.

Ik voel me gelukkig weer totaal fit, en ben dus Zaterdag naar Zeist getogen. Johan niet thuis, naar een V.C.S.B. conferentie. Verder alles normaal. 's Avonds, terwijl papa naar de sociëteit en Phiet naar de dansles was, heb ik met je moeder een lange discussie gehad, waarin ik haar allerlei confessies heb gekregen en waaruit ik wel begrijp, dat zij haar heele leven een strijd heeft gehad met haar neiging tot ‘helderheid’ (carnavalsmoraal). Ze heeft die helderheid natuurlijk al te vaak moeten onderdrukken, om je vader er eenvoudig niet tegen zou kunnen; maar zij is nu bezig, om zichzelf te onttrekken, dat merk ik aan de heele organisatie en opzet van het gesprek. Ik geloof hoewel ik daarover opzettelijk niet sprak, dat het ook tot haar doordrong, waarom je eigenlijk naar Parijs was gegaan. Terwijl we het over het huwelijk hadden, heb ik het zoo geformuleerd tegenover haar: ‘Ik durf het best aan, te trouwen, als ik weet, dat mijn vrouw *in staat is* ongelukkig te worden. Dat is m.i. de eenige mogelijkheid, dat men *niet* ongelukkig wordt’. En daarover werden we het tenslotte wel eens. Je zult dit wel begrijpen: zoolang ik de verantwoordelijkheid droeg, dat de illusie van bepaalde tijden voor jou ook de ondergang van je persoonlijkheid zou beteekenen, kon ik niet met een gerust geweten trouwen. De phrase, dat de vrouw den man moet bewonderen, is heel goed, maar alleen dan, wanneer de vrouw den man zonder genade *doorzien* heeft. En dat kan alleen, wanneer zij het leven dóór heeft, en dus zelfstandig haar positie tegenover het leven heeft bepaald.

Het was verder zeer prettig. Ze zorgen uitstekend voor me en verwennen me angstwekkend. Deze week gaat Wim mee naar Zeist. 's Avonds ging ik nog even naar De Uitkijk, die door Franken prachtig is opgeknapt. Het gaat heel goed, nu hij er is. Opa loopt wat sip rond, want hij gaat er uit. Morgen moet ik even naar A'dam voor de redactievergadering, Donderdag naar Enschedé. Maar ik ga werkelijk geregeld vroeg naar bed!

Ik zag gisteren de film ‘Die Strasse der Verlorenen Seelen’ van Paul Czinner, met Pola Negri, kijk eens, of je die in Parijs kunt zien, die is werkelijk hier en daar uitstekend en doorloopend de moeite waard. Het is een sound film, waarin van het geluid hier en daar prachtig is geprofiteerd. Dat je ‘Bett und Sofa’ zoo slecht vind, begrijp ik niet! Maar er moet in Frankrijk zoo ontzettend in geknipt zijn, dat er niet veel meer van over is; zelfs de heele laatste acte is er af!

Ik begin ontzaglijk benieuwd te worden naar je boekbanden! Kun je er niet eens één opsturen? Het lijkt me een verrukkelijk vak!

Dag, heel veel lange zoenen van jouw

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 5 maart 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 5 Maart 1930

Mijn liefste Hanneke,

Ik vermoedde wel, dat het uitblijven van je beloofde brief aan Parijs toe te schrijven zou zijn. Begrijp me goed, ik kan me levendig voorstellen, dat je soms de lust tot schrijven ontbreekt. Ik vroeg het je alleen, omdat ik langzamerhand de *tijd* voel komen tusschen je vertrek en nu. Dat is iets eigenaardigs. Je besluit, als het ware, om den tijd van Kerstmis tot Paschen ale een onbeduidend iets te beschouwen, en geleidelijk aan maakt zich die tijd toch van je meester. Ik betrap mezelf soms op de angst dat je heelemaal van me af zou gegroeid zijn, dat ik je bij wijze van spreken onherkenbaar terug zou vinden, dat je mij ook niet meer zoudt 'herkennen'. Niet door je brieven, want die voel ik als heel dichtbij; maar het is een oude cauchemar van me, dat menschen elkaar brieven zouden kunnen schrijven, en onderwijl toch van elkaar afraken, omdat de taal nu eenmaal een gebrekkig vervoermiddel voor gedachten is. Toen je het eerst in Parijs nog niet goed kon vinden, had ik dat gevoel heelemaal niet; ik voelde, dat je nog aan je 'verleden' vastzat. Maar nu begin ik een enkele maal die angst te voelen, die alleen voortkomt uit een lange afwezigheid. (In 'Der Zauberberg 'van Thomas Mann wordt die eigenaardige invloed van de tijd prachtig geanalyseerd.) Het is altijd moeilijk, om je voor te stellen, dat iemand dezelfde blijft en toch verandert. Ik wist, toen ik zoo onmiddellijk instemde met je reis, dat ik *dit* risico moest loopen: dat je andere richtingen zou kiezen dan ik. Maar ik wist ook, dat, als onze verhouding tegen dat risico niet bestand zou blijken, de waarde ervan ook nihil zou zijn. En toch is het soms even een droevige gedachte, dat ik je anders terug zal vinden, al geloof ik uit je brieven, dat je me steeds beter gaat begrijpen. Maar b.v. de invloed van Chavez op je is iets, dat ik me hier nooit kan voorstellen, voordat ik persoonlijk kennis met hem heb gemaakt. Iedere schriftelijke beschrijving is in dit opzicht gebrekkig, ook al voel ik wel iets van zijn mentaliteit uit je brieven. Hier zijn het juist onberekenbare kleinigheden, die in brieven meestal maar gedeeltelijk tot uiting komen, die op iemands persoomlijkheid een zekere omvormende werking kunnen hebben. Dat hij je meeneemt naar het Bal des nègres, vind ik natuurlijk uitstekend, maar ik zou zijn houding daarbij graag hebben geobserveerd. Had hij daarbij een lichtelijk cynische pose, omdat hij zooiets cru's aan een meisje kon demonstreeren? Of hoe is anders zijn positie in jullie omstandigheden? Zulke dingen zijn door één persoonlijke blik op te lossen, maar in brieven moeilijk aan te geven. Ik herinner me overigens uit Berlijn dergelijke festijnen, waar ik me natuurlijk ook eenige malen heb laten introduceeren. Het heeft mijn laatste idyllische kijk op de wereld voorgoed weggenomen, en daarvoor ben ik dankbaar. Dat behoedt tenminste voor zoetelijk idealisme, en maakt ruimte open voor een geharder idealisme. Maar het gaf me indertijd wel een sensatie van malaise, Untergang des Abendlandes. Hoe ongelooflijk is het dan, daarna 's morgens door een park te loopen, zij het dan ook zonder het naieve 'de mensch is van nature goed'. Neen, hij is van nature niet goed, maar *wel* belangwekkend. ik ben blij, dat dergelijke dingen als negerbals je niet imponeeren; er zijn ook menschen (maar ik wist, dat jij daar niet toe behoort), die de 'zonde' zoo 'interessant' vinden, dat ze die meer op

prijs gaan stellen dan de deugd. Ik voor mij houd alleen van *een persoonlijk* leven, dat zich zijn eigen maatstaven van goed en kwaad schept.

Ik heb zoo langzamerhand veel behoefte aan een beetje vacantie. Maandag was ik zoo beroerd, dat ik een dag in mijn bed bleef, met koorts; ik denk, dat ik me wat veel gepermitteerd heb vorige week; Enschedé, school, Amsterdam, Eibergen, Rotterdam, ik was regulier bek af. Veertig karaats ben ik nog niet heelemaal, maar het loopt wel weer. Alleen heb ik het vervelende toekomstvisioen, waarschijnlijk 1 April a.s. al te moeten verhuizen. Jammer dat ze daarmee niet een half jaar kunnen wachten, dat zou veel onnoodig gesjouw voorkomen.

Er is een kans, dat ik in de Paaschvacantie, na Parijs, in Kopenhagen zal spreken. Dat zou verrukkelijk zijn, met zijn beiden van Parijs even naar Kopenhagen! Want dan ga je natuurlijk mee, dat spreekt. Alleen moet ik ook beslist twee dagen niets anders doen dan uitslapen, in Eibergen of Zeist.

In Eibergen was een algeheele familiereünie. Oom Jan en tante Lize, oom Nico en tante Cato waren er, om het jubileum van de Spaarbank te vieren. Een zeer kapitalistische samenkomst dus, met menu's aan tafel in den vorm van spaarbankboekjes! Met om Nico zwaar gedebatteerd, die natuurlijk geheel andere definities had dan in zijn brief. Die ijdelheid had hij natuurlijk niet zoo bedoeld! Een merkwaardig levende man blijft het toch… Er bestaan verder plannen, om het huis in Eibergen af te breken en door een ultra-moderne tent voor Jan en Ly te laten vervangen. Men is er zeer vol van en het belooft voor ons in den toekomst een ideaal vacantieoord te worden!

Gisteren dineerde ik bij een redacteur van de N.R.Ct., van Houten; buitengewoon aardige menschen, waar je beslist kennis mee moet maken.

Het voorjaar is hier soms ook al prachtig. Ik hoop dat het in de vacantie volledig vat op me zal krijgen, maar ik ben nu van tijd tot tijd al aangestoken.

Lou is weer beter, het viel mee. Zaterdag ga ik naar Zeist. Dag, een massa voorjaarszoenen van jou Menno.

<Naar je werk ben ik erg benieuwd! ik heb hier allerlei prachtige oefenobjecten.>

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte (Bourg-La-Reine)

Rotterdam, 20 maart 1930

aant.

aant.

L.H.

Juist kreeg ik je brief. Zit nu in den trein, om een lezing in Almelo te houden. Ik was werkelijk even bang, dat er een brief van je was verloren was gegaan, maar begrijp, dat je bij geregeld werk niet erg tot schrijven komt.

Ik schrijf binnenkort meer. Begin me langzamerhand op de vacantie te prepareeren, Kopenhagen nog onzeker. Volgende week verhuis ik naar *'s Gravendijkwal 142B*. Rare maar niet ongezellige kamer. Ik zal er maar niet al te veel aan doen.

Bedank Souzie voorloopig voor haar vleiende brief. Dag!
Je Menno

<Er worden al van alle kanten aanvallen op je nieuwe vak geprepareerd!>

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 23 maart 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

R'dam, 23 Maart 1930

Mijn liefste Hanneke,

Je hebt mijn kaart uit de trein zeker ontvangen? Daaruit zul je dan wel weten, dat ik het de laatste dagen weer schrikbarend druk had; er kwamen nog artikelen en correctiewerk bij, zoodat ik hoe langer hoe meer naar de vacantie smacht. Ik stuurde je gisteren ook de N.R.Ct. en Filmliga). Het gaat hier overigens alles zijn gewone gang. School, lezingen, etc. Gisteren was ik in Zeist, trof daar ook alles in orde. Zaterdag Filmliga geweest, waar de heer de Keukeleire een pijnlijk échec had te lijden. Hij was er heelemaal ontdaan van, maar het was dan ook werkelijk, na de beide knalprogramma's 4 en 5, niet veel soeps, gewild modern en Freudiaanscg-aanstellerig. 's Avonds ging ik eerst naar Utrecht, ten huize Marsman, alwaar Dick en Enny verzameld waren. Je moet van hen allen de hartelijke groeten hebben! Het was prettig, hen weer eens te zien. Dick's dichtbundel (tje, ik kreeg die in een enveloppe, symbolisch feit!) is uit, heet nu definitief 'Het Andere Land'. Je weet mijn opinie erover. Heb je zijn stuk over van Loon in de V. Bladen gelezen? Dat was uitstekend, en viel heelemaal buiten zijn gewonen precieuzen toon. Ik heb nu ook het losse omslag van het 'Carnaval' gecorrigeerd; het is aardig, met groote maskers in een lange rij om het heele boek heen. Het komt de volgende maand uit.

Nu iets over de vacantieplannen. Vanmorgen kreeg ik bericht uit Kopenhagen, dat mijn lezing 'so gut wie sicher gestellt ist.' Waarschijnlijk gaat het dus door! Nu krijg ik Woensdag 16 April al vacantie, zoodat ik Donderdag in Parijs kan zijn. Ik wilde daar met je blijven tot en met de Paaschdagen (één en ander trouwens afhankelijk van de definitieve datum der lezing), dan naar Holland terug; ik neem de films dan in een verzegelde koffer mee, en we gaan door naar kopenhagen. Ik weet niet, hoe je vader en moeder erover denken, maar in ieder geval ga je mee! De reis kost heen en terug f 100. Ik zelf krijg alles vergoed, dus zoo nodig betaal ik jouw ries uit mijn 'fonds'. We zullen dat misschien zoo gauw niet kunnen herhalen, en ik vind het veel te prettig, je mee te kunnen nemen. Als het doorgaat, neem ik, behalve jou, 'Brug', 'Regen', 'Voetbal', 'Jardin du Luxembourg' en een filmpje van Mol

mee. Een mooi programma, en zeer representatief; alleen ben ik ietwat benauwd voor mijn duitsche redevoering!

Dan zal het ook hoog tijd worden, om aan de trouwerij, en vooral aan een huis, te gaan werken! Ik kijk hier wel voorloopig wat rond, maar definitief wil ik natuurlijk zonder jou niets doen. Ellendig, dat ik nu eerst nog verhuizen moet. Er beginnen hier al symptomen, zooals afgenomen gordijnen, rond te spoken. Vannacht ben ik plotsklaps door mijn bed gezakt, aangezien het maar een hulpbed is (het andere is al verdwenen). Ik was overigens te slaperig, om krachtdadige pogingen tot reparatie te doen.

Met dit alles komt er van echt werken niet veel terecht. Mijn nieuwe boek heb ik in groote trekken in mijn hoofd; titel: 'Reizen met Octavianus'. Maar ik hoop op de zomervacantie. Dat is tenminste een tijd om *vele* dingen te doen.

Zondag las ik in Zeist een brief van v.Gennep over jou en je verhouding tot Parijs. Hij beschouwt de zaken vanuit typisch rationalistisch, nuchter standpunt, begrijpt er m.a.w. niets van, als ik goed zie. Hij schrijft bewonderend over je bindkunst, maar kennelijk vindt hij ook, dat die goed is, om je gedachten te kalmeeren! Of liever: zoet te houden. Een echt eenzijdige mannentheorie. Trouwens, het woord 'Hegel' bij het Carnaval der burgers is voorbarig en oppervlakkig, want het gaat, hoewel het in de 'drieslag' (burger, dichter, carnaval) misschien iets op Hegel lijkt, precies tegen mijn conclusies in. Bovendien, dat onmiddellijk etiquetten-plakken-met-andere-namen heeft toch ook niet den minsten zin. Natuurlijk heft iedereen invloeden ondergaan, maar dat is toch het interessante niet. Het interessante is, of hij zichzelf tracht te zijn.

Brief van Souzie was lief, onbenullig en een weinig coquet. Ik zal haar vandaag of morgen wel iets antwoorden. Overigens vind ik het kiekje met jongenskop van je nu overtroffen door de Photomaton uit Parijs!

Ik scheid er nu ook maar mee uit. Het wordt tijd, dat we weer bij elkaar zijn. Maar schrijf toch maar gauw weer! Ja? Dag! Veel lange zoenen van

jouw
Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

30 maart 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

Zeist, 30 Maart 1930

Mijn liefste Hanneke,

Laat ik maar dadelijk beginnen, je te schrijven, dat de zaak Kopenhagen van vaderlijke zijde, in orde is! Je brief was zeer listig een juist een uur daarvoor had ik het offensief al met goed gevolg geopend. (Overigens: de familie van Dres woont

ergens in Jutland, maar schrijf daar nu maar niet meer over!) Over de reiskosten heb ik het nog niet gehad, maar voorloopig neem ik die maar voor mijn rekening.

Nu mijn plannen. Ik heb die eenigszins gewijzigd. De lezing is op *Donderdag 24 april*, s'av. 7 en 9 1/2. Nu zal ik de films maar direct naar K. laten zenden, zoodat ik zelf niet eerst naar Holland terug moet. Het wordt anders allemaal zoo verschrikkelijk gehaast. Nu ben ik dus, als er niets tusschenbeide komt, van zins, 17 april in Parijs te komen. We kunnen dan maandag daarop naar Kopenhagen vertrekken over Keulen-Hamburg (een heele reis, denk er aan, meer dan 24 uur!) We zijn dan Dinsdag wel in Kopenhagen. Wil je me het pleizier doen, vast eens aan een Reisbureau informatie in te winnen naar de duur van de reis en de mogelijke treinen, en mij dat schrijven? Ik moet n.l. daarover binnenkort naar Kopenhagen bericht zenden. Geef me dus vooral *verschillende* mogelijkheden op. Vrijdag wilde ik dan weer uit Kopenhagen vertrekken naar Holland. We hebben dan in ieder geval een paar dagen voor Denemarken. Als alles gaat, zooals ik het wensch, lijkt het me een prettige Paaschvacantie!

Mijn reis naar Parijs zal wat fantastisch zijn. Ik moet n.l. *6* lyceum-leerlingen mee nemen! Eerst was het er één, tot nu langzamerhand alles zich aanmeldt. Ik heb toegestemd, maar alleen als conditie gesteld, dat ze aan het Gare du Nord worden afgehaald. Kijk dus niet verbaasd, als ik als handelaar in blanke slaven en slavinnen arriveer! Het is safe!

Verder: er is een vacature aan het Gemeentelijk lyceum te Haarlem. Ik denk daar te solliciteeren. Hooger salaris, beter wonen, dicht bij Amsterdam. Lijkt het jou ook niet prettiger?

Natuurlijk is het zeer de vraag, of ik ook maar de minste kans heb; maar het is te probeeren, en ik meen, dat ik het niet moet nalaten.

Gisteren ben ik verhuisd. Van half twee tot zeven gewerkt, en nu is alles overgebracht en geïnstalleerd. De kamer lijkt me heel geschikt.

Model ongeveer als volgt:

[schets]

Ik heb alles voorloopig ongeveer zoo als hier aangegeven geplaatst; het ziet er vrij behoorlijk uit.

Het lezingenseizoen is met Donderdag j.l. voor mij afgeloopen. Het wordt ook al te mooi weer. Ik heb werkelijk behoefte aan wat vacantie, en ben (hoogst belachelijk, en alleen goed, om verloochend te worden) werkelijk van plan, om in Parijs veel te luieren. Om dan in Kopenhagen tenminste weer op volle kracht te kunnen opereeren.

Nog eenige commentaar op je vorige brief:

1e adres van Henny en Rien is: Oudwijkerlaan 4B Utrecht,

2e Aan Souzie trachtte ik een briefje te schrijven. Was het leesbaar?

3e La Femme Silencieuse van Achard zag ik destijds ook in l'Atelier, met Dullin in de hoofdrol. Ik vond het geweldig goed, herinner ik me, vooral Dullin.

We kunnen nu gauw weer praten. Dag!

Veel lange zoenen van
jouw Menno

's Gravendijkwal 142b

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
Aan
J.M.B. Stolte (Bourg-la-Reine)

[Rotterdam, begin april 1930]

aant.

Lieve Hanneke

Hierbij *f* 20, die ik nog in mijn portefeuille had. Schrijf maar, als je nog meer noodig hebt! Van het salaris van April kan nog wel wat af. Maar denk aan Kopenhagen!

Je hebt mijn brief nu natuurlijk ontvangen. Na dien niet veel nieuws. Schrijf gauw weer, want je laat me toch wel even weten, of je dit geld gekregen hebt?

Dag! Veel zoenen, in veel haast

van jouw

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 4 april 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 4 April 1930

Mijn liefste Hanneke,

Ons uitstapje naar Kopenhagen was nog bijna lelijk in het gedrang gekomen. Ik schreef je, dat papa Stolte zijn toestemming had gegeven. Welnu, de volgende dag belde hij op (ik was niet thuis), dat hij 's avonds kwam (Maandag). Ik dacht natuurlijk: het is mis. Maar er kwam niemand, alleen een telegram: kom Dinsdagavond. (Trein gemist). Dinsdagavond haalde ik dus met ietwat begrijpelijke spanning je vader af, reed ijlings met hem in een taxi naar huis, en wachtte af. Hij begon met bruusk te zeggen, dat hij er een nacht over had geslapen en de reis niet kon toestaan. Waarop ik: dat ik dat vervelend vond, en er mijn consequenties uit zou trekken. Als vader gaf hij eerst op: de conventie. Die ik natuurlijk daarop begon te bestrijden. Maar hij bleef op zijn stuk staan, terwijl ik door liet schemeren, dat ik me er in geen geval bij

neer zou leggen. Na eenig heen-en-weer-gepraat de plotselinge vraag: ‘Wat denk je eigenlijk over het trouwbriefje op het stadhuis?’ Toen begon ik iets te vermoeden. Ik heb toen zoo goed en zoo kwaad als het ging mijn principes over het huwelijk trachten uit te leggen. Het debat viel toen ineens wonderlijk mee. Het bleek me nu al heel gauw, dat niet de Zeister conventie hem het meest dwars zat, maar wel de vrees, dat wij deze reis als een soort ‘onechte’ huwelijksreis (één kamer, één bed etc.) zouden opvatten. Daarbij kwam dan nog de letterlijk vastgeroeste meening, dat jouw vertrek naar Parijs eigenlijk toch de prelude tot het afmaken van de verloving was. Hij had dat uit jouw uitlatingen opgemaakt, zei hij. Nu was hij bang, dat deze samenloop van omstandigheden op ‘ongelukken’ zou uitdraaien. Je begrijpt, het was moeilijk uit te leggen, waarom je *wel* naar Parijs was gegaan! Hij vond, je had moeten blijven, als je de moeilijkheden tenminste niet wilde ontvluchten; daarmee gaf hij m.i. dan ook het bewijs, dat hij het toch precies *niet* begreep, want samen hebben wij nooit moeilijkheden gehad (zooals je vader denkt). Maar ik heb hem iets trachten duidelijk te maken van de beteekenis van een zelfstandig leven van drie maanden (eenige malen door krachtige ‘nonsens’ onderbroken!); daarna gezegd, dat de reis naar Kopenhagen als afsluiting daarbij hoorde (‘nonsens’), en dat ik die reis dus helemaal niet als een snoepreisje opvatte. (Stel je voor, hij bood me in het begin zelfs een reis naar K. aan, maar *na* ons trouwen! Wat een zonderling idee!). Toen ik eenmaal zoover was, bleken ineens alle bezwaren verdwenen! We zijn toen in de beste verstandhouding gescheiden, ik blij, dat ik diplomatisch was ingegaan op zijn bruuskheid. Ik apprecieerde dit gesprek zeer, omdat ik nu tenminste duidelijk heb gemerkt, dat het ook je vader tenslotte alleen om je welzijn is te doen, en niet om de letter van de conventie. Natuurlijk blijft hem al deze nieuwerwetschheid hinderen, maar hij is in staat, daarover heen te stappen. Ik stel dat werkelijk zeer op prijs.

Curieus overigens, zooals je vader zich uitdrukt over zulke dingen. Hij had het op een zeker oogenblik over ‘de duivel’ en bedoelde daarmee de verleiding, om in één bed te kruipen. De angst voor het onechte kind zit er toch wel diep in, en daarmee de (m.i. geheel valsche) vereering voor de maagdelijkheid van de vrouw, die nog niet getrouwd is (niet, dat ik het tegendeel hooger stel; maar het is voor mij een zuiver practische quaestie). Maar bij je vader komt het werkelijk voort uit de angst, jou iets zou kunnen overkomen. Ik geloof eigenlijk, dat hij bang was, dat wij, door de driemaandelijkse scheiding weer wat verblind door illusies, een wanhopige afscheidsroes wilden vieren, waarvan jij dan de dupe zou kunnen worden. Nu, ik heb hem dienomtrent gerustgesteld, en hij heeft nu voluit en werkelijk gerust zijn toestemming gegeven. Natuurlijk heb ik bijna moeten zweren, dat we in Kopenhagen in gescheiden huizen zouden logeeren...

Vanmiddag ben ik naar Haarlem geweest. Er is zeker kans, als Schrijver mij tenminste behoorlijk wil helpen. Haarlem is een prachtige stad, het wonen is er prettiger en goedkooper, we zouden vlak bij Amsterdam zitten en bij de zee, *f*600 meer salaris. Enfin, er zal wel niets van komen, dus blijf nu maar vasthouden aan de gedachte van een Rotterdamsch appartement! Ook daar zullen we tenslotte best kunnen leven.

Ik heb reusachtig zin in de vacantie! Ik schrijf, denk ik, uit puur pleizier niet veel meer dan wat nieuws. Hoor ik van jou gauw treinen naar Kopenhagen?

Gisteren was ik voor de Liga in Amsterdam. Plotseling, 's avonds, kwam Joris uit Rusland terug! Niets veranderd, gezond en wel. Maar Nus Franken verzocht me, speciaal de groeten aan je te willen doen. Hij werkt hard in de Uitkijk en heeft er succes! De zaak loopt goed.

Ik zal vanavond nog even naar Eibergen schrijven, want ik hoorde in lang niets. Ze weten niet eens, of ik al verhuisd ben.

Nu, lieve Pjotr, heel veel zoenen (ze worden nu binnenkort echt!) van
jouw Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 11 april 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 11 April 1930

Mijn liefste Hanneke,

Zojuist las ik je brief, en ik antwoord nu maar gauw, gezeten temidden van de laatste débris der voor-vacantiedagen. Mijn voornaamste werk is nu nog de speech in Kopenhagen, die half af is, en die ik gisteren al in het hollandsch hield op de z.g. 'Dietsch-academische leergang' (Vlaamsche studenten in Amsterdam). Maar in het duitsch durf ik niet heelemaal te improviseeren, dus typ ik alles maar. Dit zal nu wel van mijn laatste brief zijn! Ik begin nu trouwens ook werkelijk te verlangen, eens zelf bij je te zijn. Dus: Donderdag kom ik, *niet* met de Pullmann, maar met de gewone D-trein, die *9.12* uit Rotterdam vertrekt. Informeer nog even aan een reisbureau, hoe laat hij in Parijs is, want ik verwacht je beslist aan het Gare du Nord! Die begeleidende kinderen raak ik daar ook weer kwijt, wees daarop maar gerust; je zult verschillende wachtende tantes of ooms zien staan. Ze zijn veel te benauwd voor de handel in blanke slavinnen, om niet te komen. Ik heb een geheime illusie, dat ze mijn reis betalen; de hoofdpersoon is verwant aan v.d. Bergh's Margarine (Blue Band), die een dusdanig onbeschaamd dividend uitkeert, dat ik er eventueel geen bezwaar tegen zal maken. In ieder geval reserveert Blue Band plaatsen voor me.

Reis naar Kopenhagen is ook in orde. Ik heb geschreven, dat we er Dinsdagmiddag 18.50 aankomen. We hebben dan ruimschoots tijd voor allerlei: interviews, proefdraaien, en eigen pleizier.

De organisatie van de Parijsche dagen laat ik aan jou graag over. Je bent er nu heelemaal in en kunt beter uitmikken, wat we kunnen doen. Je weet, ik hoef Parijs niet meer als toerist te bekijken; we kunnen er uit zoeken, wat we willen. Natuurlijk wil ik graag met de menschen waar je over geschreven hebt, kennismaken! Wil je voor een hôtel voor me zorgen? Niet te duur, maar ook niet al te vuil. Een soort Mont-Parnasse-tusschensoort; maar je zult zelf het beste weten, waar het het

gemakkelijkst is in verband met de ligging van Bourg-la-Reine. Waarschijnlijk zal Jo Otten, die gisteren naar Parijs is vertrokken, je dezer dagen wel opbellen. Hij zal je dan voorloopig wel een en ander over ons heerlijk Rotterdam meedeelen.

De brief van vader aan jou valt me toch weer van hem tegen. Maar het ligt heelemaal in zijn lijn; tegenover mij wil hij graag goedwillend zijn, maar hij laat geen haar van zijn principes afnemen, en schrijft weer rustig: '*Men* stuurt geen jongelui het buitenland in!' Dat 'men' is tegenover Zeist misschien juist, maar verliest in een ietwat breeder verband totaal zijn waarde, en mij imponeert het zeker niet. Zijn levensbeschouwing is compleet die van den *goeden* maatschappelijke burger. En om de goedheid accepteer ik alles tenslotte. De 'vage mededeeling' waarover hij schrijft, *moet* voor hem noodzakelijkerwijs vaag en belachelijk blijven. Ik meende alleen, dat ik eerlijkheidshalve verplicht was, hem te zegen, waarom ik er op gesteld was, dat je *nu* meeging en niet later eens. (Het is trouwens eigenlijk dezelfde quaestie als destijds met de week-ends). Maar dat wil er bij hem nu eenmaal niet in. Enfin, nu je eenmaal je eigen leven hebt geleefd en dus zeker geen afhankelijkheisneigingen meer zult hebben, zullen papa en ik er wel even goede vrinden om kunnen blijven. Maar *reken hier op*, dat ze in Zeist zich nog niet kunnen *indenken*, dat je wel eens heel wat zelfstandiger en onafhankelijker terug zou kunnen komen! Ze zullen op *precies* dezelfde manier weer het kind in je willen zien (althans je vader). Je zult dan ook vanzelf merken, hoe zonderling en vaak onzinnig het aandoet, weer te worden 'bemoederd', als je drie maanden je eigen belangen *werkelijk* hebt verzorgd. Maar ik denk, dat je aangeboren diplomatie ook dat wel zal overwinnen. Je vader *is* één van de moeilijkste naturen (voor menschen van mijn slag dan), om mee om te gaan; maar zijn uitgesproken goedheid maakt het tenslotte mogelijk.

Je moet er op voorbereid zijn, dat er verrassingen mogelijk zijn bij ons wederzien. (o woord!). Je zult merken, dat we, ondanks veel schrijven, *toch* aan elkaar 'ontwend' zijn. Maar ik geloof vast en zeker, dat het heel gauw weer 'wennen' zal! Het voornaamste is, dat je nu totaal op je zelf staat, niet meer van mijn opinies afhankelijk bent (minder nog dan vroeger) en *daardoor* juist gemakkelijker mijn moeilijkheiden zult begrijpen. Als - zooals je schreef - het gevoel van soms niet er tegen op te kunnen, weg is, dan is het voornaamste bereikt, dan zal ik ook geen moment meer bang zijn, om de verantwoordelijkheid van een huwelijk aan te durven.

Gisteren bezocht ik de curatoren in Haarlem. Het zou een schoone gelegenheid zijn, maar ik stel de kans niet hoog, helaas. Er zijn 12 sollicitanten; één daarvan is, naar de rector mij zei, een zeer ernstige concurent voor mij. Ik vermoed, dat dit wil zeggen: hij no. 1, ik no 2 op de voordracht, met resultaat, dat ik in Rotterdam blijf. Ik schrijf het dus voorhands maar af. Gelukkig heb ik in ieder geval het volgend jaar een mooie rooster, en er is in Rotterdam toch ook wel te leven.

'Die Nacht gehört uns' heb ik ook gezien; een prul m.i., afgezien van de aardige geluidseffecten. Het haalt niet bij 'Atlantic'!

Met Wim gaat het nog altijd zeer matig. Hij heeft nog altijd hard koorts, maar zal het toch wel halen; er is geen direct gevaar. Moeder schreef me, dat ze je erover had ingelicht.

Nou kom ik heel gauw en ik zoen dus niet meer per brief. Schrijf me nog even over de enkele bijzonderheden van hôtel en aankomst D-trein! Dag!

Jouw Menno

<Wat flauw van Kees v.d.W., om niet voor je te betalen! Ik was verontwaardigd!>

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

[13 april 1930]

aant.

aant.

Zondag

L.H.,

Vandaag heb ik Wim even (voor het raam van de barak) opgezocht. Hij is nog steeds niet erg in de goeden richting. Ik hoop, dat hij, voor ik op reis ga, weer wat beter zal zijn, want het is niet helemaal veilig, in dezen situatie.

Verder schijnt het ongeluk niet alleen te komen. Gisteren paniek: Ly er vandoor met haar eersten amant, Hora Adema. Jan natuurlijk compleet in de war, eerst geen ander spoor van de ontsnapte dan een toevallige ontmoeting van haar met Truida, die haar heel toevallig bij Adema achter op de motorfiets zag zitten! Het is zeer romantisch, maar de romantiek is wat verouderd. En voor Jan is het erg beroerd. Wat er bij Ly is omgegaan, weet ik niet; in ieder geval beter, dat het nu maar gebeurt, dan dat zij later voortdurend naar no.1 bleef hunkeren. Het Carnaval der liefde is in vollen gang; maar als je er zelf bij betrokken bent, is het niet humoristisch.

Toch hoop ik ondanks alles Donderdag op den bepaalden tijd in Parijs te zijn! Mannus komt Vrijdag ook nog!

In Zeist was gisteren alles best. Ze verheugden zich natuurlijk erg op je terugkomst.

Dus: zonder verder tegenbericht ben ik er Donderdag! Dag!

Een zoen van
jouw Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte (Bourg-la-Reine)

Eibergen, 19 april 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Eibergen, 19 April 1930

Lieve Hannie,

Wees niet bang, dat ik je met een poging zal overvallen, om ‘alles ongedaan te maken’; zoo dwaas ben ik niet, na de zoo ongeveer helsche nacht en heenreis, die ik heb doorgemaakt. Ik beschouw onze verloving als verbroken; je ring heb ik afgedaan en weggeborgen. Het is me gebleken, dat er dingen veranderd zijn, die niet met lapmiddelen zijn te repareeren; en daarvan wil ik de consequenties volkomen trekken. Ik heb nu echter [xxx] nagedacht en ik heb in zooverre hersteld, dat ik weet, objectief te kunnen schrijven; de herinnering is niet meer zoo physiek ellendig als gisteren. Het is hier op het oogenblik een trieste geschiedenis; ik wist niet, dat mijn vader b.v. er door deze drie opeenvolgende tragedies zoo onder was geraakt, het is voor hem ook een geweldige slag. Ik schrijf dit niet als sentimenteel effect, want ten slotte zijn het alleen *onze* belangen, waar ik het over wil hebben; maar het is ellendig om te zien, hoeveel beroering ook bij anderen zulke verschuivingen teweeg brengen. Ik vertrek overmorgen naar Kopenhagen, want ook hier houd ik het niet lang uit.

Ik zie achteraf mijn paar uren met jou in Parijs als een waaghalzing, waarvan we geen van tweeën iets hebben kunnen vermoeden, en die op een bankroet is uitgeloopen. Wel heb ik geschreven over de mogelijkheid, dat we elkaar niet zouden herkennen, maar zulke fatale gevolgen heb ik me daarvan onmogelijk kunnen (of misschien willen) indenken. Het was die drie maanden gekoesterde illusie, dat de *vrijheid* ons zoo spelenderwijs in elk opzicht tot elkaar zou brengen, die bij deze gelegenheid behoorlijk werd vernietigd. Een onmogelijk ideaal van twee verschillende vrijheden, maar dat er nu eenmaal was. Toen ik, al in de eerste minuut, merkte, dat het niet zoo was, dat we niet triomfantelijk die bevrijding zouden deelen, bleef er bij mij nog maar één gevoel over: alle jalouzie, die ik drie maanden lang had verdrongen, om toch maar vooral niet den indruk te wekken, dat ik invloed op je zou willen uitoefenen, alle verbittering over mijn eigen liberalisme, waardoor je zoo totaal van me vervreemd was. Dat waren alle uitingen van me op dien avond; ik zou geen kracht meer gehad hebben voor eenige tegemoetkoming, ik moest ineens al die verbittering uit laten vieren, in mezelf, tegenover jou later in woorden, waarvoor ik me schaam, ook al had ik je toch niet anders kunnen zeggen. Ik haalde op dat moment alles, wat je in die drie maanden had beleefd, alle invloeden, die voor jou realiteit zijn en voor mij niets dan namen (*Chavez*, van Gennep, wat weet ik daarvan, wat kan ik daar in godsnaam aan argumentatie tegenover stellen, wat weet ik van de wijze, *waarop van Gennep ‘l'esprit français’ interpreteert!*); ik haatte mijn eigen sceptische en liberale levenshouding, ik zou bijna gewild hebben, dat ik, vóór drie maanden, mijn invloed op je had gebruikt, om je terug te halen. Je moet probeeren, dat van me te begrijpen; ik heb altijd in de meening verkeerd, ook door je brieven, dat we *niet* van elkaar vervreemd waren, dat ik dus als een wijs man (n.b.) had gehandeld, door aan te dringen op je reis, en nu bleek het, dat ik op een dusdanige manier mijn eigen glazen had ingegooid, dat al mijn resteerende trots er tegen in opstand kwam. Ik kon daarom ook niets bekennen, niets liefs zeggen of doen, de schok was te groot, ik wat totaal versteend.

Bij jou zal het, veronderstel ik, wel op een analoge manier zijn gegaan. Je hebt zeker gedacht, dat je mij gewoon in je veranderde leven kon opnemen, en dat bleek niet zoo te zijn; ik paste er niet in, ik speelde er geen rol in. Je zag mij als een vreemde met vriendschappelijk intenties en meer niet. Dat alles is verklaarbaar genoeg.

Ik zou je hierover niet meer schrijven, als ik niet één woord zeer bepaald te herroepen had. Misschien herinner je je, dat ik zei, geen moeite te zullen doen, je terug te winnen. Dat neem ik bij dezen terug. Ik zal die moeite *wel* doen, omdat ik van je houd. Na het eerste halfuur, toen ik volkomen verijsd was, wist ik weer, dat

ik van je hield, als vóór de drie maanden; ik kon het alleen op geen enkele andere manier laten blijken, omdat de afstand tusschen ons al zoo groot was geworden, dat er niets voor me overbleef dan de walging van mijn eigen illusies en van de heele levenscomedie. Mijn trots verbood me om anders dan sceptisch en quasi-vriendschappelijk te doen; wat ik toch overigens onder die omstandigheden niet kon. Daardoor was ik niet in staat tot argumenteeren en ik zou dat een volgenden morgen ook niet gekund hebben.

Ik wil nu 'reëel' zijn. Er is niets op te lappen. Beginnen, deze verlooving-met-trouwplannen te herstellen, zou tot niets leiden, zelfs niet, als jij er uit medelijden of andere overwegingen toe zou willen meewerken. Daarvan is dus geen sprake; maar dat beteekent niet, dat ik een poging, om je werkelijk terug te winnen, wil laten voorbijgaan. Laten we daarom concludeeren, om te beginnen, dat we beiden geheel en al *vrij* zijn, om te handelen, zooals we willen. Ik wil je alleen één ding vragen: geef mij een fair chance, om je terug te winnen. Ik heb je destijds de kans gegeven (door mijn invloed in andere richting niet te gebruiken, wat overigens absoluut geen verdienste is), om je persoonlijke vrijheid te vinden, en ik heb dat met de egocentrische bijbedoeling gedaan, om ons *beiden* te helpen. Dit verplicht jou in geen enkel opzicht tot een soort tegenprestatie; en dat ik je toch om die kans vraag, beteekent, dat ik meer van je houd, dan ik me ooit had kunnen denken, toen ik je voor het eerst zag. Als je dus reageert met me deze kans niet te geven, dan zal ik dat accepteeren, en je zult verder van mij niets meer merken. Ik vraag het je, omdat ik niet weet, of je indrukken van eergisterenavond alles omvatten, wat er tusschen ons is. Inderdaad, onze brieven zijn bedrieglijk gebleken, maar deze avond kon het niet minder zijn. Dus: wil je me de kans geven, dan beloof ik ook fair play. Ik ben geen schooljongen, die langs dezen weg toch nog het 'bezit' van zijn meisje hoopt te herkrijgen. Ik wil je niet terug van vroeger, maar ik wil je opnieuw winnen. Dat ben je me waard, in alle opzichten. Daarvoor is noodig, dat er tusschen ons geen enkele officieele of zelfs moreel verplichtende band meer bestaat.

De kans, die ik je vraag, is deze: kom in Mei in Rotterdam wonen, en werken. Ik wil al mijn relaties beproeven, om je een betrekking, of een begin van werk thuis, te bezorgen. Ik leg er nog eens de nadruk op, dat ik dit niet als een onderhandsche hervatting van de verloving beschouw. Juist niet. Maar we zullen gelegenheid hebben, te beproeven, wat we in waanzinnige omstandigheden, aangewezen op één moment, hebben laten schieten. Ik wil geen sentimenteel beroep op het verleden doen; maar voor mij is er toch iets in ons verleden, dat me meer zegt, dan alleen een antiquarische herinnering zou doen.

Wil je me deze kans geven? Ik ben bereid ernstig te bewijzen, dat ik de les van Parijs heb geleerd. Natuurlijk is er één mogelijkheid, die bij voorbaat alles al onmogelijk zou maken; en die is, dat je òf aan Parijs òf aan *Chavez* zóó gebonden zou zijn, dat je mijn vraag om die reden zou moeten afwijzen. Als dat zoo is, vraag ik je, deze heele brief als niet geschreven te beschouwen.

Beloof me alleen één ding: denk goed na over je antwoord. Het heeft geen haast. Overweeg b.v. dit, dat ik dit in volkomen kalmte, en werkelijk zonder eenige hoop op een gerepareerde verloving, opschrijf, alleen met het groote verlangen, op een andere basis van je te kunnen houden. Je weet, dat ik geen idealist ben, die aan wonderen gelooft; ik wil het risico van mijn voorstel aanvaarden, omdat de inzet mij niet onmogelijk voorkomt.

Ik kom hier Zaterdag uit Kopenhagen terug; Dinsdag daarop ga ik weer naar *Rotterdam*. Je antwoord vind ik wel ergens.

Menno

[aantekening van J.M.B. Stolte: <'k Was te jong om hierop in te kunnen gaan en eerst veel later toen 'k dit gekund zou hebben was 't niet meer aan mij dit te mogen voorstellen. H>]

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 5 mei 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 5 Mei 1930

Lieve Hannie,

Na mijn brief uit Eibergen is er weer veel tijd verloopen, waarin ik veel heb nagedacht. De herinnering aan die verschrikkelijke episode in Parijs is wat uitgesleten, minder tastbaar geworden; zooveel genade heeft onze lieve heer toch nog met ons, dat alles verbleekt. Ik voel, dat ik nu objectiever nog kan denken dan toen ik je uit Eibergen schreef. Oppervlakkig zou iemand misschien van mji al zeggen, dat ik er overheen was, zoo heb ik mijn houding al weer teruggevonden. Niets is minder waar. Maar ik kan weer op mezelf neerkijken, zonder het onverdraaglijke van de herinnering zoo te voelen als een paar dagen na Parijs. Kopenhagen heeft me eenigszins afgeleid, maar toen ik in Eibergen was, voelde ik weer de onrust.

Je brief heb ik, geloof ik, goed begrepen. Het trof me, dat het weerzien van je vriendenkring je zoo tegen was gevallen. Dit gaf me eenige troost bij alle misère, en wel hierom. Ik had langzamerhand het gevoel gekregen, dat ik in het afgeloopen jaar niets anders gedaan had dan je forceeren in een richting, die blijkbaar de jouwe niet was. Dit bezorgde me een verbitterd gevoel over de hele verlovingstijd, iets van: heb ik dan niets anders gedaan dan iemand, die gelukkig was, stelselmatig ongelukkig maken, door denkbeelden, die voor *mij* stellig geen ongeluk beteekenen, maar voor een ander wel! Ik had uit Parijs de herinnering meegenomen, dat je aan Parijs vastzat en dus eigenlijk niet anders had gedaan dan de ééne gebondenheid voor de andere te verwisselen. Daarin heb ik me ongetwijfeld vergist, anders zouden je vrienden je zeker niet zijn tegengevallen. Er moet *toch* een verwantschap (hebben) bestaan tusschen onze levenslijnen; ik heb niet alleen kapot gemaakt, maar toch ook iets positiefs aan je leven veranderd. Als ik dan op één na de laatste brief overlees, die je me uit Parijs schreef, dan begrijp ik plotseling niet meer, hoe alles zich in deze richting zoo vervloekt snel heeft ontwikkeld. Eerst wilde ik die brief niet herlezen, maar voor een paar dagen heb ik het gedaan, en het heeft me opnieuw verwonderd, het contrast.

Ik wil overigens reëel blijven. De feiten heb ik te accepteeren, heb ik nu ook geaccepteerd. Je voelt geen liefde meer voor me, je beschouwt me als een vriend. Dat maakt voor mij voorloopig alles verder om mogelijk. Ik weet, dat ik je niet als vriendin wil ontmoeten. Het zou alles weer openhalen, wat nu bedrieglijk lijkt op dicht-zijn. Wanneer het tusschen ons uit moet zijn, dan moet ik je nooit meer zien, je beeld laten vervagen, dat is het eenige middel. Wat ik je in mijn vorige brief schreef over 'terugwinnen', bevestig ik nog eens. Maar je moet dat vooral niet te simplistisch opvatten. Er zijn twee mogelijkheden, waarbij vooropgesteld moet blijven, dat ik je in ieder geval tot iets heb geforceerd, waardoor je je bij mij niet gelukkig voelde. De eerste mogelijkheid is, dat ik werkelijk van een voor ongecompliceerd geluk geboren meisje een vrouw heb gemaakt, die tijdelijk door een verliefdheid werd verblind, een zoo dus van haar eigenlijke levensroeping, gelllukkig getrouwde vrouw van een (betrekkelijk) ongecompliceerd man te zijn, werd afgeleid. Is dat zoo, dan was onze verloving inderdaad een groote vergissing; blijkt het, dat je het zoo voelt, dan zal ik ook nooit meer een poging doen, je 'terug te winnen'. Een tweede mogelijkheid is (en ik sluit die nog niet buiten), dat ik je te overhaast van het schoolmeisjesstadium in een moeilijke verhouding tot een ingewikkeld individu heb gebracht, maar *dat de hoofdzaak toch juist was*: dat je m.a.w toch niet voor een geluk zonder beproeving geboren bent. Als dit tweede juist zou zijn, zou ik iedere poging wagen, zelfs ten koste van mijn eigen betrekkelijke zielsrust, om je terug te winnen. In dat geval zou ik ook moeten zeggen, dat ons besluit in Parijs overhaast is geweest. In dat geval zou ik je ook alleen willen vragen om een ontmoeting, waarbij we zouden kunnen probeeren, elkaars motieven beter te doorzien.

In alle andere gevallen heeft een ontmoeting geen enkelen zin. Als je zeker meent te weten, dat je voor mij geen andere dan vriendschappelijke (laten we zeggen: amicale) gedachten hebt, dan moet ik je zoo gauw mogelijk als de vrouw, waarmee ik een jaar samenleefde, trachten te vergeten. Als ik je brief goed begrijp, *is* dat voor jou inderdaad zoo, omdat je schrijft, dat het voor jou en de liefde, die je in je voelt, hetzelfde is, of je me ziet of niet. Begrijp ik dat goed, *dan* moeten we elkaar uit den weg blijven. Maar mocht er de minste twijfel in je opkomen, of je besluit in Parijs juist is geweest, denk dan niet, dat ik eventueele desillusies van een ontmoeting niet zou kunnen of willen riskeeren. Ik geloof, dat ik je zoo het beste duidelijk gemaakt heb, wat ik met 'terugwinnen' bedoel. Het is niet, de naïeve verwachting dat het perse weer in orde moet of zal komen. Maar omdat ik voor mij het tegendeel niet kan uitsluiten, zeg ik je, waartoe ik bereid ben. Het is evengoed mogelijk, dat je van iemand anders gaat houden, het zou zelfs nog mogelijk zijn, dat je met iemand anders ongelukkig werd, zoodat je pas dan zou kunnen inzien, waarom ik van je houd, waarom het dus ook *onjuist* is, als je schrijft, dat mijn werk no.1 was. Dat je dat zoo ziet, is misschien het bewijs, dat ik je geforceerd heb; dat je de uren, dat ik werkte, als diefstal of verraad beschouwde, geeft me inderdaad de overtuiging, dat ik veel te veel opeens van je geëischt heb.

De laatste brief, die ik van je vader kreeg, tracht me te suggereeren, dat ik geen enkele poging moet wagen, om iets te herstellen. Ik kan merken, dat hij au fond blij is, dat de voor hem toch altijd raadselachtige en onmaatschappelijke schoonzoon uit zijn familiekring is verdwenen. Hij raadt me b.v. aan, om een hond te koopen, zijnde dat meer iets voor mij. Of dat nu waar is of niet (het *is* niet waar!), ik vond het niet erg fijngevoelig, dat te schrijven, als iemand over een vrouw verdriet heeft. Maar ik weet, dat hij het goed meent, en dat zal mijn slotimpressie toch blijven.

Van je moeder heb ik niets meer gehoord. Ik had haar willen schrijven, omdat ik haar hartelijkheid werkelijk erg mis, maar ik kan er nog steeds niet toe komen. Vanmiddag zond ik haar een exemplaar van het ‘Carnaval’, dat Zaterdag is verschenen. Ik denk, dat zij zal begrijpen, hoe het bedoeld is. Opzettelijk heb ik jou nog geen exemplaar gestuurd; ik weet niet, of je er nu prijs op stelt, omdat ik het je zeker niet met de vereischte vriendschappelijke gevoelens zou toezenden.

Wim is weer heel wat beter. Hij was erg blij geweest met de brief, dien je hem uit Parijs had gestuurd. Ik merkte aan hem, dat het verbreken van onze verloving hem erg speet, in tegenstelling tot de dito van Jan en Ly.

(Ik moet je tenslotte met de eenigszins pijnlijke vraag lastigvallen, hoe ik je allerlei eigendommen, die nog op mijn kamer staan, moet terugzenden; maar ik moet het je toch vragen. Wil je me daarover nog inlichten?)

Dit alles moest ik je nog schrijven. Reageer er op, precies wanneer het je zelf het best lijkt.

je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 21 mei 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 21 Mei 1930

Lieve Hannie,

Ik heb lang geaarzeld, of ik je op je verjaardag zou schrijven. Misschien zou het kraniger staan, als ik het niet deed. Maar het is eerlijker, als ik wel schrijf. Ik denk op 21 Mei aan je, en dat kan niemand, dat kan zelfs jij, me niet beletten. Ik heb überhaupt sedert 17 Mei voortdurend aan je gedacht, en daarom wil ik op je verjaardag niet de pose aannemen, alsof ik je vergeet of negeer. Je op de gebruikelijke manier iets toewenschen, kan ik moeilijk. Daarvoor weet ik nog steeds te weinig, wat er in je omgaat sedert het korte moment, dat ik je in Parijs voor even terugzag. Ik weet niet, of je het pijnlijk vindt, aan de dag van voor een jaar terug te denken, of dat je nu al zoo objectief-ver van deze periode afstaat, dat je in staat bent, er zonder eenige emotie als een mislukte episode aan terug te denken. In ieder geval voel ik de behoefte om je te schrijven, dat ik aan je denk, niet zonder verlangen, maar zonder eenige verbittering. Ik zie duidlijk genoeg, waarom een vrouw, die met mij kan samenleven, wel niet te vinden zal zijn; met jou zou ik het aangedurfd hebben, en misschien zouden we ook wel failliet zijn gegaan, maar ik was volkomen bereid, de toekomst aan te durven. Enfin, het is voorbij, al zijn er nog steeds oogenblikken, dat ik het niet geloof.

Ik zou je op je verjaardag alleen wel willen schrijven, waarom je zoo'n onvervangbare rol in mijn leven hebt gespeeld en speelt. Je hebt zelf misschien niet geweten, hoe groot je invloed was. Je hebt je misschien wel vaak blind gestaard op de ideeën, die je niet met mij gemeen had, op de schijnbare geestelijke onafhankelijkheid buiten jou om, die ik inderdaad bezat. Maar of het ooit voldoende tot je is doorgedrongen, hoe je heele persoonlijkheid (dat zijn *niet* maar alleen hersens, ideeën, systemen, etc. etc!) voor mij geleidelijk aan onmisbaar werd, hoe alle duizend kleinigheden, waarvoor ik mijn dankbaarheid zeker nooit betuigd heb, mij het leven weer compleet leefbaar maakten, dat weet ik niet. Ik heb nooit de gave gehad om dat te zeggen, zelfs maar te laten merken. Altijd gaat bij mij de onzinnige gedachte voor, dat ik je tot mijn ideeën moet optrekken, terwijl ik nooit genoeg kon opgaan in jou zoals je was. Stom misschien, maar zoo ben ik nu eenmaal, en morgen aan den dag zou ik misschien weer niet anders zijn. Pas door het gemis blijkt je ten volle, wat een noodlot zich over je beweegt in die cerebrale hartstocht. En ik ben het niet alleen; of het Dick Koekebakker, of de oude Verschuur is, ze kennen allemaal het liedje, als je er over begint.

Niettemin kan ik niet zeggen, dat ik Jan benijd, omdat zijn verloving weer in orde is gekomen, op de wijze, *zooals* het in orde kwam. De zaak wordt op precies dezelfe wijze voortgezet. Ik kan er haast niet bij zitten, bij die repetitie van iets verledens. Zoo zou ik niet wenschen te repareeren. Als ik hoop – een hoop die nu eenmaal menschelijk is - dat wij *eens* wel samen zouden kunnen leven, dan zou ik toch angstvallig iedere gedachte aan herhaling vermijden. Heeft er werkelijk affiniteit tusschen twee menschen bestaan, dan wordt die niet door één enkele gebeurtenis opgeheven, dan komt die ééns terug, al was het over twintig of dertig jaar. Maar niet als een herhaling, als een nieuwe ontdekking.

Ik ben te cerebraal, om me te laten guillotineeren door een gevoel. De meeste mensen denken, omdat ik al weer vlotte stukjes over Kopenhagen schrijf, dat ik daarom me er gemakkelijk overheen zet. Dat is niet waar, je zult het uit dezen brief weten; ik zou ieder ogenblik naar je toe kunnen komen. Mijn gevoel is niet minder krachtig, omdat ik ook nog berekende hersens heb, die me van erotische dwaasheden afhouden. Daarom kan ik ook *en* met hart en ziel schrijven, *en* van je houden. Al begrijp ik nu wel dubbel en dwars, dat die combinatie van factoren voor een vrouw (voor jou) onmogelijk te aanvaarden is.

Als je deze brief leest, zal het zoo ongeveer precies een jaar geleden zijn, dat je waarschijnlijk voor het eerst van je leven met het politierapport in strijd kwam. Een jaar, en alles alweer voorbij. Ik hoop, dat je zooveel toekomstplannen hebt op dezen dag, dat je geen tijd voor het vereleden over hebt. Voor mij zijn deze dagen niet gemakkelijk, maar er is in de herinnering toch ook weemoedige vreugde. Eén avond ben ik toch zonder eenige reserve volkomen gelukkig geweest, zonder eenige bijsmaak; en ik geloof, dat jij het toen ook was. En toch ben ik, ondanks allerlei moeilijkheden, steeds *meer* van je gaan houden, minder gelukkig, minder romantisch, maar reëler. Ik zou graag willen, dat je, *als* je aan die avond mocht denken, alleen dat maar bedenkt. Voor de rest: ik zal het met mijn hersens wel verder redden. Dag!

Je Menno

[aantekening J.M.B. Stolte:

Mei 1940

If I couldn't thank you,

Being just asleep,
You will know I'm trying
With my granite lip.

en nog steeds dank 'k jou]

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 9 juli 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 9 Juli 1930

Lieve Hannie,

Hartelijk dank voor je brief, in de eerste plaats om het schrijven ervan zelf. Natuurlijk zal ik zorgen, dat je de gevraagde dingen op tijd hebt. Aangezien ik ongeveer 1 Augustus verhuis, zal [ik] het boekenkastje zoolang in het nieuwe huis probeeren te bergen, hoewel er niet al te veel plaats is (er moet n.l. in Augustus geverfd en behangen worden, zoodat er maar één kamer vrij is voor mijn boeken en meubels). Als het niet gaat, stuur ik de kast maar naar Zeist; ik vermoed, dat het geen bezwaar zal opleveren, die zoolang bij mij nog onder te brengen. Dan krijg je dus alles begin September naar Amsterdam gestuurd. Aan de vrouwenkop van Nieweg ben ik niet gehecht, wel aan de eerwaardige Chineesche goden, maar ik bedoel daarmee allerminst, dat ik ze zou willen vasthouden, hoor! Ik begrijp volkomen, dat je in een eerste spontane opwelling van geen teruggeven wilde weten, en dat je er nu op terugkomt. Van een dergelijke spontaneïteit hoef je werkelijk geen spijt te hebben, het behoudt voor mij precies dezelfde waarde, dat je zoo eerst reageerde.

Het komt me soms zoo ongelooflijk en wonderlijk voor, dat ik je sedert dien avond in Parijs heelemaal niet meer gezien of gesproken heb. Ik *zou* je over veel dingen graag willen spreken, maar geloof, dat het after all beter is, dat niet te doen. Het zou bij mij ongetwijfeld een nieuwe oprakeling beteekenen van het oude, dat nu tenminste een beetje abstract blijft, omdat ik je niet zie, terwijl jij er toch alleen prijs op zou stellen als een feit van zuiver vriendschappelijke belangstelling. Ik geloof, dat ik die vorm van ontmoeting nog niet zou kunnen verdragen. Natuurlijk neem ik langzamerhand verstandelijk volkomen aan, dat het goed was, dat je je van me losmaakte, maar ik ben overtuigd, dat ik die meening alleen zoo uitstekend kan verdedigen vanwege de veilig afstand. En één ding is een feit: ik voel me vrijer dan toen ik met je verloofd was. Minder gelukkig, minder gehecht aan het leven, maar vrijer. Je weet, dat ik met 'vrijheid' niet bedoel: permissie, om op alle onmogelijke tijden van de dag onmogelijke dingen te doen. Getrouwd zou ik evengoed die vrijheid kunnen bezitten. Ik geloof, dat jij *die* vrijheid vroeger niet kende; je kon je toch *eigenlijk* niet indenken, dat die vrijheid met een goed huwelijk was te combineeren.

Ik vermoed, dat je nu weet, wat het is, nu je van mijn pretenties en afgesloten momenten geen hinder meer hebt, nu je zelf precies doet wat je zelf wilt. Misschien zou je je vrijheid onmiddellijk voor een sterker gevoel willen opgeven, juist zooals ik. Maar toch moet je m.i. die vrijheid als het grondgevoel van je leven behouden. Waarachtig, het *is* geen egoïsme, zooals onvrije menschen altijd beweren. Het is de eenige mogelijkheid, voor een ander iets te zijn. 'Tracht te luisteren naar dingen die buiten je omgaan', heb je me eens geschreven. Dat wil ik niet. Als het buiten me omgaat, heeft het geen intense waarde voor me, het moet door me heen gaan, het moet me raken. Als dingen buiten me omgaan, zal ik ze met een zekere onverschilligheid kunnen aanzien, zelfs er over praten; maar pas als ze op één of andere manier in je zelf zijn overgeheveld, krijgen ze waarde. Je moet niet denken, dat allerlei dingen van jou, die met mijn aard niet overeenkwamen, daarom buiten me om gingen. Jij wist ze wel degelijk door me heen te laten gaan, en daarom luisterde ik er naar. (Ik geef toe, dat je er vaak weinig van hebt gemerkt). Je invloed is zoo sterk geweest, dat ik me in alles veel eenvoudiger voel dan vroeger; al zullen weinig menschen dat opmerken, het zal uit mijn boek, als het lukt, blijken. Ik kan je over dat boek beter later eens schrijven; nu voel ik dat nog als een vooruitloopen op het schrijven zelf. De 'intrigue' is: de ontwikkeling van een door vooroordelen belemmerd, naïef mensch tot een zelfstandige persoonlijkheid, doordat hij een volkomen slecht mensch leert kennen, die al zijn deugdelijke vooroordelen omverwerpt, hem de onmacht van die oude ideeën leert inzien, om tenslotte zelf even betrekkelijk en belachelijk in zijn slechtheid te blijken. Maar dan heeft hij zijn rol in het leven van den ander gespeeld, en die is hem dankbaar, omdat hij hem verloste van zijn jeugdconventies. Je zult er zeker veel in herkennen, al is het absoluut geen beschrijving van 'ware' dingen.

Over het Carnaval is een massa critiek geschreven, merendeels zeer gunstig, maar geweldig onbeduidend doorgaans. Ik wacht nog op de werkelijk critische uiteenzetting. Zondag a.s. spreekt Anthonie Donker over de radio er over. Ik kan het helaas niet hooren, want in Londen zal ik wel geen radiobezitter kunnen opduiken.

Na de vacantie, die ik verder wel grootendeels in Eibergen zal doorbrengen (ik ga van Zaterdag a.s. tot 18 Juli naar Londen), wordt mijn adres: Beukelsdijk 143 (oude huis van Graadt v. Roggen). Ik dank de hemel, dat ik uit die kamerhalfheid weg kom! Ik geloof ook, dat Truida en ik het wel met elkaar zullen kunnen vinden, al blijf ik dit arrangement toch als iets zeer tijdelijks beschouwen.

Laat me nog eens iets hooren over de zieke! Hij zal het wel hard te verantwoorden hebben, helaas.

Je hebt natuurlijk één en ander van het bezoek van je moeder gehoord. Je begrijpt, hoezeer ik het waardeerde, dat ze eens kwam praten. Wat ik vermoedde, n.l. dat zij mij niet alleen als schoonzoon in spe in haar huis ontving, maar ook belang in mij stelde als mensch, is hierdoor wel heel prettig bevestigd.

Nu wensch ik je verder een goede zomer. Schrijf me, als je er lust in hebt, ik wil altijd graag op de hoogte blijven van je leven, ook nu ik daarin alleen een vriendschappelijk belang mag stellen. Het beste ook in Arnhem.

je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan

J.M.B. Stolte

Rotterdam, 1 september 1930

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 1 Sept. '30
Beukelsdijk 143b, tel. 31516

Lieve Hannie,

Volgens je wensch heb ik Wortelboer opgedragen, vandaag het boekenkastje te verzenden met v.g.& h. aan je amsterdamsch adres. Wat de andere dingen betreft: het is meerendeels breekbaar goed, zoodat ik er de voorkeur aan zou geven ze niet te versturen, maar ze persoonlijk te laten bezorgen. Waarschijnlijk is er a.s. Zaterdag een gelegenheid, omdat Truida dan naar Amsterdam gaat. Zij zou in dat geval een en ander kunnen afgeven, omdat je er toch zelf wel niet zal zijn. Misschien wil je me nog even laten weten, hoe je het het beste vindt. Er is, behalve de door jou gevraagde dingen, nog een klein schemerlampje bij, dat ik tijdens je verblijf in Parijs kocht en dat dus voor jou bestemd was (en is). Dit is nogal erg kwetsbaar, zoodat ik ook voor dit ding bezorgen boven verzenden verkies.

Wij zijn nu juist zoover gekomen, dat de flat er bewoonbaar uitziet. Het is een zeer geslaagd huis, voor zoover ik erover kan oordeelen, en ik denk, dat het er best uit te houden zal zijn.

Ik schrijf maar wat, omdat ik in zoolang niets van je gehoord heb. In een paar maanden kunnen er zulke vreemdsoortige veranderingen in iemands ervaringen komen, dat het gevaarlijk is, er zonder gegevens op te doelen. Ik zelf heb voor en in de vacantie zooveel mogelijk buiten herinneringen trachten te leven, hetgeen mij niet altijd lukte. Ik was heel prettig in Londen en voor een week met Wim ook zeer naar onze zin in Duitsland (Frankfort, Neurenberg, München). Verder heb ik veel geschreven, ook aan mijn nieuwe roman, waarvan 2½ hoofdstuk af zijn. Het is vreemd voor mijn eigen gevoel, dat ik alleen daarin werkelijk pleizier heb, en dat een theoretiseerend boekje dat ik ook schreef, me eigenlijk niet meer lag. Ik hoop, dat ik ook onder de schooltijd kan opschieten, want de lotgevallen van mijn helden en heldinnen gaan me bijzonder ter harte, meer nog dan het instituut des heeren Schrijver.

Op het Carnaval kwam een heele bloemlezing critiek, meestal gunstig, maar alleen in een enkel geval voor mezelf van waarde. Overigens schijnt de verkoop, naar van Tricht me schreef, heel goed te gaan. Ik zou wel eens willen weten, hoeveel menschen er mee ingevlogen zijn, maar daarvan bestaat helaas geen statistiek.

Wil je aan Johan zeggen, dat ik hier nog heb (van hem geleend) een evangelie van Steiner en De kleine Johannes. Ze zijn met mij mee verhuisd en ik hoop ze hem binnenkort te kunnen terugzenden.

Ik zou het er nu wel graag op willen wagen, je weer te ontmoeten, maar ik weet niet, hoe jij daarover denkt. Schrijf me daarover ook eens. Het is gemakkelijker, allerlei dingen te bepraten dan ze te ‘beschrijven’.

Hoe gaat het nu met je vader? Is hij weer geopereerd? Er drong iets van dien aard tot me door via een brief van je moeder naar Eibergen, maar ik weet niet precies,

hoe het zou verloopen. En wanneer begint je nieuwe werkkring? Ik denk, dat je veel van Amsterdam zult genieten. Hoorde je, dat de Binnendijken er ook komen?

Dag!

je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak (Rotterdam)
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam,16 september 1930

aant.

R'dam 16 Sept. '30

Lieve Hannie,

Woensdag ca. half acht zal ik bij je aanloopen. Ik hoop, dat we dan verder kunnen praten; maar blijf niet thuis, als je andere afspraken hebt gemaakt. Zet in dat geval alleen even de koffer klaar.

Ik ben vanaf ongeveer half drie ook telefonisch 40851 (Clausen) te bereiken.

Tot ziens, hoop ik, je

Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak (Rotterdam)
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 6 februari 1931

aant.

aant.

aant.

aant.

Rotterdam, 6 Feb. '31

Beste Hannie,

Het heeft me niet verwonderd, dat je mijn manier van ‘zwijgen’ als een unfaire daad hebt opgevat, als een niet-royale oplossing, die geen oplossing is. Mijn eenige verontschuldiging kan zijn, dat er in liefdeszaken geen royale wegen bestaan, het was mij eenvoudig onmogelijk, je over dit huwelijk te schrijven, niet uit lafheid, maar omdat ik niet zou geweten hebben, welke toon ik zou moeten aanslaan. Ik had je natuurlijk drie regels kunnen schrijven; daarmee zou de mededeeling een volkomen waardeloze document zijn geworden, misschien alleen van *eenige* betekenis, omdat ik überhaupt geen bekendheid aan mijn verloving heb gegeven. Ik vind het erg

onaangenaam, dat je nu door Scholte van mijn plannen moest hooren, en ik voel daardoor ook sterk, dat ik iets had moeten doen, dat dit unfair was.

Maar wat? Ik wil om geen goud ter wereld over deze verhouding gaan raisonneeren, ik zou het ook niet kunnen. De eenige mogelijkheid voor mij is iemand, die niet raisonneeren kan, waarvoor niets anders bestaat dan het eenvoudige feit van de liefde; het zou niet juist zijn, daaraan mijn commentaren te gaan vastknoopen.

Toen wij elkaar de laatste maal zagen, en toen ik je zei, dat ik me 'eenvoudiger' voelde dan vroeger, toen meende ik te merken, dat je die eenvoud toch nog verkeerd opvatte, als een soort terugkeer naar een oud standpunt. Dat is niet zoo. Ik *weet*, dat ik eenvoudiger geworden ben, hetgeen niet belet, dat ik op z.g. eenvoudige menschen precies dezelfde arrogante, vlerkachtige en intellectualistische indruk zal maken als vroeger. Mijn eenvoud bestaat alleen hierin, dat ik de afkeer en de haat voor de gemeenplaatsen, waaruit onze beschaving is samengelapt, heb verloren, omdat ik te goed zie, dat ik zelf uit precies dezelfde materie ben opgebouwd, niets wijzer ben, niets anders kan doen, dan de gemeenplaatsen in en buiten mezelf afbreken, om weer nieuwe op te bouwen. Het Carnaval heeft me bij die ontwikkeling veel geholpen; want *het* belangrijke punt, waarop men eenvoudig kan worden, ligt daar, waar de verwaten dichter zichzelf *ook* als burger ziet. *Daarmee wordt hij dus niet ineens ook weer een vriendelijke meneer*, maar hij verliest zijn intellectueele hoogmoed, hij verliest zijn respect voor de kunst, de literatuur en de schoonheid, enzoovoort. Hij kan daarom ook weer leven met gewonen menschen, maar vooral *niet* met menschen, die uit dantevondelen gaan en met alle geweld Bach boven een jazz prefereeren en precies weten, wat verheven is en wat plat en waarom de hollandsche moraal boven de fransche staat.

Ik zou willen, dat mijn eenvoud werkelijk sterk genoeg was, om zich te kunnen bevrijden van alles, wat er nog aan oude litteratuur en aestheticisme in me zit. Ik moet dat in dit huwelijk probeeren. In de roman Hampton Court, die op een paar pagina's na af is, heb ik geprobeerd, die ontwikkeling naar eenvoud te teekenen. Het is min of meer een autobiografie, maar toch heel willekeurig omgefantaseerd.

Je moet niet denken, dat ik het verleden weggooi. Misschien zijn er maar weinige menschen die zoo taai aan het verleden hechten als ik. Maar ik wil er nu niet over praten, misschien later, *zeker* later. Ik moet nu probeeren, zoo compleet mogelijk heden te zijn, want ik wil niet toegeven aan de neiging, die altijd in mij is, om vergelijkingen te gaan maken, de relativiteit van alles onder de oogen te gaan zien.

Mocht ik niet royaal zijn geweest, vergeef het me dan! Werkelijk, ik heb je niet vergeten, toen ik hier aan enkele menschen meedeelde, dat ik ging trouwen! Maar de twee feiten: dat ik er niet over wil redeneeren en dat ik er jou geen onbenullige mededeeling van wilde sturen, vormen samen de verklaring (niet de verontschuldiging) van het niet royale.

Ik hoop, dat het je heel goed zal gaan!

Je Menno

[aantekening J.M.B. Stolte: En pas hierna leerde hij A. Faber kennen waarmee hij trouwde.]

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan

J.M.B. Stolte

Rotterdam, 19 november 1931

aant.

19 Nov. 1931

Lieve Hanneke,
Hartelijk dank voor je briefje.
Ik zou je ook graag weer eens spreken. a.s. Zaterdag ben ik in Amsterdam. Ben je dan in de stad of niet? Ik zou ± 3 uur bij je kunnen zijn.
Misschien kun je me (daar ik nog een paar dingen moet regelen) *vrijdag* tusschen *half één en één* even opbellen? Of anders tusschen *7 en 8*. Dan ben ik ieder geval thuis.
Vr.gr.
je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Rotterdam, 13 januari 1932

aant.

13 Jan. 1932

B.H.
De brief, die de tijding van je a.s. verloving bracht, heeft me zeer verheugd. Ik hoop, dat je van deze keuze meer heil mag beleven dan van je worige en ik twijfel daaraan ook geen oogenblik. Als ik achteraf tegen den tijd van onze verloving aankijk, verwonder ik me er, mezelf misschien iets meer kennende, wel een over, dat je het nog zoolang met mij hebt kunnen uithouden! Maar daarover misschien eens veel later; voorlopig zul je wel meer aandacht voor de naaste toekomst hebben.
Ik wensch je *heel* veel geluk in je toekomstige huwelijk. Dat ik het bericht daarvan van jezelf heb gehoord, stel ik bijzonder op prijs. Het is een prettig gevoel, als er geen rancune over een vergissing blijft bestaan; een bewijs, dat die vergissing toch eenigen zin heeft gehad.
hart. gr. van
je Menno

[aantekening J.M.B. Stolte: En ook voor mij was deze tweede verloving alleen van betekenis om steeds meer te beseffen, welke rijkdommen aan mij overgedragen zijn toen ’k, nog te jong, ze alleen heb kunnen bewaren, om later in me op te nemen wat in een vergissing? tot me kwam.
H.]

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

J.M.B. Stolte
aan
Menno ter Braak

Amsterdam, 4 september 1935

aant.

aant.

A'dam, 4.IX.35
Albert Hahnplntsoen 4
tel: 22288

Beste Menno,

Verleden week sprak ik Frans Dupont over de mogelijkheid om filmstudiegroepen te vormen. Tot nu toe heeft er zich één gevormd in Den Haag, _ 100 leden, waaronder onze Liga-leden, en zijn we eveneens in Amsterdam geworden.

De bedoeling ervan zal Frans je beter uit kunnen leggen dan ik! In ieder geval heb ik begrepen, dat 't noodzakelijk is, dat ouderen, die vroeger 't pionierswerk voor de Liga verricht hebben, op de hoogte raken van wat er thans onder de cineasten leeft. Van uit welke richting ze werken.

Je weet best hoe moeilijk het voor de filmmensen is, om geld bij elkaar te krijgen om een film te maken, waaraan dan tegelijk de eis gesteld moet worden:

Studie materieel en tóch verkoopbaar tenminste te volgen voor 't publiek.

Indertijd schreef je een critiek over 'Diepte', 'k heb die niet gelezen, maar hoorde, dat jij de enige van de critici bent, die werkelijk de opzet begrepen heeft. Voorts is er ook 'ns een stukje van Gerdes, één uit diezelfden groep in Forum geplaatst.

Aan Henrik Scholte hebben ze niet de minste steun. Jij bent ofschoon 'arrivé'. Gelukkig vol belangstelling gebleven.

Zou jij hen wat nader met hem in aanraking willen komen? Ga ze eens opzoeken in Blaricum, waar hun studio is, daar zij ze op hun best, en leer jij terwijl de groep kennen, die een poging doet om velen een desillusionisme t.o.v. films te ontnemen.

Bevalt Den Haag je?

'k Ben benieuwd wat er na Pansterkrant komt, in die richting!

Dag!

Veel groeten voor jullie beiden,

Hanneke Stolte

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Den Haag, 12 september 1935

aant.

aant.

12 Sept. '35

B.H.

Natuurlijk zou ik graag iets willen doen voor de menschen, die zich op dit oogenblik voor de filmkunst interesseeren, maar ik beschik over een *minimum* tijd en ben bovendien in beslag genomen door andere problemen. Die historie van de Italianen en Abessyniërs zit mij dermate dwars, dat een nuance meer of minder op een film mij eigenlijk nauwelijks kan schelen. Dat is dus geen 'arrivisme'; integendeel, ik geloof dat ik me vijf jaar geleden meer arrivé voelde dan nu, in deze (overigens niet slecht bevallende) positie van criticus aan een 'groote' krant.

Maar dit gepreoccupeerd zijn door andere problemen belet me niet belangstelling te hebben voor alles wat *beweging* vertoont en niet dood of N.S.B. of verkalkt is. Ik zou graag de invitatie voor de opening van die studio in Blaricum hebben aangenomen, als ik hier weg kon; maar ik val in voor een collega, die met vacantie is en ben dus vrijwel den heelen dag bezet. Wij waren juist drie weken in Italië en kregen daar ook een en ander te zien en te hooren van de wijze waarop een oorlogspsychose wordt gefabriceerd. Zeer verkwikkend. Verder is het land prachtig, terwijl de niet-zwartgehemde Italianen alleraardigst zijn.

Het gaat mij goed, jou ook? En je ouders? Mocht ik iets *practisch* kunnen doen voor Dupont c.s., laat mij dan weten, wat er van mij verwacht wordt. In ieder geval kan men er gerust op zijn, dat ik de carrière van Scholte *niet* heb meegemaakt.

hart. gr.
je Menno

Wil je mijn speciale groeten doen aan je moeder?

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum

Menno ter Braak
aan
J.M.B. Stolte

Den Haag, 24 november 1935

aant.

24 Nov. '35

B.H.

Mijn *hartelijke* gelukwenschen met je a.s. huwelijk, waarvan ik dezer dagen de aankondiging ontving. Aangezien ik je man niet ken, moet ik mij tot een abstracte felicitatie beperken, of liever: tot een eenzijdige. Het spijt me, dat ik geen gelegenheid had tot dusverre eens kennis met hem te maken. Mocht daartoe na jullie huwelijk eens de mogelijkheid bestaan, dan hoop ik dat verzuim in te halen. Voor jou persoonlijk *heel veel* goeds in deze nieuwe omstandigheden, waarvan ik zelf niet anders dan met altijd nog een verrast gezicht kan getuigen, dat ze zeer aangenaam en menschwaardig kunnen zijn.

hart. gr. ook van mijn vrouw en voor je man
je Menno

Origineel: Den Haag, Letterkundig Museum